

Latvijas Kultūras akadēmija
Kultūras teorijas un vēstures katedra

BRĪVAS GRIBAS UN IZVĒĻU NOSACĪTĪBA PĒC-MODERNA LAIKMETA
MEDIJU VIDĒ

Maģistra darbs

Autore:
Akadēmiskās maģistra studijas programmas “Mākslas”
Kultūras un starpkultūru apakšprogrammas
2. kursa studente Elīna Helmane
(ID: 20134305)
Prof., Dr. phil. Daina Teters

Rīga

2016

ABSTRACT

Master`s thesis *The Conditionality of Free Will and Choices in the Age of Postmodern Media* is a interdisciplinary research with its main focus in philosophy and media communication studies. The target audience varies from media, culture, sociology, philosophy, psychology students to anybody who wants to use this material to build a more depth research or learn more about any of the mentioned study fields.

The media transition to a digital environment offers more new ways how to create, edit and publish the content of message. Along with the various positive aspects of digital environment there are some unwelcomed ones as well. The purpose of the thesis suggests to identify and interpret these negative aspects. Three news web sites representing three countries were selected as the object of thesis.

As the result of research the most common tools of media expression in *cnn.com*, *bbc.co.uk* and *delfi.lv* were presented. After collecting data, the media practice is evaluated based on chosen research criteria. Media practice is a measure of conditionality of free will and choices.

The discourse based on Foucault`s observation theories is the main research method of this thesis. The results reveal the conditionality of free will and choices in predetermined categories – the Author, Title, Subtitle, Multimedia, Comments, Message, Structure of the Text, Advertisement, Category etc.

In order to obtain in depth perspective regarding selected theme two interviews of experts were conducted. In the interview with Latvian Mobile Telephone Co. answers revealed the role of symbols, codes and message in products like *Freedom* and *Independence*. While in the interview with social media expert main tendencies in media technologies on a larger scale were introduced. The collected data provide the target audience with arguments in order to start a wider discussion about digital media practice, its role and data safety.

Keywords: free will, choice, media, multimedia, digital culture, freedom, tools of media expression

ANOTĀCIJA

Maģistra darbs *Brīvas gribas un izvēļu nosacītība pēc-moderna laikmeta mediju vidē* ir starpdisciplinārs pētījums ar galvenajiem pētniecības virzieniem filozofijas un mediju komunikācijas studijās. Pētījums domāts mediju, komunikācijas, psiholoģijas, socioloģijas un filozofijas studentiem kā arī ikvienam interesentam, kurš vēlas izmantot darbā paustās idejas kā pamatu tālākiem pētījumiem.

Mediju pāreja uz digitālo vidi sniedz arvien plašākas iespējas veidot, publicēt un rediģēt vēstījuma saturu. Līdzās virknei pozitīvo digitālās vides īpašību, ir novērojams arī nevēlamas. Darba būtība paredz negatīvo aspektu apzināšanu, par pētījuma objektu izvēloties populārus ziņu portālus Amerikas Savienotajās Valstīs, Lielbritānijā un Latvijā.

Darbā ir noskaidroti biežāk lietotie mediju izteiksmes līdzekļi interneta ziņu portālos *cnn.com*, *bbc.co.uk* un *delfi.lv*, un pēc iegūto rezultātu analīzes tiek vērtēta mediju prakse, balstoties uz darbā noteiktajiem kritērijiem. Mediju prakse ir noteikta kā brīvas gribas un izvēļu nosacītības mēraukla.

Par galveno pētījuma metodi tika izvēlēta diskursa analīze balstīta uz Fuko novērošanas teorijām. Iegūtie dati skaidro brīvas gribas un izvēļu nosacītību katrā no kategorijām: autors, virsraksts, apakšvirsraksts, multimediji, komentāri, vēstījums, teksta struktūra, reklāma, tēma u.c.

Lai iegūtu plašāku skatījumu uz darbā pētāmo jautājumu, tika veiktas divas ekspertu intervijas. Intervijā ar SIA Latvijas Mobilais Telefons pārstāvi par produktiem *Brīvība* un *Neatkarība* tika noskaidrota zīmju, kodu, vēstījuma loma reklāmas stratēģijas izveidē. Savukārt sociālo tīklu eksperta viedoklis sniedz padziļinātu skatījumu pēc-moderna laikmeta mediju attīstības tendencēs kopumā. Darbā iegūtie rezultāti ierosina uzsākt plašāku diskusiju par interneta lietošanas kultūru, tā drošību.

Pētījuma lauks ietver 30 rakstu analīzi laika periodā no 2016. gada 15.aprīļa līdz 18.maijam. Satura struktūru veido trīs nodaļas. Darbs sastāv no 6 attēliem un 6 pielikumiem.

Atslēgvārdi: brīva griba, izvēle, mediji, digitālā kultūra, brīvība, mediju izteiksmes līdzekļi, tīkls

SATURS

IEVADS	5
1. BRĪVĪBAS, GRIBAS BRĪVĪBAS JĒDZIENI UN TO MODIFIKĀCIJAS	10
1.1. Gribas brīvība.....	11
1.2. Pozitīvā un negatīvā brīvība.....	13
1.3. Brīvība kā tetraedra modelis	16
1.4. Brīvība kā pamatvērtība un tās statusa rādītājs modernajā sabiedrībā.....	19
1.5. Preses un vārda brīvība	29
1.6. Politiskā brīvība.....	33
1.7. Gribas jēdziens, tā izpratnes varianti.....	44
1.7.1. Griba teoloģiskā skatījumā	45
1.7.2. Gribas izpratne modernās sabiedrības ikdienas apziņā	49
2. MEDIJU LOMAS UN FUNKCIJU MAIŅA 20./21. GADSIMTĀ.....	55
2.1. Mediju loma - informēt	56
2.2. Mediju loma – demokrātiskas debates	58
2.3. Mediju loma-maigā un cietā vara.....	59
2.4. Mediju loma – komunikācija.	60
2.5. Digitālā vide kā tīkls	61
3. PĒTĪJUMA GAITA.....	63
3.1. Fuko novērošanas teorijā balstītais diskurss kā pētījuma metodes pamatojums.....	64
3.2. Pētījuma objekta izvēles pamatojums	65
3.2.1. Delfi.lv	66
3.2.2. CNN.com.....	66
3.2.3. BBC.co.uk	67
3.3. Pētījuma struktūra un tās pamatojums	67
3.4. Pētījuma rezultāti.....	68
4. NOBEIGUMS.....	76
5. KOPSAVILKUMS	79
6. IZMANTOTO LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	85
7. PIELIKUMI	93
1.pielikums. Gribas brīvības virzieni, to iedalījums.....	94

2.pielikums. Pētījuma struktūras kategorijas, to aprakstu piemēri.....	95
3.pielikums. Pētījums programmā <i>NVivo Pro 11</i>	99
4.pielikums. Pētījuma rezultāti pa kategorijām.....	100
5.pielikums. Intervija ar Lauru Veličko	108
6.pielikums. Intervija ar Valdi Krebu.....	112

IEVADS

Ir daudzi neskaidri jautājumi attiecībā un tehnoloģiju un mediju mijiedarbību. Tie skar katru, kurš ikdienā izmanto digitālos medijus kā ziņu, uzziņu, izklaides, izglītības, informācijas platformu. Kas ir šīs informācijas autors? Kāpēc tieši šāds vēstījums? Vai rakstītajam var ticēt? Kādas sekas izraisa viedokļu dažādība? Kas notiek ar ievadītajiem datiem internetā? Apziņas nojausma, ka kāds visu kontrolē un gādā par drošību vienlaikus var būt gan pamatoti patiesa gan maldinoša. Jā, digitālā vide sākotnēji piedāvāja brīvas komunikācijas telpu, akadēmisku resursu apmaiņu, bet vai domēnu transformācija no .org, .edu uz .com neierosina ko citu? Iespējams, ka komercāla satura veidotāji cīnās par katru digitālās vides lietotāju vairāk nekā tas ir jūtams. Vairāk nekā kāds ir gatavs atzīt, ka izvēles autors pieņemtajiem lēmumiem digitālā vidē, ļoti iespējams, ir kāds cits nevis pats lietotājs.

Pēc-moderna laikmeta¹ mediji iezīmē pārejas periodu jeb transformāciju mediju satura veidošanā, vēstījuma nodošanā auditorijai. Drukāto mediju pāreja uz digitālo vidi ir salīdzinoši jauna tendence, kuru var novērot kopš deviņdesmito gadu beigām, tātad kopumā par mediju digitalizācijas procesu var spriest apmēram pēdējos 20 gadus. Tehnoloģijām attīstoties, salīdzinoši īsā laika periodā ir notikušas būtiskas pārmaiņas mediju jomā. Viena no būtiskākajām – konverģences kultūra. Respektīvi, konverģences kultūra aicina pasīvu mediju lietotāju kļūt par aktīvu satura veidotāju. Mediju lietotāja iesaiste ir novērojama it visur: sociālajos tīklos *Facebook.com*, *Draugiem.lv*, *Instagram.com*, *Snapchat.cm*, *Youtube.com* un pat interneta ziņu vietnēs, kur tās lietotājs kļūst par aktīvu vēstījuma veidotāju, komentējot rakstus, iesūtot video materiālus, ievietojot attēlus un izsakot savu viedokli. Mediju lietotājiem ir tiesības uz sava viedokļa publiskošanu un daudzveidīgākas informācijas saņemšanu. Šādi realizēta interaktivitāte ir digitālās vides, īpaši interneta, sākotnējais mērķis – brīvas komunikācijas telpas izveide. Nenoliedzami, internets sniedz arvien vairāk pozitīvu iespēju, kā komunicēt, veidot saturu, iegūt informāciju. Darba mērķis nav apgalvot pretējo. Drīzāk konstatēt un atklāt – kā jebkuru tehnoloģijas jauninājumu, tai skaitā internetu, var izmantot negatīviem mērķiem.

¹ Lai izvairītos no ierobežojumiem laikā un būtu iespēja pievērsties 21.gs sākuma medijiem (pastāv uzskati, ka jēdzienu *postmoderns* vairs nevar attiecināt uz 21.gs. sākumu), autore ievieš jēdzienu *pēc-moderns* un attiecina to uz jauno mediju periodu, it īpaši digitālo mediju kultūru.

Tieši interneta nevēlamie blakusefekti ir maģistra darba aktualitātes pamatā. Līdzās interneta pozitīvajiem aspektiem rodas nepieciešamība pēc diskusijas, kas ir tie iemesli, kāpēc internets tiek izmantots citiem mērķiem. Tādiem mērķiem, kā informācijas cenzūra, iegūto datu izmantošana tirgus vajadzībām, nepatiesas informācijas veidošana, citu personu aizskaršana un naida veicināšana. Šādas diskusijas aktualizēšana veicinātu pārdomātu darbību rašanos, lai uztvertu interneta digitālo vidi līdzīgi kā vidi ārpus tiešsaistes. Respektīvi, pamats mediju ekoloģijai ir jāveido šobrīd, jo tehnoloģiju attīstības tempi ierosina uztvert cilvēku un tehnoloģijas kā vienu veselumu. Tas, cik pārdomātas darbības tiek veiktas interneta vidē šobrīd, noteiks to, kādas būs sekas mediju ekoloģijai nākotnē.

Tieši brīvās gribas koncepta apzināšanai un sasaistei ar mediju vidi ir būtiska nozīme interneta vides sakārtošanā. Ir jāatceras, ka visām darbībām ir sekas. Visām. Un jāsaprot, ka digitālā vide nav cita patstāvīga telpa, bet gan vide, kura ir cieši saistīta ar to, kas notiek ārpus tās jeb reālo, ikdienas dzīvi. Līdz ar to interneta lietotāju atbildība ir veidot sakārtotu, pārdomātu digitālo vidi, līdzīgi kā ir virkne regulējumu, noteikumu, kas nosaka indivīda tiesības un pienākumus ārpus tās. Tas ir brīvās gribas un izvēļu jautājums. Tās klātbūtne nav jūtama, ja ikdienas darbības ir patvaļīgas, ja tiek pieļauta pakļaušanās ārējiem stimuliem. Taču brīdī, kad brīvās gribas klātesamība tiek atzīta un apzināti ar to strādāts, ir iespējams veikt tālredzīgas, pārdomātas darbības, kas novērš nepatīkamas sekas nākotnē.

Problēma: attīstoties tehnoloģijām, digitālie mediji arvien vairāk izmanto dažādus izteiksmes līdzekļus konkrēta vēstījuma konstruēšanai. Ziņu autori izmanto informāciju no citiem ziņu avotiem, tādējādi mazinās ziņu kvalitāte. Ziņu kvalitāti negatīvi ietekmē arī digitālo mediju lielā konkurence – par vienu no galvenajiem uzdevumiem izvirzot rakstu pārdot. Ziņu pielīdzināšana precei savukārt ierosina zemāku profesionalitāti un vairāk liek meklēt veidus, kā ziņu izcelt pārējo vidū. Veidi jeb rīki, kā tas tiek darīts, ierosina faktu interpretāciju, kas ne vienmēr atbilst patiesam situācijas aprakstam.

Pētāmais jautājums: kuri mediju izteiksmes līdzekļi visbiežāk lietoti ziņu portālos *CNN.com*, *Bbc.co.uk* un *Delfi.lv*, un kā tie ietekmē vēstījumu?

Darba mērķis: dati, kas skaidro sakarības starp mediju *CNN.com*, *Bbc.co.uk* un *Delfi.lv* izteiksmes līdzekļu paradumiem un noteikta vēstījuma saņemšanu.

Uzdevumi mērķa sasniegšanai

1. Iepazīties ar darba teorētisko daļu pamatojošu literatūru, jaunākajiem pētījumiem, zinātniskajiem rakstiem un citiem materiāliem par darba tēmu.
2. Definēt un pamatot pētījuma objektu. Skaidrot, kāpēc tiek pētīti ziņu portāli *CNN.com*, *Bbc.co.uk* un *Delfi.lv*.
3. Veikt atbilstošu datu atlasī. Izvēlēties 10 notikumus, kas konstatēti visos ziņu portālos. Kopā veikt 30 rakstu atlasī.
4. Iepazīties un iemācīties lietot profesionālu pētījumu programmatūru *NVivo 11*.
5. Izveidot pētījuma struktūru programmā *NVivo 11* un pamatot to darbā.
6. Veikt pētījumu un apstrādāt iegūtos datus.
7. Konstatēt un interpretēt būtiskākos datus.
8. Sniegt secinājumus par pētījumā iegūtajiem rezultātiem.
9. Papildus veikt padziļināto interviju ar SIA LMT (Latvijas Mobilais Telefons) pārstāvi par reklāmu projektiem “Brīvība” un “Neatkarība”.
10. Papildus veikt interviju ar sociālo un organizatorisko tīklu pētnieku Valdi Krebu. (9. un 10. uzdevums nav obligāti priekšnosacījumi kvalitatīva pētījuma veikšanai, tomēr paredzēts, ka iegūtie dati palīdzēs brīvās gribas problēmu analizēt no mediju satura veidotāja un digitālās vides eksperta viedokļa.)
11. Formulēt galvenos secinājumus par darba tēmu plašākā mērogā.

Pētījuma metodes:

Pētījuma struktūru būtiski nosaka tēmas daudzslāņainība jeb diskursa līmeņi. Respektīvi, lai analizētu brīvās gribas problēmu mediju kontekstā, autore secina, ka problēma jāaplūko no diviem galvenajiem slāņiem – ārējā jeb tekstuālā, to skaitā multimediju rīki (Atbild uz pētāmā jautājuma pirmo daļu *Cik? Kuri?* – kuri no mediju izteiksmes līdzekļiem ir visbiežāk lietoti ziņu portālos *CNN.com*, *Bbc.co.uk* un *Delfi.lv*?) un neredzamā jeb zemteksta līmeņa (Atbild uz pētāmā jautājuma otro daļu *kā?* jeb un kā tie ietekmē vēstījumu?).

Lai rastu atbildes uz pirmo pētāmā jautājuma daļu (*Cik, kuri?*), autore vispirms veic kvantitatīvu pētījumu ar kontentanalīzes metodi. Iegūtie empīriskie dati ļauj secināt, kuras un cik daudz no pētāmajām kategorijām tiek izmantotas kā mediju līdzekļi.

Savukārt, lai labāk izprastu iespējamus cēloņus, iemeslus, ir nepieciešams veikt padziļinātāku pētījumu. Par vispiemērotāko autore uzskata diskursa analīzes metodi, kas balstīta uz Mišela Fuko (*Michel Foucault*) novērojuma teorijām par varu un zināšanām. Diskursa metodes izmantošana ir paredzēta iegūto datu analīzei.

Autoresprāt, šāds divpakāpju pētījums atvieglo pētījuma gaitu, un, izmantojot pētniecības programmu *Nvivo*, ļauj ērtāk apvienot abas pētījuma daļas. Domājams, ka rezultātu iegūšanai pietiktu ar diskursa analīzi, taču, tā kā tā paredz atbilžu meklēšanu tekstā uz konkrētiem jautājumiem, ir ērtāk, ja sākumā ar kontentanalīzes metodi tiek konstatētas teksta daļas, kuras tālāk tiek pētītas ar diskursā izvirzītajiem jautājumiem.

Darba struktūra un izmantotās literatūras apskats

Darba struktūru veido divas teorētiskā pamatojuma nodaļas un praktiskā daļa ar pētījuma gaitu un secinājumiem. Darba struktūra ir veidota tā, lai tās pirmā nodaļa iepazīstinātu ar brīvās gribas konceptu un būtisko lomu darba mērķa sasniegšanā. Savukārt otrā nodaļa ir secīgs domu turpinājums teorijā par medijiem. Darba lielākais izaicinājums ir atklāt brīvās gribas lomu mediju kontekstā. Lai sasniegtu darba viengabalainību, ir noteikti mērķi, kuri pamato nodaļu savstarpēju sasaisti:

1. Teorijas pirmā nodaļa iepazīstina ar brīvas gribas jēdzienu, tā izcelsmi vēsturiskā skatījumā, brīvības veidiem un nozīmi pēc-modernā laikmetā. Nodaļu saturs jau pirmajā nodaļā tiek daļēji skaidrots ar autoriem, kuru nozīme it sevišķi būtiska ir mediju kontekstā. Tādējādi tiek veidota abu nozaru (filozofijas un mediju) mijiedarbība darbā. Galvenie autori un to darbi nodaļā “Brīvības, gribas brīvības, izvēles jēdziens un to modifikācijas” ir:
 - Gribas brīvības jēdziena sākotnējā izcelsme teoloģiskā, politiskā skatījumā: Bībele, Frīdrihs Vilhelms Nīče (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*) darbā “Tā runāja Zaratustra”, Bobs Doils (*Bob Doyle*) darbā “*Free Will: The Scandal in Philosophy*”.
 - Brīvības, to veidu klasifikācija. Pastāvošo viedokļu pretrunas: Jesaja Berlins (*Isaiah Berlin*) darbā “*Two Concepts of Liberty*”. Atšķirīgs skatījums uz Berlina

teoriju tiek izmantots Džeralda Makkaluma (*Gerald C. MacCallum*) darbā “*Negative and Positive Freedom*”.

- Par brīvību kā pamatvērtību un tās lomu modernajā sabiedrībā nozīmīgas ir Žana Pola Sartra (*Jean Paul Sartre*) teorijas darbā “*Freedom as a Value*”, Žana Bodrijāra (*Jean Baudrillard*) paustajiem uzskatiem par brīvību kā statusu darbā “*Selected Writings*” nodaļā “*The System of Objects*”.
- Savukārt gribas jēdzienu un tā izpratnes teorētisko bāzi veidi tādi autori kā Svētais Akvīnas Toms (*Sanctus Thomas Aquinas*) darbā “*Summa Theologica*” un Čārlza Kāna (*Charles H. Kahn*) nodaļa “*Discovering will From Aristotle to Augustine*” darbā “*The Question of "Eclecticism"*” – teoloģiskā skatījumā. Džona Loka (*John Locke*) interpretācija par gribu politiskā skatījumā “*The Two Treatise of Government*” u. c.

2. Otrā nodaļa skaidro, kāda ir izvēles, brīvās gribas loma medijos, it īpaši digitālajā vidē. Jāatzīmē, ka nodaļā “Mediju lomas un funkciju maiņa 20./21. gadsimtā” izvēles un brīvās gribas jēdzieni tiek apzīmēti kā interneta decentriskums, interneta brīvība, komunikācijas iespējas, sociālie rīki, žurnālistikas prakse u. c. Respektīvi, tiek pamatota ideja, ka mediju izteiksmes līdzekļi ir rīki, caur kuriem brīvā griba un izvēles tiek vai netiek ierobežotas.

Galvenie autori:

- Maršals Maklūens (*Marshall McLuhan*) darbos “*The Medium is the Massage*” un “*The Gutenberg Galaxy*”. Maklūens ierosina, ka tas, kā ziņa tiek uztverta, iespējams, ir vairāk atkarīgs no mediju formāta, nevis no paša mediju satura, vēl jo vairāk ar savu nākamo darbu skaidro, ka tehnoloģijas ir domu, apziņas spogulis. Šo domu (mediju ekoloģija) – digitālā vide ir daļa no cilvēka dabas pauž Fēlikss Gvatari (*Felix Guattari*) darbā “*The Three Ecologies*”. Visbeidzot, Džozefs Naijs (*Joseph S. Nye*) pamato medijus kā iespējamās rīkus maigās un cietās varas izpausmēm darbā “*The Future of Power*”. Mediju vara un valsts, indivīdu varas apzināta izmantošana ir iespējama, kad kļūst skaidrs, ka digitālā vide ar jebkuru tās lietotāju ir vienots tīkls – šo ideju pamato Rasa Šmite promocijas darbā “*Kreatīvie tīkli*”.

1. BRĪVĪBAS, GRIBAS BRĪVĪBAS JĒDZIENI UN TO MODIFIKĀCIJAS

Aprakstīt brīvību ir tikpat sarežģīti, cik apjēgt tās nozīmi. Sarežģīti, jo brīvības izpratne ir daudzslāņaina un dažādi interpretējama. Raksturojot brīvību, emocionālā saikne ir neizbēgama, jo ir sajūta, ka tā ir it visos dzīves aspektos, taču tai pašā laikā nav pilnīgas pārliecības, ka veiktās izvēles nosaka tikai paša gribas brīvība. Intuitīvi var saprast, ka apkārt eksistē ārējie stimulatori, kas ietekmē ikdienā veikto izvēli, taču šķiet, ka pat indivīdi, kas apzinās savu marionetes lomu, apmierināti ar savu pirkumu un nodomā: “Es zinu, tas ir mārketinga triks. Re, kā pārējie aklī seko reklāmas dievībām.” Tikai reklāmas triks? Iespējams, brīvība ir daudz manipulatīvāks instruments, nekā kāds domā.

Brīvība ir jēdziens, ko var skaidrot no dažādiem atskaites punktiem – indivīda brīvība, attiecību brīvība, runas brīvība, ceļošanas brīvība, valsts brīvība, valstu savienību brīvība utt. Domājams, vēl būtiskāk ir izprast jēdziena semantiku dažādās kultūrās, to valodās.

Latviešu valodā jēdziens “brīvība” radies relatīvi nesen salīdzinājumā ar, piemēram, romāņu valodām. Šķiet, ka latviešu valodā jēdzienam ir diezgan saprotami skaidrojumi. Brīvību var skaidrot no politiskā, indivīda, pārvietošanās vai filozofiskā skatījuma. 21. gadsimtā indivīda brīvība, piemēram, paredz iespējas un tiesības brīvi rīkoties, neatkarību.² Latvijā, iespējams, vārda sākotnējā nozīme ir radusies, lai apzīmētu pretējo – verdzību. “Latviešu konversācijas vārdnīcā” jēdzienā “brīvība” ir jūtama verdzības un brīvlaišanas tematika. “Senatnē personas brīvību pazina vienīgi kā verdzības pretstatu; brīvs bij katrs, kas nebija vergs.”³ Piemēram, brīvdarbi tiek skaidroti īsi un nepārprotami – klausas⁴, ietverot skaidrojumā pretēju nozīmi. Vārda “brīvība” sakne atrodama daudzos citos latviešu salikumos, kuri joprojām vēsta pretējo verdzībai, ierobežojošai autoritātei. Tā, piemēram, *brīvdomātājs*, *brīvgadi*, *brīvgrāmata*, *brīvkungs*, *brīvlaišana*, *brīvnauda* u. c.

Vēl pirms vācu un krievu varas pār Latviju, iespējams, tautā izplatīts jēdziens bija svabads. Tas atrodams gan latviešu tautas pasākās, tautasdziesmās un Bībelē. Ar jēdzienu “svabads” senie latvieši domāja “tādu, kas neatrodas (politiskā, ekonomiskā, juridiskā u. tml.) pakļautībā,

² Latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/lvv/?vards=br%C4%ABv%C4%Abba> [skatīts 2016,9.jan].

³ Švābe, Arveds, Būmanis, Aleksands un Dišlers, Kārlis. Latviešu konversācijas vārdnīca. Grāmatu apgādniecība A.Gulbis. 2940.lpp

⁴ Turpat. 2938.lpp.

atkarībā, tāds, kas nav atkarīgs, piemēram, no citiem sabiedrības locekļiem, kādām ietekmēm; brīvs. “Mūsu vectēvs stāstīja, ka vecvecos laikos mūsu tauta – zemnieki – bijusi svabada.”⁵ Svabads bieži vien tiek saistīts arī ar sakrālo pasauli. Tā, piemēram, pat 1988. gada Bībeles izdevumā latvieši jēdzienam “brīvība” ir izvēlējušies atstāt senatnīgāko sinonīmu – svabads. “16. Kā svabadi, bet ne kā tādi, kam svabadība būtu kā ļaunuma apsegs, bet gan kā Dieva kalpi.”⁶ Jebkura reliģiskā piederība, ticība paredz būt brīvam, bet tai pašā laikā atgādina, ka tai ir robeža. Tātad brīvība pastāv pat tad, ja kādam tiek kalpots. Pretruna tiek izskaidrota un pamatota tā, ka ticīgajiem nav jautājumu vai šaubu. Pat ja ir, visas atbildes ir Svētajos rakstos. Jēdziens “svabads” parādās arī latviešu literārajos darbos. Svabadīgums un brīvība, lai arī varētu uzskatīt par sinonīmiem latviešu valodā, tomēr lietoti dažādās situācijās. Svabadīgums vairāk tiek asociēts ar garīgo pasauli, ar kaut ko svētu. Šo nozīmju nianse apraksta Eduarda Veidenbauma dzejoļa rindas: “Mosties, mosties reiz, svabadais gars! Celies un atpestī kalpības spaidus. Atpestī cietējus, klusini vaidus. Mosties, brīvības cēlajais gars!”⁷ Brīvība tiek asociēta kā tautas, valsts brīvība, kā neatkarība – kaut kas ārējs. Turpretim svabadais liek domāt par iekšēju brīvību – katra indivīda brīvo gribu.

1.1. *Gribas brīvība*

Tiek uzskatīts, ka brīvās gribas koncepts joprojām nav pilnīgi skaidrs. Jautājums vēl aizvien tiek pētīts un tiek diskutēts, vai cilvēkam piemīt gribas brīvība vai nē? Sākotnēji tā tika skaidrota no mītu, kosmoloģijas, teoloģijas un filozofijas viedokļa, taču tagad, evolūcijas gaitā, tā tiek pētīta vairāk no psiholoģijas, neiroloģijas un pat kvantu fizikas viedokļa.

Gribas brīvības aizsākumi meklējami pat stāstos par dieviem un viņu spējām ietekmēt notikumus. “Fiziskās (φύσις – grieķu val.) pasaules cēloņi (λόγοι – grieķu val.) kā likumsakarību kopums bija ideāls veids, kā izskaidrot materiālo pasauli.”⁸ Tā radās kosmogonijas teorija, kuras pamatlicējs bija Anaksimandrs. “Tiek uzskatīts, ka tieši Anaksimandrs pirmais apvienoja terminus *cosmos* (κόσμος) kā organizētu kārtību dabā un *logos* (λόγος) – dabas likumus, pamatus, tādējādi izveidojot kosmogonijas zināšanas.”⁹ No filozofiskas dabas jautājuma lietu

⁵ Bendiks, Hermanis. Latviešu literārās valodas vārdnīca. 2. sēj. Rīga: Zinātne, 1973. 292.lpp.

⁶ Bībele. Vecās un Jaunās derības svētie raksti. Bībeles savienība. 1988. 1218.lpp.

⁷ Veidenbaums, Eduards. Mosties, mosties reiz svabadais gars. Pieejams: <http://tikainesakinevienam.lv/4387/> [skatīts 2016, 9.jan.].

⁸ Doyle, Bob. Free Will: The Scandal in Philosophy. Information Philosopher, 2011. 70.lpp.

⁹ Doyle, Bob. Free Will: The Scandal in Philosophy. Information Philosopher, 2011. 71.lpp.

kārtības process kļuva par psiholoģijas problēmu. Parādījās uzskats, ka dabas likumus ir iespējams noteikt un paredzēt, bet cilvēka prāts nepakļaujas iepriekšējai prognozei.

“Prāta/ķermeņa duālisms ir visnozīmīgākais duālisms no visiem līdz šim. Ja prāts (dvēsele) ir atšķirīgs veidojums no matērijas, tam ir iespējami pašam savi likumi, atšķirīgi no dabas ķermeņu likumiem.”¹⁰

Gribas brīvība ir viena no brīvības formām, kuras pamatā ir diskusija par lietu kārtību un to cēloņsakarībām. Fundamentāla loma gribas brīvības izpranē ir Baznīcai, - kristietībā. Vistīrākā, patiesākā cilvēka gribas brīvība un apliecinājums tai, ir atsacīšanās no sava pasaulīgā grēka, no savas gribas aiz mīlestības pret Dievu. Viena no vispārpieņemtajām definīcijām: “Gribas brīvība ir filozofisks termins, kas nosaka, ka noteiktiem subjektiem piemīt noteikta kapacitāte izvēlēties darbību no vairākām iespējamām alternatīvām.”¹¹ Jāatzīmē, ka definīcijā ir vairāki saturiski pārbagāti jēdzieni. Piemēram, gribas brīvības kontekstā ir jārunā par izvēli, izvēles darbību, alternatīvām, iespējām un citiem konceptiem. Paralēli pastāv vairākas versijas par to, kas ir brīvā griba. Vairākas tādēļ, ka dažādi filozofi pārstāv dažādus uzskatus. (Skat. pielikumu Nr.1 *Gribas brīvības virzieni, to iedalījums*) Gribas brīvības pētniekus var iedalīt divās pamatgrupās: deterministi un nedeterministi. “Lielākā daļa pētnieku ir deterministi, kuri pauž ideju, ka katrs notikums ir izraisīts nejaušu notikumu, apkārtējo apstākļu un dabas likumu dēļ.”¹² Lai arī tālākais gribas brīvības pētniecības lauks ir struktūriski sazarots, no “Stenfordas filozofijas enciklopēdijas” izriet, ka tas ir iedalāms četrās galvenajās idejās. Pirmkārt, ir filozofi, kas noliedz determinismu, pamatojot, ka pastāv gribas brīvība. Otrkārt, filozofi, kas pieņem determinisma realitāti, bet uzskata, ka tā ir savienojama ar gribas brīvību. Treškārt, tādi, kas pieņem determinisma realitāti, bet noliedz tā savienojamību ar gribas brīvību. Un, ceturtkārt, ir tādi, kas uzskata, ka jebkāda veida determinismam nav nozīmes, jo gribas brīvība nav iespējama.

¹⁰ Turpat. 70.lpp.

¹¹ O'Connor, Timothy. Free Will. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Fall 2014 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/freewill/#1.3> [skatīts 2016, 6. jan.].

¹² Hoefer, Carl. Causal Determinism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Spring 2016 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/determinism-causal/> [skatīts 2016, 6.jan.].

1.2. Pozitīvā un negatīvā brīvība

Par vienu no fundamentālākajiem brīvības jēdziena transformācijas periodiem uzskata Apgaismības laikmetu. Respektīvi, var iedalīt brīvības izpratni pirms un pēc Apgaismības. 18. gs. galvenais akcents bija uz sistemātisku zināšanu ieviešanu dabas un sociālajās zinātnēs, politikā, kā arī filozofijā. Tā bija revolūcija cilvēku domāšanā, kas iezīmēja pāreju no mitoloģiskas, teoloģiskas domāšanas uz racionālāku, pamatotāku. Līdz 18. gs. brīvība tika skaidrota tikai no ārējo apstākļu viedokļa, kas gandrīz vienmēr atsaucās uz Dievu, bet Apgaismība piedāvāja Dieva vietā iecelt pašu cilvēku. Cilvēks un viņa prāta potenciāls noteica arī jaunas robežas prātam un ķermenim. Iezīmējās jauns brīvības izpratnes triumfs. Gadsimtu vēlāk, Nīče piedāvā pasaulei brīvību uztvert vēl eksaltētākā veidā, skaidri pasakot, ka Dievs un citi dievi ir nekas vairāk kā cilvēku izdomājums un ka viņpasaule neeksistē. “Ak, jūs brāļi, šis Dievs, kuru es radīju, bija cilvēka darbs un cilvēka neprāts, kā visi citi dievi.”¹³ “Savam postam viņi gribēja izbēgt, bet zvaigznes bija viņiem par tālu. Tad viņi nopūtās: “Ak, kaut būtu bijuši debesu ceļi, kas ieviestu citā esamībā un laimē!” – un izdomāja savas viltības un asinsdziru!”¹⁴ Ideja, ka spēks, kontrole, vara ir cilvēkā pašā, kļuva par reliģiju lielāko oponentu un lika pamatus modernajai jeb praktiskajai filozofijai.

Ja gadsimtiem ilgi gribas brīvības pamatojuma sakne bija morālā atbildība, tad jautājums – kā pamatot gribas brīvības esamību laikā, kad morāle ieņem apšaubāmu statusu? Apgaismības idejām runājot, enerģija nepazūd, bet gan pārvēršas citā formā. Tā arī varētu būt atbilde – morālie ierobežojumi joprojām paliek, taču sākot no 18. gs. tie ieņem citu formu vai arī, kā to ierosina Apgaismība, apvienojas ar zinātni. Tagad tie ir reāli praktiski apstākļi un šķēršļi, kas ierobežo cilvēka brīvību. Sāk parādīties šaubas par to, vai ir jāklausa autoritātei – kādai reliģijai vai valsts vadītājam. Latviešu kultūrā ir teiciens: katrs pats savas laimes kalējs, bet apgaismības pārstāvji piedāvā vēl vilinošāku ideju – katrs pats savas brīvības noteicējs. Vēlāk, kad zinātnieki sāk pierādīt dabas notikumus caur zinātnes likumiem, morālā atbildība un reliģiskās vērtības iegūst otršķirīgu nozīmi. Ja zinātne var izskaidrot lietu kārtību dabā, rodas dabisks jautājums – kas notiek ar neredzamo, netaustāmo? Kādu vietu jaunajā domāšanā ieņem gribas brīvība, brīvība, dvēsele, dzīve pēc nāves? Vai tāda vispār ir, ja to nevienam nav izdevies pierādīt? Šis ir

¹³ Nīče. Frīdrihs. Tā runāja Zaratustra. Jumava, 2006. 34.lpp.

¹⁴ Turpat. 35.lpp.

lielo jautājumu un atklājumu laiks, kad top jaunas idejas, vērtības un kritiskā domāšana ir cilvēka otrā daba.

Zinātnes progress ir izaicinājums tiem, kas tomēr mēģina spriest par brīvību. Teorijas kļūst arvien kritiskākas, varētu pat teikt, skeptiskākas. Ja jau cilvēks ir mudināts būt brīvs, kādi apstākļi varētu šo brīvību ierobežot? Tā vietā, lai definētu brīvību – iekšēji, tiek mainīta pieeja un aktuālāks kļūst jautājums – brīvība no kā? Kādi ārējie apstākļi ierobežo cilvēku būt brīvam? Tieši ar šādu jautājumu 20. gs. sevi piesaka Jesaja Berlins (*Isaiah Berlin*) ar viņa ieviesto konceptu “pozitīvā un negatīvā brīvība”. Pēc Berlina domām, brīvībai ir divas galvenās nozīmes, kurām, kā viņš prognozē, sava vēsture vēl priekšā.

“Piespiest cilvēku nozīmē atņemt viņam brīvību – brīvību no kā?”¹⁵ Berlina skatījums uz brīvību ir atbildē uz viņa paša uzdotajiem jautājumiem. Atkarībā no tiem viņš šķir negatīvo un pozitīvo brīvību. Par negatīvo brīvību Berlins pieņem tādu realitāti, kur cilvēkam viņa darbību īstenošanai (ja pieņem, ka tās izriet no subjekta brīvās gribas) nav šķēršļu. Negatīvā brīvība ir nosakāma, atbildot uz jautājumu: “Kas ir tā joma, kurā subjekts – persona vai personu grupa – pastāv vai ko viņai/viņam vajadzētu darīt, vai kādai/kādam viņai vai viņam jābūt, ja nav ārēju šķēršļu.”¹⁶ Kāda ir persona vai personu grupa apstākļos, kad nav ārēju šķēršļu? Ko šī persona dara, vai kādai viņai vajadzētu būt? Otrā brīvības forma, pozitīvā, ir atbildē uz jautājumu: “Kas vai kurš/kura ir kontroles vai traucēkļa avots, kas var kādam noteikt, kā rīkoties vai kādam būt? Un kāpēc tieši tā, nevis citādi?”¹⁷ Kura no tām, pozitīvā vai negatīvā, ir *labāka* – tā, uz kuru jātiecas? Kā pats nosaukums to paredz – pozitīvā. Tā ir brīvība, kur subjekta pašdisciplīna palīdz pieņemt vajadzīgo lēmumu un veikt pareizo izvēli. Realitātē tas ir grūtāk izdarāms nekā teorijā, jo lēmumi ir atkarīgi no paša subjekta.

Īans Kārters (*Ian Carter*) rakstā “*Positive and Negative Liberty*”¹⁸ min piemēru, kā izpaužas subjekta nebrīve. Ne tikai nebrīve, bet arī iezīmējas Berlina pozitīvās brīvības paradokss, kas izpaužas subjekta *divdabībā*. Kārters apraksta situāciju, kad persona, braucot ar auto uz vilciena staciju, ceļā pieņem nepareizos lēmumus – vispirms brauc nevis uz staciju, bet

¹⁵ Berlin, Isaiah. *Two Concepts of Liberty*. Four essays on liberty. Oxford University Press, 1969. 2.lpp.

¹⁶ Turpat. 2.lpp.

¹⁷ Turpat. 2.lpp.

¹⁸ Carter, Ian. *Positive and Negative Liberty*. Spring 2016 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/> [skatīts 2016, 9.jan.].

pakļaujas atkarībai no cigaretēm un dodas uz tabakas veikalu, pirms to slēdz. Analizējot šo situāciju, šķiet, ka subjekts ir brīvs, jo ārējie apstākļi (citas personas) viņu neietekmē. Jautājums, vai ārējos apstākļus (piemēram, tabakas reklāma ceļa malā), kas ierosina, stimulē subjekta iekšējās vēlmes, nevar uzskatīt par spiedienu izraisošiem?

Piedāvāju līdzīga gadījuma projekciju masu mediju vidē. Piemēram, subjekts, kuram ir atkarība no azartspēlēm, vēlas rezervēt viesnīcu, izmantojot tīmekļa vietnes pakalpojumu. Subjekts ir brīvs, jo viņš ir vienatnē ar datoru un interneta pieslēgumu. Subjektam ir mērķis – rezervēt viesnīcu pēc iespējas īsākā laikā. Brīdī, kad viņa meklēšanas kritērijiem tiek atlasīti vairāki potenciālie varianti, blakus parādās interneta reklāmas par azartspēlēm tiešsaistē. Subjekts joprojām ir brīvs savā izvēlē – izvēlēties spēlēt azartspēles vai nē. Šis lēmums ir atkarīgs tikai no viņa, taču, ko darīt, kad racionālais prāts ir konfliktā ar iracionālajām vēlmēm? Tieši šajā momentā, pēc Berlina teorijas, persona – subjekts, nonāk konfliktā starp savu *augstāko sevi* un *zemāko sevi*. “*Augstākais* ir racionāls, sevi atstarojošs es, kas ir spējīgs uz morālu rīcību un uzņemas atbildību par to. [...] *Zemākais* ir kaislību es, iekāres un neracionālu impulsu neatspoguļojošs es.”¹⁹ Tātad piemēra subjekts ir izvēles priekšā: uzveikt savas *patiesās* (nosacīti – jo kāds ir atbildīgs par to veidošanos) vēlmes pēc tabakas vai būt morāli atbildīgam un veikt racionālu darbību – paspēt rezervēt viesnīcu? Lai arī brīvība ir turpat esoša, subjekta priekšā, situācija iekšēji ir daudz tīklaināka, nekā tā šķiet ārēji.

Pēc liberāļu Milla (*Mill*) un Humbolta (*Humboldt*) un negatīvās brīvības atbalstītāju domām, persona iegūst brīvību, attīstot sevī pašdisciplīnu un spēju ar prātu pakļaut ķermeņa iegribas. Tātad subjektam ir jāpārvar sava vājība pēc tabakas, tādējādi pārvarot šķērsli un balvā iegūstot – brīvību. Šāda taktika ir efektīva, un pašdisciplīnas praktizēšana ir attiecināma arī uz 21. gs. izvēļu vidi, tomēr jāsecina, ka process līdz brīvības sasniegšanai ir daudz neskaidrāks.

Domājams, ka Berlina un agrāko filozofu laikā tā būtu uzskatāma par izņēmuma gadījumu, taču līdzīgas situācijas 21. gs. mediju vidē ir kļuvušas par mažoritāti. Ierobežojumi ir kvalitatīvi pasniegti vēlmju, iekāru un kaislību formā, tādējādi vēl vairāk sašaurinot robežas starp pozitīvo un negatīvo brīvību. Vai 21. gs. var spriest pozitīvās un negatīvās brīvības kategorijās? Berlina gadījumā subjektam ir tikpat daudz izvēles iespēju, cik 50 gadu vēlāk, jo brīvība ir un būs brīvība

¹⁹ Carter, Ian. Positive and Negative Liberty. Spring 2016 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/> [skatīts 2016, 11.jan.].

un izvēle ir un būs izvēle. Vai Berlina teorijā bija ņemts vērā tehnoloģiju progress, kas 21. gs. ieņem tehnokrātijas iezīmes? Ja vēl var spriest Berlina divu brīvību kategorijās, prāta un ķermeņa duālismam pievienojas trešais elements – tehnoloģiju hiperrealitāte.

50, 60 gadu pēc Berlina *pozitīvās un negatīvās brīvības* par cilvēka domāšanas veida pagarinājumu ir kļuvušas tehnoloģijas jeb citiem vārdiem, subjekts, kurš vēlas rezervēt viesnīcu internetā, ir spiests stāties pretī sava prāta šķēršļiem. Tehnoloģijas nolasa subjekta domāšanas veidu un izmanto katru reizi, kad kaut kas tiek meklēts. “Pirms izvēlies veikt rezervāciju, tiešām nevēlies mazliet uzspēlēt? Vai varbūt vēlies lētāku viesnīcu ar azartspēļu zāli?” virtuāli aicina tīmekļa vietne. Iespējams, līdz 20. gs. pietika vienu reizi pārvarēt vājuma šķēršļus, lai justos brīvs savā izvēlē. Ieskievojot piemēru 60. gados attīstītajos Rietumos – viens telefona zvans uz ceļojuma aģentūru apmierinātu racionālā prāta vēlmi un neradītu tik sarežģītus apstākļus. Tehnoloģiju attīstība ir viens no faktoriem, kas fundamentāli atšķir izpratni par šķēršļiem ceļā uz brīvību. Šķēršļi ir kļuvuši par vairāku pakāpju prāta rēbusu, kur subjekta spēcīgākais ienaidnieks ir viņš pats.

Šis piemērs liek izvērtēt, cik lielā mērā Berlina brīvības iedalījums ir attiecināms uz 21. gs.? Kā pamanāmākie pretargumenti Berlina teorijai jāmin šķēršļu nenosakāmība; abu konceptu pārklāšanās brīdī, kad piemēru var skatīt gan no negatīvās, gan pozitīvās brīvības. Kā arī citi papildu jautājumi – piemēram, kā var zināt, ko subjekts *patiesi* vēlas? Varbūt viņu brīvu padara jau esošā situācija – iespēja doties ceļojumā un piekļuve internetam? Vai varbūt subjekts jau piemēra sākumā ir nebrīvs plašā piedāvājumu ietekmē?

1.3. Brīvība kā tetraedra modelis

Neilgi pēc pozitīvās un negatīvās brīvības koncepta radās vairāki argumenti pret brīvības iedalījumu, kādu to piedāvāja Berlins. Par vienu no Berlina pamatotākajiem oponentiem tiek uzskatīts Džeralds Makkalums (*MacCallum*). Viņš piedāvā vairākus argumentus, kuri rod atbildes uz iepriekšējās nodaļas jautājumiem. Makkalums ne tikai izskaidro Berlina teorijas nepilnības, bet arī piedāvā jaunu brīvības tetraedra saistību modeli, kas ierosina kvalitatīvi analizēt piemēru par viesnīcas rezervējānu daudz integrētākā līmenī.

Pirmkārt, Makkalums skaidro, kāpēc nav nepieciešami divi brīvības iedalījumi. Tieši pretēji, šāds ierobežots brīvības dalījums traucē brīvības koncepta vispusīgai analīzei. “Pozitīvās un

negatīvās brīvības sadalījums nekad nav bijis pietiekami skaidrs. Tas drīzāk ir radījis nopietnu apjukumu un ir novirzījis uzmanību no tā, ko vajadzētu pētīt gadījumā, ja tiek pieņemts, ka pastāv atšķirības filozofu, ideoloģiju un sociālo kustību starpā.”²⁰ Tā vietā, lai koncentrētos, kuram no iedalījuma pieder konkrētais autors, Makkalums uzskata, ka problēma ir nepareizu jautājumu uzdošanā. Autors aicina atgriezties pie dažādu brīvības konceptu apzināšanas. “Izdalot divu veidu brīvību, ir vilinājums uzdot jautājumus: “Kuram ir taisnība? Kura brīvības koncepts ir pareizais? Vai arī – kāda veida brīvību patiesībā mēs vēlamies? Šāda veida jautājumi nepalīdzēs atklāt fundamentālas problēmas, kuras risina nozīmīgi autori vienā vai otrā iedalījumā. Pat tad, ja spriežam *pēc kāda* principa viņi ir iedalīti divās *nometnēs*.”²¹ Makkalums tā vietā ierosina uzdot tādus jautājumus, kas ļautu precīzāk definēt atbildi. Kas ir subjekts kā persona, un ko var uzskatīt par šķēršļiem brīvības iegūšanai?

Otrkārt, Makkalums piedāvā savu brīvības konceptu. “Tas ir koncepts, kurā visi ir vienojušies: subjekts vai aģents ir brīvs no ierobežojumiem vai aizkavējošiem apstākļiem, lai darītu vai kļūtu par kaut ko.”²² Autors piekrīt Berlina skatījumam, ka, diskutējot par brīvības konceptu, tas vienmēr tiks pētīts pretstatā kaut kam ierobežojošam, traucējošam ceļā uz brīvību. Tomēr Makkaluma skatījums ir plašāks, piedāvājot vēl trešo mainīgo – brīvs, lai par kaut ko kļūtu. Autoraprāt, ir svarīgi zināt mērķi, uz kuru subjekts virzās. Kas ir tas stāvoklis, kādu aģents vēlas sasniegt, pārvarot šķēršļus? Tātad Makkaluma saikne starp brīvības mainīgajiem ir šāda: brīvs no kaut kā, brīvs kaut ko darīt un brīvs par kaut ko kļūt. Tādējādi veidojas tetraedra veida attiecību modelis. Modelis, kas vairāk apraksta apstākļus, kādos subjektu var uzskatīt vai neuzskatīt par brīvu vai nebrīvu. Berlina gadījumā, kā secina Makkalums, tiek diskutēts, kas ir brīvība, tā vietā, lai pievērstu uzmanību apstākļu formātam: “x ir (vai nav) brīvs, lai darītu (vai nedarītu, kļūtu, nekļūtu) par z,” x apraksta aģentus, y apraksta “aizkavējošos apstākļus” kā ierobežojumus, aizliegumus, barjeras. Z apraksta vides veicinošās darbības vai apstākļus.”²³ Apstākļi savukārt ir mainīgais, kam jāvelta lielāka uzmanība, jo tie atbild uz jautājumu, kad cilvēks, subjekts ir brīvs.

²⁰ MacCallum, Gerald. Negative and Positive Freedom. *The Philosophical View*, Vol.76, Issue 3.1967. 312-334. 312. lpp.

²¹ Turpat 320.lpp.

²² Carter, Ian. Positive and Negative Liberty. Spring 2016 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/> [skatīts 2016, 14.jan.].

²³ MacCallum, Gerald. Negative and Positive Freedom. *The Philosophical View*, Vol.76, Issue 3.1967. 312-334. 314. lpp.

“Spējā izprast, cik daudz dažāda veida atbildes pastāv uz jautājumu, kad personas ir brīvas, slēpjas atslēgas elements, lai saprastu brīvības stāvokli.”²⁴

Analogi kā Īans Kārters (*Ian Carter*) raksta nodaļā “*One Concept of Liberty: Freedom as a Triadic Relation*”²⁵ analizē piemēru Makkaluma skatījumā, piedāvāju aplūkot piemēru par viesnīcas rezervētāju. Tātad spēkā ir pieņēmums, ka subjekts jeb persona atrodas pie datora ar interneta pieslēgumu. Subjekts ir izlēmis (pieņemot, ka šis lēmums ir balstīts uz subjekta brīvo gribu) rezervēt viesnīcu interneta vietnē. Meklēšanas rezultātā blakus vēlamajiem kritērijiem parādās reklāma ar azartspēļu piedāvājumiem. Kopš šā brīža spēkā Makkaluma piedāvājums aplūkot brīvības amplitūdu no vairākiem skatu punktiem. Jāuzsver, ka jau šajā analīzes posmā ir konstatējama atšķirība starp veidu, kā tiek aprakstīta subjekta brīvība. Pēc Berlina teorijas, situācija raksturojama kā negatīvā brīvība, jo nav ārēju apstākļu, kas subjektu traucētu izvēlēties viesnīcu. Respektīvi, negatīvās brīvības “nometne” uzskatītu, ka blakus nav cilvēka, kas liktu spēlēt azartspēles, vai arī azartspēļu spēlēšana būtu priekšnoteikums, lai rezervētu viesnīcu. Turpretim Makkaluma teorija paredz nonākt pie secinājuma, vispirms analizējot divus iespējamus brīvības stāvokļus. Tā vietā, lai automātiski pieņemtu faktu, ka nav ārējo šķēršļu, gadījums ir analizējams no divām izejas pozīcijām. Pirmkārt, pieņemot, ka subjekts ir brīvs. Ja subjekts ir brīvs (empīriskā es veidolā), no tā izriet secinājums, visticamāk, subjektu netraucē ārējie šķēršļi, lai pieņemtu lēmumu. Ja subjekts konkrētajā situācijā ir nebrīvs (augstākā, racionālā es veidolā), no tā izriet secinājums, ka viņa nebrīvi veido iekšējie, psiholoģiskie ierobežojumi, kuri traucē pieņemt racionālu, autentisku lēmumu. Īans Kārters pievērš uzmanību faktam, ka, analizējot šo piemēru pēc Makkaluma teorijas, abos gadījumos ir konstatējama pozitīvā un negatīvā brīvība. Katrs pieņēmums paredz, ka brīvība izriet no kaut kā (*freedom from*) un ka brīvība ir nepieciešama (*freedom to*), lai kaut ko darītu vai kļūtu (*freedom to become*). Šādi analīzes rezultāti apgāž Berlina teoriju, jo, pēc Kārtera domām, ir nepareizi spriest, ka tie, kas uzskata subjektu par brīvu, ieņem negatīvās nometnes pozīciju, un tie, kuri uzskata subjektu par nebrīvu, ieņem pozitīvās nometnes pozīciju.

²⁴ MacCallum, Gerald. Negative and Positive Freedom. *The Philosophical View*, Vol.76, Issue 3.1967. 312-334. 319.lpp.

²⁵ Carter, Ian. Positive and Negative Liberty. Spring 2016 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/> [skatīts 2016, 14.jan.].

Makkaluma ideja pierāda, ka brīvības apzināšana ir sarežģītāks process, nekā uzskatījis Berlins. Tieši šī iemesla dēļ, analizējot piemēru pēc Berlina metodes, analīzes beigās radās jautājums, kāpēc vienā situācijā iezīmējās gan negatīvā, gan pozitīvā brīvība.

1.4. Brīvība kā pamatvērtība un tās statusa rādītājs modernajā sabiedrībā

Pozitīvā vai negatīvā skatījumā, līdzās gribas brīvībai un autonomijai brīvība vienmēr ir saglabājusi savu stāvokli vērtību sistēmā. Jautājums, kas brīvību padara par vērtību? Iespējams, ka uz brīvības jēdzienu ir nepieciešamas skatīties citādi, nevis kā uz augstāko vērtību, bet vienu no labumiem, sabiedrības ieguvumiem? Kas liecina par brīvības augsto vērtību? Un, ja tomēr tā ir augstākā vērtība, kāda ir sakarība starp brīvību un tās kā statusa rādītāju sabiedrībā?

Ne visos gadījumos brīvībai ir piešķirts vērtības statuss. Makkalums, piemēram, ierosina, ka brīvība būtu jāuztver kā viens no sabiedrības labumiem un nav nepieciešams to vērtēt augstāk par citiem labumiem. “Tie, kuri piekrīt, ka brīvība ir ieguvums, visticamāk, piekritīs, ka tas nav vienīgais sociālais ieguvums, ar ko sabiedrība var nodrošināt savus pārstāvjus. Par citiem ieguvumiem var uzskatīt, piemēram, ekonomisko un militāro drošību, tehnoloģiju efektivitāti, kā arī estētiskās un garīgās vērtības.”²⁶ Makkalums šādā veidā samazina brīvības vērtību, jo neuzskata, ka ir pamats brīvību vērtēt augstāk par citiem labumiem. Taču kā brīvība tiek atspoguļota praksē? It visur ikdienā var atrast pierādījumus faktam, ka brīvība tomēr ir visaugstākā vērtība.

Lai arī brīvības loma bija būtiska jau Senajā Grieķijā, tās izzināšana joprojām tiek pētīta, aprakstīta un cildināta. Arī tagad, 21. gs., neviena demokrātiska sabiedrība nav iedomāja bez tās pamatvērtības – brīvības. Tā ir katras demokrātiskas valsts konstitūcijas pamatā un vēlreiz apliecina brīvības augsto vērtību. Latvijas Republikas Satversmes – valsts pamatlikuma – ievada pirmajā paragrāfā ir lasāms: “ [...] .. nodrošinātu Latvijas tautas un ikviena *brīvību* un sekmētu labklājību. Latvijas tauta izcīnīja savu valsti *Brīvības* [autores izcēlums – E.H.] cīņās. *Brīvi* vēlētā Satversmes sapulcē tā nostiprināja valsts iekārtu un nolēma sev Satversmi.”²⁷ Piemēram, Zviedrijas konstitūcijā ir četri pamatlikumi un divi no tiem ir veltīti brīvības vērtībām: Preses

²⁶ MacCallum, Gerald. Negative and Positive Freedom. The Philosophical View, Vol.76, Issue 3.1967. 312-334. 313. lpp.

²⁷ Latvijas Republikas Satversme. Likuma redakcijā, kas stājas spēkā 22.07.2014., Rīga, 2014. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/likumdosana/satversme> [skatīts 2016, 20.jan.].

brīvība (*Freedom of Press Act*) un Izpaušmes brīvības pamatlikums (*The Fundamental Law on Freedom of Expression*). Valsts konstitūcija jeb pamatlikums ir teorija jeb ideālā realitāte, uz ko jātiecas ikvienam valsts iedzīvotājam. Realitātē teorija atšķiras no prakses. No vienas puses, Rietumu sabiedrībās brīvība ir kļuvusi pašsaprotama, un tās nozīmi var izjust tikai tad, kad tā tiek apdraudēta. No otras puses, tā joprojām ir augstākā vērtība, uz ko citi var tikai cerēt. Papētot, piemēram, Ziemeļkoreju, ar demokrātiju nesaistītu valsti, atkal jāsecina, ka brīvībai piemīt augstākā vērtība. Ziemeļkorejas gadījumā tā nav demokrātiskas sabiedrības brīvība, bet gan vienpersoniska, valsts vadītāja brīvība. Katra ziemeļkorejieša brīvība izpaužas kā valsts vadītāja brīvība. “Korejas Tautas Demokrātiskā Republika ir patiesu/īstu strādnieku valsts, kur visi cilvēki ir pilnībā brīvi no ekspluatācijas un apspiestības. Strādnieki, zemnieki, karavīri un intelektuāļi ir sava likteņa patiesi meistari un atrodas unikālā pozīcijā, aizstāvot savas intereses.”²⁸ Jautājums, kāpēc tāda valsts kā Ziemeļkoreja ir ieinteresēta izcelt brīvības nozīmi, veidojot savu publisko tēlu, ja tā realitātē praktizē pavisam ko citu? Jāsecina, ka brīvības kā vērtības noliegšana vairs nav attaisnojama, jo brīvība, lai arī kādā formā tā ir pasniegta, bija, ir un būs augstākā vērtība.

Deivida Dītmera (Deivisa Dītmera) darbā “*Freedom as a Value. Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre*”²⁹ 20. gs. filozofs un eksistenciālisma piekritējs Sartrs piedāvā provokatīvu tēzi: brīvība ir augstākā vērtība. “Sartra brīvības pamati ir ontoloģiski: mēs esam brīvi, jo mēs neesam mēs paši (mūsos pašos/sevī), bet gan mēs esam mūsu klātesamībā (*presence-to-self*) (Trenscendences vai nihilisma es).”³⁰ Sartrs uzskata, ka brīvība ir visa sākums un galamērķis, uz ko tiekties.³¹ Šo tēzi Sartrs aplūko no tādām tēmām kā zemapziņa, pieredze un zināšanas. Kā veidojas Sartra pieņēmums, ka brīvība ir augstākā vērtība? Kādas ir būtiskākās Sartra idejas un argumenti, kas to apstiprina? Nodaļas turpinājumā – par katru no tiem.

Pirmkārt, Sartrs uzskata, ka brīvības koncepta uztvere jāsāk analizēt zemapziņas līmenī. No zemapziņas izriet tāda realitāte, kādu mēs to uztveram. Tas ir tieši saistīts arī ar veidu, kā tiek

²⁸ DPR of Korea. Pieejams: <http://www.korea-dpr.com/index.html> [skatīts 2016, 20.jan.].

²⁹ Detmer, David. *Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre*. Open Court Publishing Company, 1988. 2. lpp.

³⁰ Flynn, Thomas, Jean-Paul Sartre. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Fall 2013 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/sartre/>. [skatīts 2016, 21.jan.].

³¹ Detmer, David. *Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre*. Open Court Publishing Company, 1988. 5.lpp.

uztvertas zināšanas par kaut ko. Un savukārt zināšanas ir pamats, lai aprakstītu realitāti. Viss ir viens, un viens ir viss. Ko Sartram nozīmē zemapziņa, zināšanas un uztvere? “Zemapziņa nav tā, kas tā ir, jo tā nav nekas. Tā nav nekāda veida viela; tā nav ego; tā nevar tikt identificēta ar objektiem, ne ar to stāvokļiem vai noskaņojumiem, kā arī ne ar to emocijām. Vēl jo vairāk, tā nav kontainers lietām. Drīzāk, visi tās objekti, fiziski vai mentāli, uztverti vai iedomāti, “īsti” vai neīsti”, ir kaut kas ārējs tai. Patiešām, burtiski, viss ir ārējs tai. Pati par sevi tā nav nekas. Tātad zemapziņa ir pilnīgi neatkarīga no pasaules, kurā pastāv lietas, un no to kauzālās kārtības. Zemapziņa ir pilnīgi, vai kā teiktu Sartrs, “absolūti” brīva.”³² Respektīvi, Sartrs, uzskata, ka objekti tiek uztverti ar zemapziņas palīdzību, kur tie tālāk tiek pielāgoti prāta iepriekšējai pieredzei, tādējādi kaut kas no to “patiesās” realitātes tiek zaudēts, un objekts tiek reducēts līdz tādām līmenim, kādu prāts to spēj apstrādāt. Svarīgākais šajā atziņā – nav kaut kādas objekta īpašības, visticamāk, tiek zaudētas, tā uztveres laikā. Piemēram, Sartrs šo uztveres procesu skaidro ar šādu piemēru: “Koks, ko es redzu, ir nosacīti uztverams kā eksistējošs. Ceļa malā, putekļu ielenkumā, vientuļš un svelmes salieciens, astoņas jūdzes no Vidusjūras krasta.”³³ Sartrs, ietekmējoties no filozofa Edmunda Huserla (*Edmund Husserl*)³⁴piekrīt, ka koks šajā gadījumā nevar iekļūt apziņā.

“Nolūka princips (*principle of intentionality*) ierosina, ka zemapziņu nevajag uztvert kā lietu, kas saskaras ar citām lietām vai mēģina asimilēt tās. Tā vietā tā atklāj iespējamību, kas ir saskaņā ar mūsu pieredzi. Pieredzi kā zemapziņas uzzibsnījumus, kuru laikā objekti tiek “izmesti ārā”, tādējādi atklājot tos.”³⁵ Mirkli, kad notiek šādi zemapziņas uzzibsnījumi, pēc Sartra domām, notiek arī zināšanu process. “Zināt nozīmē uzzibsnīt kaut kam.”³⁶ Savukārt zināšanas tiek konstruētas caur pieredzi. Tādējādi rodas secinājums: “Jebkura pieredze, kaut arī paplašināta, atstāj vietu iespējamībai, ka tas, kas ir dots konkrētā gadījumā, neeksistē.”³⁷ Tātad piemērā par koku var sacīt, ka persona koku pieredz, tas ir personas pieredzē, nevis var droši apgalvot, ka šis

³² Detmer, David. *Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre*. Open Court Publishing Company, 1988. 7.lpp.

³³ Husserl, Edmund. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy: First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology*. Springer Science & Business Media, 1983. 4.lpp.

³⁴ Edmunds Husserls izvirzīja nolūka doktrīnu (*doctrine of intentionality*), kuras pamatā ir pieņēmums, ka zemapziņa vienmēr ir zemapziņa no kaut kā. Turpat. 7.lpp.

³⁵ Turpat. 8.,9.lpp.

³⁶ Husserl, Edmund. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy: First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology*. Springer Science & Business Media, 1983. 4.lpp.

³⁷ Husserl, Edmund. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy: First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology*. Springer Science & Business Media, 1983.102.lpp.

koks patiešām eksistē. Būtībā Huserla nostāja sakrīt ar Makkaluma viedokli par to, ka, lai kaut ko tiešām zinātu pēc iespējas precīzāk, kāda lieta ir jāapskata no vairākām pozīcijām. Saskatīt lietu tādu, kāda tā, ir dziļš izpratnes process. “Vislabākais līdzeklis kļūdainai saskatīšanai ir atkārtota un precīzāka skatīšanās. Bieži ir jāskatās vairākas reizes no vairākiem leņķiem un jākonsultējas ar citiem par to, kā viņi redz to pašu lietu. Caur citu argumentiem, piemēriem un papildinājumiem mēs varam saskatīt to, ko paši vēl nesaredzam, bet saredz citi.”³⁸

Jāsecina, ka, šādi spriežot par lietām, to aprakstīšana kļūst sarežģīta. Lietu absolūti precīza definēšana ikdienā būtu pārāk sarežģīta un lieka. Tieši tāpēc ikdienā krēsls ir krēsls, koks ir koks, un auto ir auto. Par šādām šķietami vienkāršām lietām nav šaubu. Krēsls nav vienkārši krēsls, jo, ja ieskatās, tad, tas, piemēram, jāapraksta kā lina auduma atzveltnes krēsls, gaiši pelēkā krāsā ar parocējiem. Pat ja veikalā ir desmit vienādi krēsli atšķirīgās krāsās un tiek prasīts izvēlēties vienu, persona, visticamāk, teiks: “Man, lūdzu, to pelēko krēslu.” Pārdevējam nebūs jautājumu, kuru krēslu klients domājis. Tai pašā laikā ikviens zina, ka katrs krēsls atšķiras pēc formas, materiāla, krāsas, izmēra utt. Tāpat koks nav tikai koks, bet tam ir noteikta ģints, un auto nav tikai auto. Jo sarežģītāka lieta tās izcelsmes nozīmē, jo sarežģītāk iegūt zināšanas par to jeb, Huserla vārdiem, – pieredzēt to.

Šāds uzsvars uz minētajiem piemēriem ir tieši saistīts ar darba mērķi. Proti, ja pat ikdienišķas lietas ir sarežģīti aprakstīt, cik precīzi var definēt procesus ar tehnoloģijām un medijiem saistītā vidē? Cik reižu grūtāk ir saskatīt daudzslāņaina satura reklāmu saturu, nolasīt to vēstījumu? Jautājums, cik daudz lietotājiem ir zināšanas jeb pieredze, izmantojot jaunākās tehnoloģijas, patērējot masu produktus un lasot informāciju medijos? Cik daudz, patērējot lietas, patērētājam trūkst zināšanu par tām? Vispārinot, to ir svarīgi zināt, jo šāda lietu pieredzēšana, zināšanu ieguve ļauj pietuvoties patiesībai jeb būt brīvākam lietu apzinātā izvēlē.

Patiesības izzināšana ir viens no Sartra galvenajiem iemesliem, kāpēc viņš izvēlas brīvību kā augstāko vērtību. “Es ticu, ka autonoma morāle eksistē. Es domāju, ka mums ir noteikti pienākumi, ieskaitot (starp pārējiem) pienākumu teikt patiesību.”³⁹ Sartrs 20. gs.

industrializācijas laika sabiedrību vērtē noliedzoši: “Varu pierādīt, ka šī sabiedrība ir amorāla –

³⁸ Erazim Kohak. Idea and Experience: Edmund Husserl's Project of Phenomenology. In: Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy. Chicago: The University of Chicago Press, 1978. pp.251-252. 252.lpp.

³⁹ De Beauvoir, Simone. Adieux: A Farewell to Sartre. Pantheon, 1985. 439. lpp.

ka tā nav domāta cilvēkiem, bet gan peļņai, un tāpēc tā ir radikāli jāmaina.”⁴⁰ Tieši šī iemesla dēļ Sartra kritika par industrializāciju ir tik attiecināma arī uz 21. gs. – jo tā ir pārgājusi kapitalismā, kas, pēc Sartra domām, iespējams, būtu lielākais brīvības ienaidnieks. Kas sabiedrībai traucē būt brīvai? Kāpēc ikvienam būtu jātiecas pēc brīvības kā augstākās vērtības?

Lai spriestu par brīvību kā augstāko vērtību, vispirms jāaplūko, kas, pēc Sartra domām, ir vērtība. Savos darbos Sartrs ir vairākkārt definējis vērtību, taču visos gadījumos to saista kopīga iezīme: vērtība ir kaut kas, kas vēl neeksistē. Tā, piemēram, Deivids Dītmers piedāvā trīs Sartra vērtības definējumus:

- vērtības ir pieprasījumi, kas tīko pēc visa pamatu būtības;⁴¹
- vērtība ir vienmēr un visur pāri izcilajam;⁴²
- (vērtība ir) ir aicinājums kaut kam, kas vēl neeksistē;⁴³

“Vērtības, viņaprāt (Sartra), nav tāda veida lietas, ko var sastapt mūsu pasaulīgajā ikdienā, bet tām pašām par sevi ir ekskluzīvs, eksotisks statuss. Tieši tāpēc Sartrs par tām saka: “Esība vērtībai kā vērtībai ir esība tam, kam nav esības pašam par sevi”⁴⁴ un ka “vērtība sniedzas pāri esībai”⁴⁵.”⁴⁶ Lai arī Sartrs piedāvā dziļi filozofisku skatījumu uz vērtībām, tomēr viņa nostāja ir samērā viegli uztverama, ja vispirms ir aplūkota vērtību saikne ar zemapziņu.

Tātad, kā jau nodaļas sākumā secināts, informāciju attiecīgajā brīdī un vietā indivīds saņem no zemapziņas. Tādējādi katrai personai veidojas sava unikāla izpratne par lietu būtību. Visticamāk, Sartrs vēlējies sacīt, ka pēc šāda principa veidojas arī izpratne par vērtībām. Tikai un vienīgi persona pati nosaka un veido savu vērtību sistēmu. Sākotnēji var šķist, ka, visticamāk, vērtības veidojas tik neapzināti un spēcīgu ārējo faktoru ietekmē, ka bieži vien tieši vide lielā mērā nosaka, kādas tās būs. Taču Sartrs tā neuzskata: “Nekas, absolūti nekas mani neattaisno pieņemt tādu vai citu vērtību, tādā vai citā vērtību mērogā.”⁴⁷ Vēl jo vairāk, var teikt, ka Sartrs secina pēc

⁴⁰ Detmer, David. Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre. Open Court Publishing Company, 1988. 130.lpp.

⁴¹ Turpat. 130.lpp.

⁴² Turpat. 131.lpp.

⁴³ Turpat. 131.lpp.

⁴⁴ Turpat. 131.lpp.

⁴⁵ Turpat, 133.lpp.

⁴⁶ Turpat. 133.lpp.

⁴⁷ Detmer, David. Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre. Open Court Publishing Company, 1988. 136.lpp.

vērtību subjektivitātes (*subjectivity of values*) principa, ka vērtības konstruēšana ir apzināts process. “Tādējādi Sartra vērtību teorija ir subjektīva, jo vērtībām netiek piešķirta neatkarīga eksistence no zemapziņas un tā paredz, ka vērtības rodas tikai no apzinātām darbībām.”⁴⁸ Un tomēr kāda loma vērtību radīšanā ir ārējiem apstākļiem? Kā rodas vērtības piemērā par viesnīcas rezervēšanu?

Pēc Sartra teorijas izriet, ka subjekts, kurš ir nonācis dilemmā rezervēt viesnīcu vai pirms tam uzspēlēt azartspēles, pats sev ir radījis šādus apstākļus. Respektīvi, situāciju nevar vienkāršot un sacīt, ka apstākļi ir radījuši paši sevi. Tieši pretēji, pats subjekts izvēloties ir radījis apstākļus. Subjekts šajā brīdī var iebilst un sacīt, ka viņš pašlaik nav vēlējies redzēt azartspēļu reklāmas. Šāds apgalvojums ir daļēji patiess, jo reklāma strādā automatizēti pēc iepriekšējo meklējuma principa. Tā kā subjekts kaut kad iepriekš bija spēlējis azartspēles internetā, saglabājis šo vēstures atmiņu, reklāma aicina: “Nāc uzspēlē atkal.” Tātad subjekts patiesi pats ir piedalījies izvēlē redzēt reklāmu atkārtoti. Un šis lēmums var tik uzskatīts par daļēji apzinātu. Daļēji tādēļ, ka programmatūra pagātnē ir atradusi kādu svarīgu vērtību subjektam, un tagad tā tiek attēlota kā sekas pagātnes izvēļu cēloņiem. Subjekts virtuālajā vidē ir kļuvis par savas zemapziņas pagarinājumu pats sev. Tādējādi Sartram ir taisnība, jo tikai šī iemesla dēļ subjekts reklāmu redz atkārtoti. Un tomēr šī virtuālā vide strādā kā vērtību, vajadzību, iekāru pastiprinātāja daudz integrētākā veidā, nekā ārpus tās strādā prāts, zemapziņa, apziņa? Tā vien šķiet, ka beidzot ir radīts instruments, ar kuru ir bezgalīgi daudz iespēju *spēlēties*. Vai Sartra utopiskā realitāte par pasauli kā spēli, kurā ir bezgalīgi daudz iespēju, beidzot ir kļuvusi par realitāti?

Patiesi, Sartra darbā iezīmējas utopisks pasaules redzējums, kur būt brīvam nozīmē būt morāli atbildīgam, kur jebkuras vajadzības tiek apmierinātas un kur izvēļu bagātība ir brīvības priekšnoteikums. Citiem vārdiem, Sartra utopiskās pasaules raksturojums:

- “Mans ir tavs, un tavs ir mans, un, ja man kaut kā trūkst, tu man to sniedz. Ja tev kaut kā trūkst, es sniedzu to tev. Tā ir morāles nākotne.”⁴⁹
- “Cilvēku brīvība var un tai vajadzētu būt paplašinātai, palielinot izvēles iespējas.”⁵⁰

⁴⁸ Turpat. 136.lpp.

⁴⁹ Detmer, David. Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre. Open Court Publishing Company, 1988. 172. lpp.

⁵⁰ Turpat. 182.lpp.

- “Katram ir jābūt iespējai izvēlēties dzīvi – tas nozīmē ne tikai alternatīvo skaitu kvantitatīvi, bet arī to saturu kvalitatīvi.”⁵¹

Tā ir pasaule, kas neeksistē, bet uz ko Sartrs aicina tiekties. Protams, ir vairāki iemesli, kāpēc šī pasaule ir utopiska. Vēlākajos darbos Sartrs atzīst, ka esam daudz tālāk no ideālās pasaules, nekā sākotnēji domājis. Nabadzība, noziedzība, izglītības trūkums un bads ir daži fakti, kas iedzīvotājus nostāda nevienlīdzīgās lomās. Kā vienu no galvenajiem risinājumiem Sartrs min zināšanas. Zināšanu pieejamība veicina kvalitatīvāku izvēļu veikšanu, un tas savukārt mazina nevienlīdzību. Respektīvi, Sartrs tic, ka jebkuru var iemācīt izvēlēties un, jo zinošāka būs persona, jo tuvāk tā būs morālei jeb brīvībai. Un, ja visiem būtu pieeja šīm zināšanām, tad nerastos konflikti vienādas morāles saprašanā, jo visi, kuriem būtu zināšanas, saprastu, ka rīkoties brīvi, nozīmē rīkoties morāli atbildīgi. Ar tādiem nosacījumiem pasaule spētu pastāvēt un ikviens varētu *brīvi spēlēties*. “Sartra ideālā spēle ir aktivitāte, kuras sākums un mērķis ir brīvība.”⁵² Tā ir aktivitāte, kur cilvēks ir pirmavots savu noteikumu radīšanai un kur nav nekādu seku, izņemot tās, kuras paredz cilvēka radītie noteikumi.”⁵³

Ir skaidrs, ka cilvēks spēlē sava prieka pēc; viņš nemeklē nekādu ārēju mērķi, bet gan vēlas praktizēt un attīstīt savu brīvo eksistenci.”⁵⁴ Pagaidām pasaule ir produkcijas varā, un ir tik daudz neapmierinātu vajadzību, ka brīvība kā augstākā vērtība ir tikai retajam un, jādomā, tiem, kuri zina kaut ko unikālu. Jāatzīst, ka pagaidām ekskluzīvas zināšanas iezīmē varas instrumentu. Instrumentu, kas joprojām nosaka robežas starp tiem, kuriem ir zināšanas un vara pār tiem, kuri vēl nezina, kā *spēlēties*. Un tomēr, kā šī spēle pierāda, ka brīvība ir tās augstākā vērtība?

Tātad, ja pieņem, ka visas vērtības ir katra indivīda brīvo izvēļu pamatā,⁵⁵ tad brīvība ir pati svarīgākā, jo tā ir vērtība, kas unikālā veidā izceļ un ietver pārējās vērtības.⁵⁶ Tas ir tādēļ, ka brīvība kā to pirmavots ontoloģiski ir ietverta visās vērtībās. Tātad jebkāda veida izvēle un visas vērtības loģiski izriet no brīvības.⁵⁷ Un tas savukārt norāda, ka brīvība pati par sevi ir vērtība, vēl

⁵¹ Turpat 182.lpp.

⁵² Turpat. 182.lpp.

⁵³ Turpat. 182.lpp.

⁵⁴ Anderson, Thomas. The Foundation and Structure of Sartrean Ethics. Regents Press of Kansas, 1979. 58.lpp.

⁵⁵ Detmer, David. Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre. Open Court Publishing Company, 1988. 203.lpp.

⁵⁶ Turpat 203.lpp.

⁵⁷ Anderson, Thomas. The Foundation and Structure of Sartrean Ethics. Regents Press of Kansas, 1979. 46.lpp

jo vairāk – augstākā vērtība. Sartra domubiedre Simona de Bovuāra (*de Beauvoir*) līdzīgi ierosina, ka tad, ja brīvība ir gan visu vērtību avots, gan eksistences attaisnošanas pamata stāvoklis, cilvēks, kurš tīko attaisnot savu dzīvi, vēlas brīvību absolūti pāri visam citam.”⁵⁸ Tāda ir brīvības un vērtības saistība subjektīvā skatījumā. No objektīvisma skata punkta, ir pretēji: tā kā nekam, ieskaitot brīvību, nav objektīvas vērtības, jo vērtības izriet tikai no brīvības, tad brīvībai ir jābūt visa pirmajai izvēlei.”⁵⁹ Un, visbeidzot, Sartrs neapgalvo, ka brīvība ir augstākā vērtība, bet gan aicina apzināties to mijiedarbību: “Tiklīdz cilvēks sapratīs, ka visas vērtības izriet no viņa paša, viņš vēlēšies tikai vienu – brīvību kā pamatu visam pārējam.”⁶⁰ Drīzāk Sartrs lūdz apzināties brīvības vareno vērtību un izmantot to kā brīvību, lai izgudrotu jaunas vērtības.⁶¹ Un tas ir iespējams tikai brīvā, radošā vidē, kur katrs var izpaust savu unikālo personību. Viens no veidiem, kā uzsvērt brīvības vērtību, ir tās popularizēšana, ko Sartrs savos darbos arī darījis. Taču, vai patlaban, pēc-modernā laikmetā visi brīvības sludināšanas gadījumi ir patiesības atklāšana vai kas cits? Ko noteikta brīvības iegūšana nozīmē 21. gs.? Vai tad, kad solītā brīvība ir iegūta, spēle turpinās vai tikai sākas? Ko garantē pašreizējās spēles brīvība? Un kā raksturojamas solītāja un pildītāja attiecības? Vai tās joprojām paredz statusu iedalījumu?

Līdzīgi kā Sartrs, arī Žans Bodrijārs (*Jean Baudrillard*) analizē kultūras procesus no spēles viedokļa. Taču, ja Sartrs vēl tikai sapņo par pasauli, kur visiem ir neierobežota brīvība un visi var piedalīties spēlē, Bodrijārs uzskata, ka spēle jau ir sākusies no industrializācijas pārejas brīža kapitālismā, patērētājsabiedrībā. Tikai atšķirībā no pasaules, kur pastāv morāles ievērošana, vienlīdzība un izvēļu daudzveidība, Bodrijārs piedāvā skeptiskāku realitāti, kurai ir divas dabas. Viena, ārējā butaforija, kas pauž demokrātiju, iekšēju piepildījumu un individualitātes izcelšanu. Un otra – skatuves aizkulisēs, kur joprojām noteicošais ir statuss, vara, vienpusējās intereses un peļņa.

Pirms definēt Bodrijāra spēles veidojošos elementus, vērts uzzināt, kāpēc sociālās attiecības tik labi atbilst spēles formātam. Dzīves salīdzinājums ar spēli atrodams jau Šekspīra darbos – “Visa

⁵⁸ MacIntyre, Alasdair. *Existentialism*. In: Sartre: A Collection of Critical Essays. Garden City, N. Y.: Anchor Books, 1971. 55. lpp.

⁵⁹ Turpat. 56.lpp.

⁶⁰ Phillips Griffiths. *Ultimate Moral Principles: Their Justification*. In: The Encyclopedia of Philosophy. Vol. 8. 178. lpp.

⁶¹ Detmer, David. *Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre*. Open Court Publishing Company, 1988. 215.lpp.

dzīve ir skatuve, un visi vīrieši un sievietes spēlētāji tajā.”⁶² Taču atzītus uzvedības novērojumus ir sniedzis sociologs Ērvings Gofmanis (*Erving Goffman*) darbā “*The Presentation of Self in Everyday Life*”, kur, lai arī priekšplānā ir sociālās uzvedības modeļu analīze, iezīmējas sociālo lomu raksturojums, kas tiešā veidā attiecas uz darba mērķi. Gofmanis uzskata, ka jebkurš indivīds ikdienā ieņem kādu noteiktu sociālu lomu. Tādējādi komunikācija starp indivīdiem ir raksturojama kā spēle jeb izrāde, kur katrs uzvedas tā, kā vēlas, lai pārējie spēlētāji viņu uztver. Ir vairāki līdzekļi, kas ļauj veiksmīgāk panākt sava tēla akceptēšanu. Tie ir vairāki simboli, kodi, kuri atspoguļojas stājā, ķermeņa valodā, valodas lietojumā, balsts tonalitātē, kā arī ārējā izskatā – noteiktā apģērbā, aksesuāros un noteiktas preces un pakalpojumus patērēšanā. “Sabiedrība ir organizēta pēc principa, ka jebkuram indivīdam, kurš ieņem noteiktu sociālu raksturojumu, ir morāles tiesības gaidīt no apkārtējiem atbilstošu novērtējumu un izturēšanos.”⁶³ Pieņemot, ka šāda lomu spēle ir attiecināma arī uz 21. gs., masu patēriņa produktiem sevis prezentēšanā nepārprotami ir noteikta nozīme.

Iespējams, 21. gs. ir novērojamas divas tendences, kuras tiek pasniegtas kā savienojamas: vienlīdzība un aicinājums būt unikālam, izcelties pūlī. Vistiešāk to var novērot reklāmu tekstos, masu medijos. “Paradokss slēpjas reklāmu neskaidrībā – tā provocē sacensties, bet tai pašā laikā šajā iedomu sacensībā ir jūtama dziļa monotonija. Reklāma aicina: “Pērc šo, jo cita tāda nekur nav!” (Gaļa tikai pašai elitei, šī cigarete domāta tikai dažiem laimīgajiem!); bet vienlaikus: “Pērc šo, jo visi citi to lieto!” Nekādu pretrunu. Varam iedomāties, kā katrs indivīds jūtas gan unikāls, gan piederīgs pārējiem.”⁶⁴ Tā ir spēle, kurā ikviens var justies piederīgs vienudien, bet citudien, ja vēlas, – pārāks par citiem. Un reklāmas lielā mērā aicina uz to. Tā kā kapitālisms paredz, ka, ja kāds vēlas būt veiksmīgs, tad viņam ir visas iespējas. Tie, kas ir veiksmīgi (pēc kapitālisma kritērijiem) izmanto dažādas zīmes, simbolus jeb kodus, kas norāda uz to. “Lai arī “sociālais statuss” tiek mērīts pēc tādiem kritērijiem kā vara, autoritāte un atbildība, reklāma netieši norāda – nav nekāds īstas atbildības bez “Rolex” pulksteņa!”⁶⁵ Zīmoli ietver vēstījumu jeb kodu, ar kura starpniecību konkrētā zīmola vērtības kļūst par tā patērētāja vērtībām. Tādējādi pārējie var spriest par indivīdu, viņa vērtībām un statusu. Bodrijārs atsaucas uz amerikāņu reklāmdevēja

⁶²Shakespeare, William, Mulready, William and Martin, John. Shakspeare's Seven Ages Of Man: Illustrated By Original Designs Drawn On Wood. Nabu Press, 2012. 17.lpp.

⁶³ Goffman, Erving. The Presentation of Self in Everyday Life. Anchor Books, 1959. 13.lpp.

⁶⁴ Baudrillard, Jean. Selected Writings. Stanford University Press, 2001. 11.lpp.

⁶⁵ Baudrillard, Jean. Selected Writings. Stanford University Press, 2001. 19.lpp.

Dičtera (*Ernest Dichter*) teikto: “Tas tiek izdarīts ar jaunas, *patērētājsabiedrības valodas* starpniecību. “Patērētājsabiedrības sistēma rada autentisku valodu, jaunu kultūru, kurā vienkāršs patēriņš ir transformēts indivīda un kolektīvā pašizpaušmē.”⁶⁶ Vēlāk Bodrijārs tomēr uzsver, ka to būtu nepareizi dēvēt par valodu, un piedāvā uztvert šo sistēmu kā kodu. “Objekta/reklāmas sistēma drīzāk rada nozīmes (signifikācijas) nevis valodu, jo tai trūkst aktīvas sintakses: tai piemīt koda vienkāršība un efektivitāte. Tā neveido struktūru personībai; tā norāda tās vietu, statusu un klasificē to. Kā arī tā nav sociālo attiecību struktūra; tā nošķir sociālās attiecības hierarhiskā manierē. Tādējādi šī objektu/reklāmas sistēma oficiāli kļūst par sociālā statusa noteicēju. Citiem vārdiem, tā ir kods statusam sabiedrībā.”⁶⁷ Pēc Bodrijāra, šādam objektu/nozīmju sistēmai un tās kodam ir vistiešākā saikne ar tiekšanos pēc brīvības.

Patērētāji, apzināti vai nē, tiecas pēc spēles galvenās balvas – brīvības. Spēles noteikumi paredz – jo veiksmīgāks spēlētājs, jo lielākas iespējas *iegādāties* brīvību. Tādējādi Sartra pieņemumus, ka brīvība ir augstākā vērtība, apstiprinās praksē, jo tās iegūšana nozīmē uzvaru. Protams, tā ir ilūzija, ka šāda balva eksistē, taču pietiekami efektīva. Spēle pretendē uz Nikolo Makjaveli (*Niccolò Machiavelli*) masu pārvaldības scenāriju divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, spēli uztur paši spēlētāji. Katrs pats ir ienaidnieks jeb konkurents sev, tādējādi garantējot spēles dzīvotspēju. Otrkārt, tās balva ir īslaicīgs apmierinājums, kas drīz vien izgaist, jo blakus ir nākamais objekts, kas sola brīvību. Tāpat šim nākamajam objektam, visticamāk, ir reklāmas piešķirta noteikta vērtība, kas rezonē ar spēlētāja apziņā iepriekš iekodēto vērtību sistēmu. Un spēle var turpināties. Vēlmi turpināt spēli savukārt pamato ilgas pēc piepildījuma izjūtas, taču atkal tās iegūšana ir ilūzija.

Visbeidzot, iezīmējas Sartra un Bodrijāra vienprātība vērtības definēšanā. Gan Sartram (*skat. 13. lpp.*), gan Bodrijāram vērtība ir kaut kas vēl neeksistējošs jeb realitātes trūkums. “Objekts–zīme ir vienlīdzīgi viens otram savā ideālismā un spējā bezgalīgi vairoties. Tiem ir tas jādara, lai turpinātu piepildīt realitātes neesamību. Tas tā ir, jo patēriņš ir balstīts uz nevaldāmu kaut kā *trūkumu*.”⁶⁸ Tas ir *trūkums*, kura aizpildīšana ir svarīgāka salīdzinājumā ar morāli vai racionalitāti. Un kāpēc gan ne, ja morāle savu statusu ir zaudējusi? Vairs nav apstākļu, kas liktu justies vainīgam par tādu vai citādu izvēli. Galvenais ir justies brīvam un piepildīt savas vēlmes.

⁶⁶ Baudrillard, Jean. *Selected Writings*. Stanford University Press, 2001. 12.lpp.

⁶⁷ Turpat. 19.lpp.

⁶⁸ Baudrillard, Jean. *Selected Writings*. Stanford University Press, 2001. 25.lpp.

“Patērētāju motivācijas pētījumi neapdraud indivīdu brīvību un nekādā veidā neatduras pret to tiesībām uz racionālu vai iracionālu izvēli.”⁶⁹ Šie vārdi ir pārāk patiesi vai arī slēpj pārāk lielu viltu. Dičters izskaidro tos: “Mūsu rīcībā ir *atzītas* brīvības: “Lai atļautu pircējam...”. Mums ir jāatļauj pieaugušajiem uzvesties kā bērniem, neliekot justies vainīgiem par to. Būt pašam un justies brīvi patiesībā nozīmē pārnest kāda vēlmes uz noteiktu produktu. Justies brīvam, lai baudītu dzīvi, nozīmē regresēt un būt iracionālam, tādējādi iekļaujoties ražošanas noteiktā shēmā.”⁷⁰ Ja pieņem, ka patēriņš tiek veikts brīvības kā augstākās vērtības motivācija, tas zināmā mērā iezīmē pozitīvu tendenci – indivīds joprojām tiecas būt brīvs. Un tomēr, vai šo spēles brīvību var uzskatīt par *pareizo*, vai arī tā ir varas piedāvātā versija par brīvību? Vai šāda brīvība sniedz atbildes uz indivīda eksistenci? Iespējams, ka nē. “Eksistences brīvība, kas nostāda indivīdu pret sabiedrību, ir bīstama. Turpretim brīvība, kas paredz iegūt kaut ko, ir nekaitīga, jo tas nozīmē piedalīšanos spēlē, pašam indivīdam nezinot to.”⁷¹ Jāsecina, ka piedāvājums vēlmju materializēšanai ir tik plašs, ka pagaidām nav novērojama indivīdu nostāšanās pret spēles veidotājiem.

1.5. Preses un vārda brīvība

Kad valsts ir atzīta *de iure* un pārstāv demokrātiskas valsts iekārtu, tā ir uzskatāma par neatkarīgu, brīvu. Kā jau autore uzsvērusi nodaļā “Pozitīvā un negatīvā brīvība”, termins “brīvība” atbild uz jautājumu – brīvība no kā? Brīva no pretējā. Brīva no verdzības, svešas varas, apspiestības un, visbeidzot, brīva no cenzūras. Valsts konstitūcija jeb Satversme Latvijas gadījumā ir pirmais būtiskais solis demokrātiskas valsts vienojošu likumu un tiesību izveidošanā. Tikai tad, kad ir izveidota visaptveroša vienota likumu sistēma, nākamais solis ir lēmums par citu normatīvo aktu, likumdošanas pielāgošanu, lai valsts spētu pilnvērtīgi funkcionēt. Pie šādiem, ne mazāk svarīgiem lēmumiem pieder likums par cilvēktiesībām, vārda brīvību. Nepieciešamība pēc preses un vārda brīvības sākotnēji šķiet pašsaprotama, taču tai pašā laikā tās integrēšana sabiedrībā ir viens no sarežģītākajiem uzdevumiem tās neskaidro robežu dēļ.

Preses un vārda brīvības rašanās iemeslu apzināšana šajā apakšnodaļā ļaus tālāk izvērtēt, kā tie tiek adaptēti šobrīd, vai ir konstatējama sākotnējo ideju sadursme ar pašreizējām idejām? Līdz ar

⁶⁹ Miller, Mark Crispin, Packard, Vance. The Hidden Persuaders. Ig Publishing. 2007. 15.lpp.

⁷⁰ Baudrillard, Jean. Selected Writings. Stanford University Press, 2001. 13.lpp.

⁷¹ Turpat. 13.lpp.

demokrātijas nostabilizēšanos ir nepieciešamība pēc lielākas brīvības it visur. Dzīvot neatkarīgā valstī nozīmē tiekties pēc brīvības robežu paplašināšanas un tās dažādo paveidu iekļaušanu sabiedrības ikdienas ritmā. Preses un vārda brīvība ir šāds brīvības paveids. Autore aicina apzināt šo brīvību galvenos rašanās iemeslus.

Par vienu no preses un vārda brīvības rašanās iemesliem jāmin tas pats iemesls, kas raksturo tieksmi pēc brīvības. Tā ir patiesības izzināšana.

399. gadā p. m. ē. par jaunatnes samaitāšanu un bezdievību Sokratu (*Socrates*) notiesā uz nāvi.⁷² Filozofs izvēlējās labāk izdarīt pašnāvību, iedzerot velnarutku, nekā nevienam netraucēt ar saviem uzskatiem. Sokrats bija gatavs maksāt patiesības augstāko cenu, tādējādi iezīmējot vienu no pirmajiem un zināmākajiem vārda brīvības aizsākuma stūrakmeņiem. Pat Sokrata nāves veids var tikt skatīts no viņa paša izveidotās izzināšanas metodes *mejitikas* analīzes. Viņa pašnāvība bija paša metodes galējas rīcības piemērs, kā ierosināt citiem nonākt pie jaunām atziņām un secināt, ka iepriekš viņi ir kļūdījušies. Sokrata piemēra vēstījums varētu būt šāds: kāds ir gatavs mirt, jo zina, ka patiesību nezina, lai pārējie sāktu saprast, ka arī viņi nezina.

Sokrata laikā viedokļu plurālisms un atdarināšanas māksla netika novērtēta. Gluži pretēji, vēlāk, kā to pierādīs vēsture līdz pat Apgaismības periodam, svarīgi bija tikai viens viedoklis un viena griba – Dieva. Līdz ar 17. gs. beigām Anglijas intelektuāļu sfērā brīvības loma pieauga. Parādījās debates par nepieciešamību pēc sociālās pieņemšanas, dažādu viedokļu atļauju. Par šī posma sākumu tiek uzskatīts 1644. gads, kad Džons Miltons (*John Milton*) sāka debates par vārda brīvību (*freedom of expression*) darbā *Areopagitica*. Autore vēlas vērst uzmanību, ka angļu valodā termina *freedom of expression* ekvivalents tulkojums latviešu valodā ir vārda brīvība, nevis izteiksmes brīvība.⁷³ Milтона centienu pamatā bija cēla idealizēta, patiesību izzinoša sabiedrība, līdzīgi, kādā būtu gribējuši dzīvot Sokrats un Sartrs.

⁷² Nails, Debra, Socrates. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Spring 2014 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/socrates/>. [skatīts 2016, 9.apr.].

⁷³ Lēmums Nr. 18. Par termina vārda brīvība izpratni un atbilstīgu angļu valodas terminam *freedom of expression*. Lēmumi. Terminoloģijas Jaunumi. Rīga, 2003. Pieejams: <http://termini.lza.lv/article.php?id=68> [skatīts 2016, 24.febr.].

Aut. piez. Kā liecina Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta pirmā daļa, kur arī ir runa par tiesībām brīvi paust savus uzskatus, šis jēdziens angļu valodā izteikts ar terminu *freedom of expression*. Līdz ar to LZA Terminoloģijas komisija (TK) atzīst, ka angļu valodas terminam *freedom of expression*, kas jēdzieniski saistīts ar nozīmi 'tiesības brīvi (atklāti) paust savus uzskatus', latviešu valodā atbilst šajā nozīmē jau tradicionāli lietotais termins *vārda brīvība*, nevis burtiskais tulkojums no angļu valodas «izteiksmes brīvība».

Ceļā uz vārda brīvības popularizēšanu Miltons izvirzīja divus galvenos argumentus. Abi argumenti iezīmēja joprojām svarīgo Dieva lomu cilvēka dzīvē. Proti, Dievs bija vienīgais, kurš piešķīra lietu kārtībai jēgu. Dievs bija patiesība. Milтона uzdevums bija sasaistīt patiesības izzināšanas centienus ar Dieva gribu. Pirmkārt, Miltons atspoguļoja katoļu baznīcas liekulīgo darbību kā kaut ko pretēju Dieva gribas sludināšanai. “Viņš sasaistīja cenzūru ar katoļu baznīcu, tādējādi atgādinot saviem lasītājiem, ka cenzūra ir baznīcas izgudrojums un līdz ar to tā (cenzūra) neiederējās tādā protestantu valstī kā Anglija.”⁷⁴ Šādi Miltons panāca, ka baznīca kļūst pati par savu ienaidnieku. Miltons to pamatoja savā otrajā argumentā, jau daudz izsmalcinātākā manierē. “Patiesība ir stipra līdzās Visu Varenajam. Mūsu pienākums pret Dievu ir meklēt patiesību.”⁷⁵ Te iezīmējas pirmie centieni šķērsot jau esošās brīvības robežas un jaunu, augstāku robežu noteikšana. Realitātē tas izpaudās kā baznīcas cenzūras apšaubīšana un jaunu tiesību noteikšana presē. Tieši baznīcas centieni ierobežot indivīda tiesības uz jaunām zināšanām aizkavēja patiesības izzināšanu plašākām auditorijām. ”Kā uzskatīja Miltons: “Brīvība netika ieviesta Pāvesta varai un atklātai mānticībai. Katoļu baznīca ir vislielākā antikristietība.”⁷⁶ Šāda argumentācija pavēra iespējas preses brīvības ieviešanai. Kopš Milтона ikviens, kurš vēlējās pārstāvēt nepopulāru viedokli, varēja atsaukties uz tiesībām izzināt patiesību. “18. un 19. gs. argumentācija par labu preses brīvībai bija tāda pati, mainījās tikai Dieva aizstājēji.”⁷⁷ Vēlāk, kad Milтона idejas nostabilizējās arī citu autoru, piemēram, Džeimsa Milla (*James Mill*) un viņa dēla Džona Stjuarta Milla (*John Stuart Mill*), darbos, kļuva iespējams skaidrāk definēt preses un vārda brīvības uzdevumus.

Pirmais no vārda brīvības uzdevumiem bija jaunas sabiedrības veidošana, balstoties uz utilitārisma idejām. Viens no galvenajiem šīs idejas pārstāvjiem bija Džeimss Mills 1825. gadā darbā “*Liberty of the Press*”. Līdzīgi kā Miltons Džeimss adaptēja ideju par patiesības izzināšanu tā laika sabiedrībai, šoreiz Dieva vietā Mills piedāvāja tiekties pēc iespējas labākas sabiedrības, kurā viens no priekšnosacījumiem būtu preses brīvība. “Ideāla sabiedrība Millam nozīmēja morālu sabiedrību (tieši uz morāles principiem vēlāk balstīsies preses brīvība, vārda brīvība un mediju ētika). Pēc Milla domām, preses brīvība veicinātu morāli, jo indivīds baidītos, ka jebkuri

⁷⁴ Meckl, Markus. Freedom of the press – two concepts. Þjóðarspegginn XV: Rannsóknir í félagsvísindum. Félagssög og mannvísindadeild. October 2014. 1967. Pieejams: <http://hdl.handle.net/1946/19989> [skatīts 2016, 12.apr.]. 2.lpp.

⁷⁵ Turpat. 2.lpp.

⁷⁶ Turpat. 2.lpp.

⁷⁷ Turpat. 2.lpp

viņa vai viņas grēki tiktu publiski atspoguļoti.”⁷⁸ Mills nojauta, ka sabiedrības pārliecināšanai ir vajadzīgi citi argumenti, kas nebalstītos uz Dievu un baznīcu, tāpēc Mills pievērsās *veselajam saprātam* kā morāles galvenajam virzītājspēkam. “Ikvienam ir jābūt pārliecinātam, ka uz morāles principiem balstīta sabiedrība sasniegtu augstāko laimes pakāpi, kāda jebkad ir pastāvējusi.”⁷⁹ Kā pierādīsies nākamajos divos gadsimtos, šāda ideja liksies pievilcīga vairākiem preses magnātiem, privātpersonām savu kapitālistisko labumu vairošanai. Autoresprāt, šis laika periods preses un vārda brīvības vēsturē ir nozīmīgs, jo ļauj secināt, kāpēc 20. gs., beigās un 21. gs. sākumā labvēlīgā augsne preses brīvībai tomēr neatmaksājas.

Tā kā Milla idejas par morāles sabiedrību joprojām veido galvenos preses brīvības nolikumus starptautiskā līmenī, svarīgi aplūkot arī nākamos priekšlikumus, kurus tālāk attīstīja viņa dēls Džons Stjuarts Mills. Gan Miltons, gan Mills uzskatīja, ka pastāv saikne starp brīvību un zināšanām.”⁸⁰ Džons Stjuarts Mills, tāpat kā viņa tēvs un Sartrs, uzskatīja – jo izglītotāka sabiedrība, jo lielāka iespēja patiesības izzināšanai. Preses brīvības attīstības pamatojums bija virzījies no Dieva, baznīcas, morāles idejām, līdz, visbeidzot, Stjuarts Mills kā savu argumentu izvirzīja zināšanas. “Preses brīvība veicinātu zināšanu ieguvī. Iegūtās zināšanas savukārt atļautu rasties labākai sabiedrībai, kas sargātu cilvēku laimi. (Mill, 1869)”⁸¹ Vai pati sabiedrība spēj sargāt un kontrolēt zināšanu ieguvī? Daļēji jā, taču Stjuarta Milla idejas radās izdevīgā laikā preses attīstības veicināšanai. 19. gs. vidū preses industrija bija krīzes situācijā, un tāpēc izdevniecības bija ieinteresētas publicēt valdības pārstāvju teikto, tādējādi iegūstot tiesības nemaksāt nodokli (*stamp duty*). Šo vēstures faktu ir svarīgi akcentēt, jo tieši šāds preses satura veidošanas mehānisms skaidro, kāpēc morāles idejas ievērošana vēl līdz šim brīdim paliek tikai idejiskā līmenī. Kā attaisnojumu pirkto jeb – 21. gs. terminā – sponsorēto rakstu publicēšanai var minēt ekonomisko situāciju un viena izdevuma salīdzinoši dārgās izmaksas. Turpretī kāds attaisnojums reklāmām, sponsorētajiem rakstiem ir tagad? Jāsecina, ka tehnoloģiju attīstība arī digitālās preses ziņā tikai ļāvusi patērētājsabiedrības kultūrai augt un, iespējams, pat aizēnot sākotnējās preses brīvības rašanās iemeslus. “Tiklīdz mediji kļuva par ievērojamu spēlētāju sabiedrībā, Džordžs Boijs (*George Boyce*) secināja: “Kā daudzi politiskie filozofi, arī utilitārisma

⁷⁸ Meckl, Markus. Freedom of the press – two concepts. Þjóðarspegginn XV: Rannsóknir í félagsvísindum. Félagssög og mannvísindadeild. October 2014. 1967. Pieejams: <http://hdl.handle.net/1946/19989> [skatīts 2016, 12.apr.]. 3.lpp.

⁷⁹ Turpat. 3.lpp.

⁸⁰ Turpat. 3.lpp.

⁸¹ Turpat. 3.lpp.

pārstāvji vadīja savas idejas praktiskiem mērķiem; viņi ne tikai nodrošināja presi ar savām ideoloģijām, bet arī bija pazīstami ar preses darbiniekiem, kuri ļāva idejām laikus nonākt presē. Paralēli tam mīts par presi kā sargsuni tikai pieņēmas spēkā.”⁸²

1.6. Politiskā brīvība

Par politiskās brīvības galveno diskusijas pamatu var uzskatīt centienus attaisnot nepieciešamību pēc valdības. Valdības kā varas institūcijas pār indivīda brīvību. Kā ir iespējams savienot indivīda tiesības uz brīvību un reizē tās brīvprātīgu pakļaušanos augstākai varai? Kādi ir politiskās brīvības pastāvēšanas nosacījumi? Tā kā politiskā brīvība ir politiskās filozofijas atzars un uzdoto jautājumu atbildes ietver tādus plašus jēdzienus kā daba, morāle, tiesības, racionalitāte, vērtība, sabiedrība, tiesības, likumi u. c., tad, pēc autores domām, visatbilstošāk politisko brīvību būtu aplūkot no konkrētu piemēru analīzes, kas tieši attiecas uz maģistra darba tēmu.

Atsaucoties uz neatkarīgās organizācijas “Freedom House” ziņojumu “Brīvība pasaulē 2016. gadā” (“Freedom in World in 2016”), 36% no visām pasaules valstīm ir “nebrīvas”, 24% “daļēji brīvas” un 40% “brīvas”.⁸³ Tātad, balstoties pēc kritērijiem cilvēktiesības, izteiksmes brīvība, vēlēšanu caurspīdīgums un politiskā brīvība, vairāk nekā trešdaļa visu valstu ir vērtējamās kā nebrīvas. Turpmāk nodaļā tiek aplūkoti trīs aktuāli brīvības ierobežošanas piemēri un analizēti no politiskās brīvības teorijas.

Pirmā jāmin interneta vide. Kopš 1993. gada interneta patērētāju skaits ir pieaudzis līdz 40% jeb vairāk kā trīs miljoni pasaules iedzīvotāju izmanto internetu.⁸⁴ Tā kā internetu izmanto komunikācijai ar citiem tā lietotājiem, uzziņām, izklaidei, satura veidošanai u. c., arvien aktuālāks kļūst jautājums par politiskās brīvības izpausmēm. Tā, piemēram, vairāk nekā 20 gadu kopš interneta ieviešanas plašākai auditorijai ļauj vērtēt, kā indivīds izprot šo informācijas platformu. Kā indivīds izprot vārda brīvību internetā? Kā tas palīdz vai traucē sākotnējā mērķa

⁸² Meckl, Markus. Freedom of the press – two concepts. Þjóðarspegginn XV: Rannsóknir í félagsvísindum. Félags- og mannvísindadeild. October 2014. 1967. Pieejams: <http://hdl.handle.net/1946/19989> [skatīts 2016, 12.apr.]. 3.lpp.

⁸³ Puddington, Arch, Roylance, Tyler. Freedom in World in 2016: Anxious Dictators, Wavering Democracies: Global Freedom under Pressure. Pieejams: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf [skatīts 2016, 4.apr.]. 13.lpp.

⁸⁴ Internet users. Internet live stats. Pieejams: <http://www.internetlivestats.com/internet-users/> [skatīts 2016, 4.apr.].

sasniegšanai ceļā uz viedokļu plurālismu un lielāku demokrātiju? Arvien pieaugot plašajam patēriņam, cik svarīgi ir pieņemt jaunus ierobežojumus, likumus, kas kontrolē vienlīdzības principa ievērošanu? Līdzīgi kā sabiedrība ārpus tehnoloģiju telpas, vai tā ir spējīga funkcionēt bez kontrolējošas varas?

Pirms konkrētu gadījumu analīzes autore uzsver, ka 21. gs. tehnoloģiju vide netiek analizēta, atsaucoties uz politiskās brīvības principiem, tādējādi izvairoties no pārpratumiem, kādi var rasties, skaidrojot politisko brīvību ar tendencēm, kas vēl neeksistēja to formēšanās laikā. Tieši pretēji, autore uzskata – vislietderīgāk ir minēt ar darba tēmu aktuālus piemērus. Konstatēt, kādi politiskās brīvības elementi ir attiecināmi uz tiem, un skaidrot tos tikai politiskās filozofijas kontekstā. Tādējādi nodrošinot pēc iespējas precīzāku nodaļas sasaisti ar pētāmo jautājumu.

Paralēli patēriņa funkcijai, interneta vide paredz iespēju arī aktīvi veidot tās saturu dažādu rakstu, video, audio, attēlu formātā. Turklāt ir iespējams, ne tikai ievietot šāda veida saturu, bet arī komentējot novērtēt citu lietotāju veikumu. Tādējādi jebkuram interneta lietotājam ir tiesības uz izteiksmes brīvību, kas paredz arī vārda brīvību. Interneta rašanās pirmsākumā šāda viedokļu daudzveidība tika vērtēta kā pozitīva demokrātiska izpausme, kuras rezultātā atklātos loģiski argumentēta patiesība. Taču daudziem lietotājiem šāda iespēja izrādās vairāk piemērota citu indivīdu publiskai aizvainošanai. Kādus politiskās brīvības elementus šādā gadījumā var konstatēt?

Citu personu aizskaršana interneta vidē ir viena no izplatītākajām problēmām, turklāt šāda vienkāršota piemēra akcentēšana ļauj izcelt problēmas, par kurām plaši tiek diskutēts politiskās brīvības kontekstā. Konkrētais piemērs aicina apzināt un izprast jēdzienus “vienlīdzība”, “morāle”, “tiesības uz privāto telpu un mantu”, “drošība”.

Līdzīgi kā piemērā par jaunatklāto brīvību interneta telpā, arī daudzi pēc Apgaismības perioda nezināja, ko iesākt ar pasludināto brīvību? Vēsture pierādīja, ka ne visiem pa spēkam bija Berlina pozitīvās brīvības izmantošana ikdienas dzīvē. Tiem, kuri atteicās izmantot brīvību savas dzīves uzlabošanā un tā vietā negatīvi ietekmēja citu indivīdu brīvību, nācās saskarties ar jaunizveidoto varas iekārtu, kuras mērķis, kā to argumentē Džons Loks, ir lielākas brīvības veicināšana. Tātad, kā ierosina Loks, likums ir nepieciešams, jo tas aizsargā tos, kuri pieņem lēmumus, balstoties uz morāli un racionalitāti. Taču tieši kā brīvības pastiprināšana ir saistīta ar likumu ievērošanu?

Visdabiskākajā veidā, uzskata Loks.

Cilvēks ir daļa no dabas, un viņa uzvedība vistiešākā veidā atsaucas uz dabas likumiem. Respektīvi, viss, ko cilvēks dara vai nedara, ir izskaidrojams ar dabā pastāvošiem likumiem. Principu “viens ir viss un viss ir viens absolūts” izmanto Loks “*Two Treatises of Government*”, argumentējot, kāpēc ir nepieciešama augstākstāvoša vara un kāpēc tās izveidotie likumi ir jāievēro. Loka uzdevums prasīja atklāt sabiedrībai loģiku, kuru neviens nevarētu atspēkot, proti, tādai, kas šķistu pārsteidzoši vienkārša, loģiska un tai pašā laikā intuitīvi pareiza. Loks sāka ar to, ka neviens cilvēks nevar noliegt, ka ir dabas radīts. Nākamais solis bija sasaistīt dabas ritmus ar cilvēka uzvedību un atklāt neapstrīdamas paralēles. Mērķis bija konstatēt perfektu brīvību, kurā ikviens brīvprātīgi pakļautos likumiem, lai garantētu savstarpēju drošību, vienlīdzību. Loks izvirza vairākus argumentus, kuri atbild uz šādiem jautājumiem:

- Kāds stāvoklis nosaka perfektu brīvību?
Kā pirmo priekšnoteikumu perfektai brīvībai Loks izvirza Dabas likumu (*Law of Nature*). “Lai saprastu politisko spēku (varu) pareizi un atvasinātu to no sākotnējās nozīmes, ir jāapzinās, kas ir visu cilvēku dabiskais, sākotnējais stāvoklis. Šāda stāvokļa noteikšana raksturo perfektu brīvību. Brīvību, kas nosaka ikviena darbības un valdīšanas iespējas pār kādu (saskaņā ar Dabas likumu), neprasot kādam atteikties no viņa/viņas gribas vai nepakļaujoties tai.”⁸⁵
- Kā šāds stāvoklis attaisno faktu, ka, pastāvot vienlīdzībai, kāds tai pašā laikā ir tiesīgs lemt par cita darbībām? Kā vara ir vērtējama tikpat vienlīdzīga kā varai nepiederīgais?
Otro Loks min vienlīdzību. Loks cenšas izskaidrot pretrunu, ka, balstoties uz vienlīdzības principa (kura pamatā ir dabas likumi), kāds pēc savas gribas var izvēlēties kādu citu par savu valdītāju. Tas tiek darīts uz savstarpēja labuma nosacījuma. Proti, A izvēlas B par savu valdnieku apmaiņā pret drošību un taisnīgu tiesu, gadījumā, ja A draud briesmas. Pēc šādas vienošanās izriet, ka A un B joprojām ir vienlīdzīgi, jo A brīvprātīgi ir piekritis ievērot likumus, kas ir paša A interesēs. Turpretī B iegūst varu rīkoties A interesēs. Tādējādi B nav pārāks par A, gluži pretēji, B un A ir savstarpēji izdevīgās un vienlīdzīgās lomās. Tāda ir ideālā Loka brīvība un, jādomā, ideālā sabiedrība. Tādējādi Loks iezīmē vienlīdzības priekšnoteikumu: “Kā arī vienlīdzības stāvoklis, kura vara un tiesības ir savstarpēji izdevīgas. Nevienam nav vairāk varas vai tiesību kā citam, līdzīgi kā dabā

⁸⁵ Locke, John, Laslett, Peter. Locke: Two Treatises of Government. Cambridge University Press, 1988.106.lpp.

visas sugas ir lemtas dabas likumu ievērošanai. Tāpat arī jebkurai institūcijai vajadzētu būt vienlīdzīgai citu vidū bez jebkādas zemākas pakļaušanās, izņemot gadījumu, kad valdnieks vai skolotājs ieceļ kādu augstāk pār citu (pretruna izskaidrota piemērā par A un B) un ar skaidriem un argumentētiem noteikumiem piešķir viņam tiesības pārvaldīt.”⁸⁶

- Kāpēc dabas likumu ievērošana ir vienīgais veids, kā nodrošināt brīvību? Kāpēc vienmēr pasaulē ir bijuši valdnieki un turpinās būt? Pēc Loka uzskata, daba ir ideāls, etalons, pēc kuras principiem dzīvot vairāku iemeslu dēļ:

“Dabas stāvokli pārvalda Dabas likumi, kuri māca ikvienam pieņemt saprātīgus lēmumus, piemēram, dzīvot vienlīdzīgi, saglabājot neatkarību citam no cita, nozīmē nedarīt pāri citiem, nebojāt citu dzīvi, veselību, brīvību.”⁸⁷ Un likumi ir nepieciešami, lai, gadījumā, ja kāds tiem nepakļaujas, pāridarītāju sodītu. Tāpēc, diskutējot par brīvību un vienlīdzību politiskās brīvības kontekstā, neizbēgami jāpievēršas terminiem “saprāts”, “morāle”, “tiesības”, “likumi”, “izpildvara” utt. Lai arī šo terminu nozīmes skaidrošana ir būtiska politiskās brīvības apskatā, nodaļas mērķis neparedz to sīkāku analīzi, kas vairāk attiecas uz tieslietu sistēmu, nevis politisko filozofiju. Šie termini ir atrodami Loka darbā “*The Two Treatise of Government*”, jo loģiskā secībā paskaidro, kā nodrošināt brīvību, drošību un uz kāda pamata kāds kādu var sodīt (arī sodu Loks skaidro no Dabas likuma). Autore secina, ka Loks darbā “*The Two Treatise of Government*” necenšas ieviest jaunu teoriju valdības praksē, tieši pretēji, Loka varas sadales apraksts līdzinās uzdevumam pēc valdības orgāna attaisnošanas, pēc loģikas (kurai grūti rast pretargumentus), pēc aicinājuma miermīlīgā ceļā pieņemt augstākstāvošu varu kā dabisku parādību. Līdz ar to Loks uzskata, ka arī valdnieku pastāvēšana ir dabisks, pašsaprotams stāvoklis, kam lemts cikliski atkārtoties. “Vai kāda izvirzīšanās varas priekšplānā vienmēr ir bijusi uzskatāma par dabisku stāvokli, un vai to vispār var uzskatīt par dabisku stāvokli? Šādu spēcīgu argumentu bieži izsaka oponenti. Tā kā visi pasaules prinči un valdnieki, kas pārstāv “neatkarīgu” valdību, atrodas dabiskā stāvoklī, ir droši apgalvot, ka pasaule nekad nav bijusi un nebūs bez cilvēkiem, kuri uzņemas pienākumu valdīt, vienlaikus atrodoties saskaņā ar dabas likumu.”⁸⁸

⁸⁶ Locke, John, Laslett, Peter. Locke: Two Treatises of Government. Cambridge University Press, 1988.106.lpp.

⁸⁷ Turpat.107.lpp.

⁸⁸ Locke, John, *The Two Treatise of Government*., London., 1823., 110.lpp

Sasaistot nepieciešamību pēc pārvaldes ar sociālo mediju tematiku, autore secina, ka internets ir sabiedrības domas kopums, kas atspoguļojas dažādu izpausmju formā. Bieži tieši internets ir gan pozitīvu, gan negatīvu iniciatīvu platforma. Līdz ar to arī interneta vidē būtu jānosaka ierobežojumi, normas, kuras pieņem attiecīga varas pārvalde. Tas jādara, lai cīnītos ar bīstamo parādību – anonimitāti – un grūtībām identificēt tos, kuri nepakļaujas morāles normām. Tas jādara arī pašu neapzinīgo subjektu dēļ, jo dabā ir noteikts, ka saprātīgākajiem ir jāuzņemas atbildība par tiem, kuriem zināšanu (saprāta) trūkst. Autoresprāt, internets šobrīd ir pierādījums tam, ka pārāk augsts individuālisma stāvoklis var rezultēties nekontrolētās, radikālas sekās. Anonimitāte kā izvēle ir brīvības izmantošana destruktīviem mērķiem. Tā ļauj nepiederēt morālai sabiedrībai. Tā ļauj noliegt esošo varu un aicināt uz darbībām, kas var apdraudēt pārējos sabiedrības locekļus. Tā ir iespēja izpausties saprāta nepilnībām, no kurām ir aicinājis uzmanīties Ričards Hūkers (*Richard Hooker*): “Dabas likums ir likums, kas cilvēkus vieno absolūti, pat tad, ja cilvēki nekad nav tīkojuši pēc sadraudzības, pēc svinīgas vienošanās, kas noteiktu ko darīt un ko nedarīt; bet, tā kā indivīds pats par sevi ir nepietiekams, lai pilnīgi spētu dzīvot Dabas likuma cienīgu dzīvi, tad, lai novērstu indivīda defektus un nepilnības, kas rodas, dzīvojot vienmuļus atšķirtībā no citiem, cilvēkiem dabiski ir jātiecas pēc pārējo sabiedrības. Šī iemesla dēļ radās pirmās politiskās sabiedrības.”⁸⁹ Tātad Loka politiskās teorijas viena no galvenajām vadlīnijām bija sabiedriskā līguma izveide. Par brīvību, pēc Loka domām, bija iespējams spriest, līdzko ir iesaistīti vairāk nekā viens indivīds, respektīvi, brīvība ir attiecināma uz savstarpējām attiecībām, kad viens sabiedrības loceklis mijiedarbojas ar otru. “Dotās attiecības ir uzskatāmas par “brīvām” līdz brīdim, kad kāds (ieskaitot valdību) apdraud otra tiesības.”⁹⁰ Loka politiskā teorija nav iedomājama bez noteiktiem likumiem, kas paredz tiesības uz brīvību. “Balstoties uz šādu (morāles tiesības) pieeju teorijā, ir iespējams iegūt “perfektu brīvību”. Tā ir sabiedrība, kuras valdība ir stingri ierobežota, lai aizsargātu un vairotu individuālās/indivīda tiesības. Šāda veida valdības varas ierobežošana tiek uzskatāma par “brīvu sabiedrību”. ”⁹¹ Jāsecina, ka Loka teorija ievieš indivīda tiesības, lai tās veidotu brīvu sabiedrību. Indivīda tiesības ir pakārtotas

⁸⁹ Locke, John, Laslett, Peter. Locke: Two Treatises of Government. Cambridge University Press, 1988. 110.lpp.

⁹⁰ Smith, George. Freedom, Rights and Political Philosophy, Part 5. 2013. Essays. Pieejams: <http://www.libertarianism.org/publications/essays/excursions/freedom-rights-political-philosophy-part-5> [skatīts 2016, 13.apr.].

⁹¹Turpat. [skatīts 2016, 13.apr.].

sabiedrības kopējam labumam. Laikā, kad Amerikas Savienotās Valstis sprieda par piemērotāko pārvaldes sistēmu, Loka teorijai tika izvirzīti būtiski trūkumi. Par uzskatāmāko jāmin jautājums – vai sabiedrībai ir pakārtota indivīda interesēm, vai arī ASV pilsoņi vēlas dzīvot bez obligāta pienākuma domāt par sabiedrības labumu. Kā izprast sabiedrības nozīmi politiskajā kontekstā? Vai eksistē kāds cits variants, kur indivīds realizējas, neuzskatot par pienākumu kalpot sabiedrībai? Ir zināms, ka Lielbritānijas politiskā brīvība lielā mērā tika veidota, balstoties uz Loka idejām, taču, kaut arī ASV sākotnēji par paraugu izmantoja Lielbritānijas pieredzi, vēlāk ASV politisko debašu jautājums bija – vai var atrast stāvokli, kā pilsoņiem ļaut justies vēl brīvākiem? Jā, var – bija ASV nostāja.

nosaka pats indivīds, nevis sabiedrība. Šādu reducētu skatījumu uz indivīda tiesībām un sabiedrības konceptu piedāvā Eina Renda (*Ayn Rand*). Līdzīgi kā Loks, arī Renda uzskata, ka brīvas sabiedrības pamatu veido indivīda tiesības un vienīgā sistēma, kas tās spēj attaisnot, ir kapitālisms. “Ja kāds vēlas aizstāvēt brīvu sabiedrību – tas ir, kapitālismu –, ir jāapzinās, ka tā pamatu veido indivīda tiesības. Ja kāds vēlas atbalstīt indivīda tiesības, ir jāapzinās, ka kapitālisms ir vienīgā sistēma, kas spēj tās aizstāvēt un atbalstīt.”⁹² Proti, Renda esejā “*Man’s Rights*”⁹³ skaidro, kāpēc Loka teorija par pārvaldes sistēmu ir uzskatāma par amorālu, kāpēc ir svarīgi izprast struktūru, kā morāles principi tiek attiecināti tikai uz indivīdiem ārpus elites (valdošās varas), un, visbeidzot, skaidro, ka kapitālisma spēks ir savu (indivīda) robežu apzināšanās, nevis pienākumā pret sabiedrību.

Tātad Renda visas pārvaldes sistēmas līdz kapitālismam dēvē par amorālām vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, kā redzams attēlā Nr.1. *Politikas un ētikas attiecības*, Renda uzsver, ka jebkura politiskā sistēma ir balstīta uz ētikas kodu.

Attēls Nr.1. *Politikas un ētikas attiecības*

⁹² Rand, Ayn. *Men’s Rights*. <https://ari.aynrand.org/issues/government-and-business/individual-rights/Mans-Rights> Skatīts 14.04.2016.

⁹³ Turpat.

Paradoksālā kārtā, ētika, kas ietver morāles normas, un indivīda tiesības vienmēr ir pastāvējušas ārpus valdošās sabiedrības daļas. Respektīvi, ētika un morāle ir nosacījumi, kurus augtākās varas personas apiet, tās neievērojot. “Katra politiskā sistēma ir balstīta uz noteiktu ētikas kodu. Dominējošā ētika cilvēces vēsturē ir vairāki altruistu–kolektīvisma doktrīnas varianti, kuri indivīdu ierindoja zem kādas augstākas, mītiskas vai sociālas, autoritātes spēka. Konsekventi, vairākus politisko sistēmu bija dažādi statiskās tirānijas varianti. [...] Zem visām šīm sistēmām morāle bija kods, ko piedēvēja indivīdam, bet ne sabiedrībai. Sabiedrība kā šī morāles likuma avots vai iemiesojums, vai īpašs tulks bija ārpus morāles likuma. Sabiedrības interesēs bija aicināt indivīdus uz pašizliedzīgu pievēršanos pildīt pienākumus sabiedrības labā, tādējādi pasludinot kalpošanu sabiedrībai kā vienu no galvenajiem ētikas uzdevumiem cilvēka dzīvē. [...] Tā kā vēl nepastāvēja tāda vienība kā “sabiedrība”, jo sabiedrība bija tikai noteikts indivīdu skaits, praksē tas nozīmēja, ka valdnieki pār sabiedrību (jeb pār noteiktu skaitu indivīdiem) bija nošķirti no morāles likuma un iemiesoja pilnīgu varu un aklu pakļaušanos principam: “Labs ir tas, kas labs sabiedrībai.”⁹⁴ Šāds lomu sadalījums starp indivīdiem un sabiedrības eliti ir ērts tikai elitei, jo paredz zemāko pakļaušanos morālei, paturot privilēģiju stāvēt pāri morālei, kā attaisnojumu minot sabiedrības labumu. Šāda Rendas politiskās varas shēma pamato, kāpēc vairākums no tām ir uzskatāmas par amorālām. Vai eksistē morāla sabiedrība, un ja, eksistē, kādi ir tās darbības priekšnoteikumi?

Atbilde morālas sabiedrības konstatēšanā ir izpratnes līmenis par indivīda tiesībām. Tikai tad, kad kļūst skaidrs, ko nozīmē indivīda tiesības, tikai tad var spriest par valsts gatavību tās ievērot. Kā atzīst Renda: “Indivīda tiesības ir tik jauns koncepts, ka līdz pat šai dienai vairākums vēl nespēj tās pilnīgi saprast.”⁹⁵

⁹⁴ Rand, Ayn. Men's Rights. Pieejams: <https://ari.aynrand.org/issues/government-and-business/individual-rights/Mans-Rights> [skatīts 2016, 14.apr.].

⁹⁵ Turpat.

Pēc autores domām, ir svarīgi izprast indivīda tiesības, jo tādējādi var pārraut robežu starp eliti un pārējiem indivīdiem, starp ētiku un politiku, tādējādi viss kļūst vienots un vienlīdzīgs. Līdzīgas transformācijas piedzīvojis termins “sabiedrība”. Vispirms “sabiedrība” apzīmēja kādu augstāku varu, laika gaitā sabiedrība ir ieguvusi daudz demokrātiskāku nozīmi. Piemēram, vārds “sabiedrība” latviešu valodā bez priedēkļa *sa-* ietver atsevišķas nozīmes vārdu – biedrība. Biedrība savukārt aicina domāt par šī termina dziļāko jēgu. Tāpat sabiedrīks ir tāds, kas ir kādas biedrības sastāvā, kas atbalsta un rīkojas pēc biedrības noteikumiem. “Sabiedrība: augstākā cilvēku attiecību attīstības pakāpe, kas izpaužas atsevišķu cilvēku mijiedarbībā, to grupu, organizāciju u. tml. funkcionēšanā un attīstībā; vēsturiski konkrēta cilvēku kopība.”⁹⁶ Jāsecina, ka latviešu valodā terminam ir vairākas nozīmes un pārsvarā tās attiecas uz kādu konkrētu sabiedrības veidu jeb biedrību. Mazāk ir atrodami tādi skaidrojumi, kur sabiedrība tiek definēta kā cilvēku kopums, vienotība bez atsevišķu biedrību, sabiedrību apakšiedalījuma. Savukārt, piemēram, angļu valodā vārda *society*⁹⁷ pirmais skaidrojums ir cilvēki kopumā, saistīti ar kopīgu struktūru un tās likumiem, kas paredzēti, lai būtu iespēja visiem dzīvot kopā.⁹⁸ Vēl īsāku *society* pirmo skaidrojumu piedāvā “*Chambers*” vārdnīca: cilvēce kopumā.⁹⁹ Šāda termina “sabiedrība” analīze ļauj izprast sabiedrības lomu tajā. Ja agrāk tā bija kāda atsevišķa sabiedrības daļa, tad 21. gs. ar sabiedrību izprot visus indivīdus kopumā. Kad ar sabiedrību saprot vienotu visu cilvēku kopumu, tas maina arī izpratni par indivīda tiesībām. Tās vairs nevar attiecināt tikai uz cilvēkiem *zem* sabiedrības (domāts, zem augstākstāvošas varas), bet gan tās jāievēro visiem indivīdiem. Tikai tad, pēc Rendas uzskata, sabiedrība kļūst morāla.

“Amerikas Savienotās Valstis ir pirmā morālā sabiedrība vēsturē”¹⁰⁰ – kādiem nosacījumiem, pēc Rendas teiktā, esot spēkā, šis apgalvojums ir patiess? Pirmkārt, skaidro Renda, ASV ir pirmā valsts, kas pakļāva visas sabiedrības kopumu morāles tiesībām: “Visas iepriekšējās sistēmās indivīda spējas tika mērītas pārējo indivīdu spēju robežās, un līdzīgi sabiedrības spēju robeža ir pati sabiedrība. Savukārt ASV uztver indivīdu kā paša noteicēju pār savām robežām, un sabiedrība ir veidota kā mierīga, sakārtota indivīdu brīvprātīga līdzāspastāvēšana. Visas

⁹⁶Elektroniskā vārdnīca Tezaurs. Pieejams: <http://tezaurs.lv/llvv/> [skatīts 2016, 15. apr.].

⁹⁷ Society- sabiedrība. Tulk. no angļu val., Aut. piez.

⁹⁸ Longman. Dictionary of Contemporary English. 1365.lpp.,

⁹⁹ The Chambers Dictionary. Pieejams: <http://www.chambers.co.uk/search.php?query=society&title=21st> [skatīts 2016, 15.apr.].

¹⁰⁰ Rand, Ayn. Men's Rights. Pieejams: <https://ari.aynrand.org/issues/government-and-business/individual-rights/Mans-Rights> [skatīts 2016, 14.apr.].

iepriekšējās sistēmas uzskatīja, ka indivīda dzīve pieder sabiedrībai, ka sabiedrība indivīdu var izmantot, kā vien vēlas, un jebkāda brīvība, ko izbauda indivīds, iespējama tikai tāpēc, ka tā atļauj sabiedrība.”¹⁰¹

Autoresprāt, jebkuru sistēmas attaisnošanu var skaidrot ar dabas likumiem, un tādējādi to var pamatot kā “patiesu”. Vai dabas likums paredz vienlaikus valdīt un būt vienlīdzīgiem? Vienlaikus jā, bet noteikti ne vienvietīgi. Ja daba paredz valdīt pār kādu (Loks) un vienlaicīgi paredz būt visiem vienlīdzīgās pozīcijās (Renda), tad nav tāda pareizā vai nepareizā sistēma. Izriet, ka gan sociālisms gan kapitālisms, abas politiskās sistēmas ir pieņemamas, tomēr nevar pastāvēt vienuviet. Un tomēr, kā Renda pamato, ka vienlīdzības princips ir *dabiskāks* par Loka teoriju? Visbeidzot, pievērsoties indivīda tiesībām.

““Tiesības” ir morāles princips, kas nosaka un sankcionē cilvēka rīcības brīvību sociālā kontekstā. Ir tikai vienas fundamentālas tiesības – tiesības uz dzīvi. Tās paredz brīvību veikt visas nepieciešamās darbības, kas izriet no cilvēka racionālās dabas, lai indivīds justos apmierināts un laimīgs. [...] Tiesību pirmavots ir cilvēka daba.”¹⁰² Renda uzskata, ka cilvēks, būdams dabiskā stāvoklī, nemaz nerīkotos neracionāli. Izriet, ka daba ir tikai racionāla rakstura. Pēc autores domām, Rendas arguments nav pietiekami spēcīgs, jo kā var izskaidrot cilvēka darbības, kas nodara citiem ciešanas, it īpaši gadījumā, ja tās veiktas, lai darītu laimīgus kādus citus, piemēram, savu ģimeni? Vai vēlme rīkoties ārpus morālei arī nav sastopama dabā? Vai, darot ciešanas citiem, bet tai pašā laikā palīdzot kādam tuvajam, cilvēka rīcība ir iracionāla un nedabiska? Iracionāla, visticamāk, ne, bet dabiska – jā. Jādomā, ka, pēc Rendas teorijas, racionāls cilvēks vienmēr veiks saprātīgāko izvēli, kas nenodara pāri citiem. Tiklīdz autore piekrīt, proti, ka daba tiecas pēc racionalitātes, bet tas joprojām nenoliedz mazāk racionālus lēmumus no cilvēka dabiskā stāvokļa. Kaut arī ikvienam saprātīgam cilvēkam ir dabiski zināt, kā būtu rīkoties un kā ne, tomēr kādam šīs tiesības ir jānoformē, un praksē tas tiek īstenots. To darot, likuma noteicēji spēj saglabāt vienlīdzīgas pozīcijas ar pārējo sabiedrību, jo gan likumu izstrādātāji, gan pārējie dzīvo, pakļaujoties dabas likumam jeb indivīda tiesībām. Tādējādi sabiedrība ir vienota, pastāv vienlīdzība.

¹⁰¹ Turpat.

¹⁰² Turpat.

līdz
pieņemti
un

Politika=ētika

Vienlīdzība pastāv
brīdīm, kad tiek
nesaprātīgi lēmumi
pasludināti par

indivīda pienākumiem jeb labi maskētām indivīda tiesībām. Tādējādi praksē ne vienmēr ir vienlīdzība un racionalitāte, bet gan, kā ierosina Renda – kolektīvisma tirānija. “Kolektīvisma tirānija neuzdrošinās paverdzināt valsti, tieši konfiscējot tās morālās vai materiālās vērtības. Tirānija to pārvērš iekšējas korupcijas procesā. Tieši tā, kā valsts materiālo bagātību var izlaupīt, palielinot inflāciju – tad šobrīd tieši tādu pašu procesu var novērot arī tiesību jomā. Notiek jaunizveidotu tiesību pasludināšana, kuras laikā cilvēki nepamana, ka tiesību koncepta nozīme tiek sagrozīta. Tāpat kā ēnu ekonomika pazudina valsts naudu, tieši tāpat “drukātās-tiesības” (*printing-rights*) noliedz autentiskās tiesības.”¹⁰³ Renda vērs uzmanību tieši nepamanāmai, bet pastāvīgai tendencei – tiesību koncepta transformācijai no politikas uz ekonomikas jomu. Tātad, pēc Rendas uzskata, kapitālisms ir atbalstāms un pat vēlams kā valsts pārvaldes sistēma, līdz brīdīm, kad pati valsts pārvalde nesadalās atsevišķos monopolos ar interesēm gūt ekonomisko labumu sev, nevis pārējai sabiedrībai. Izriet, ka šāds indivīda tiesību pārkāpšanas modelis drīzāk raksturo Loka valsts sistēmas modeli nekā vēlamu kapitālismu, kā to apraksta Renda. Rendas ideālā sabiedrība (gan likumdevēji, gan pārējie pilsoņi) būtu vienlīdzīgi pakļauti morālei, tādējādi vara reāli praksē piederētu arī sabiedrības daļai, kas uztic valsts vadību augstākām autoritātēm, kā tas izteikts attēlā Nr. 2. Rendas ideālā politikas un ētikas sadale sabiedrībā.

Attēls Nr.2. Rendas ideālā politikas un ētikas sadale sabiedrībā

Nobeigumā autore secina, ka politiskās brīvības koncepta izpratne mūsdienu sabiedrībā nav pietiekama. Indivīda tiesības, kas paredz reālu varu ikvienam, kurš ievēl un nosaka valsts autoritātes, pastāv vairāk teorētiski, nevis praksē. To pierāda “*House of Freedom*” apkopotie dati par brīvības mērījumiem dažādās ar indivīda tiesībām saistītās jomās. Visplašākais pētījums (pēc

¹⁰³ Rand, Ayn. Men’s Rights. Individual Rights. Pieejams: <https://ari.aynrand.org/issues/government-and-business/individual-rights/Mans-Rights> [skatīts 2016, 14.apr.].

vispārējas brīvības) ir veikts tieši interneta brīvības noteikšanā. Šāds fakts apliecina, ka internets jeb tieši digitālā vide ir visizmantotākais medijs ikdienas saziņā un politiskās domas konstruēšanā. Tā, piemēram, pēc 2015. gada “*Freedom of House*” datiem (turpmāk nodaļas tekstā – pētījums), brīvība internetā cenzūras veidā visbiežāk tiek ierobežota šādās kategorijās¹⁰⁴:

- Preses (izteiksmes brīvība) brīvība – kopumā valdības iejaukšanās neatkarīgo žurnālistu darbā kļūst arvien izteiktāka. “Valdība rada jaunus likuma ierobežojumus, lai kontrolētu informāciju medijos, tāpat ir konstatēti valdības bruņoti grupējumi, kas apgrūtina žurnālistu piekļuvi informācijai, kā arī par problēmu ir uzskatāmi mediju īpašnieki, kas manipulē ar informācijas nodošanu lasītājiem personīgu vai valsts mērķu īstenošanai.”¹⁰⁵ Šāda valdības iejaukšanās mediju darbībā ir apliecinājums, ka indivīda tiesības praksē arvien mazinās. “Ir aizmirsts, ka tiesības uz runas brīvību nozīmē brīvību paust kāda uzskatus ar visām no tā izrietošajām sekām, to skaitā opozīciju, nepopularitāti vai atbalsta trūkumu. “Tiesības uz runas brīvību” politiskā funkcija nosaka nepopulāru minoritāšu aizstāvēšanu no ārējiem draudiem, nevis to papildu atbalsta un priekšrocību piešķiršanu.”¹⁰⁶
- Autoritāšu noliegšana – no 65 pētāmajām valstīm 32 ir konstatēta brīvības samazināšanās pēc pētījuma kritērijiem¹. Kā visizplatītākais iemesls interneta brīvības ierobežošanai tiek minēta cenzūra. Pētījumā cenzūra iedalāma pēc autoritāšu noliegšanas, kritikas, korupcijas, politiskās opozīcijas, satīra, komentāriem sociālajos tīklos, reliģijas zaimošanas (*blasphemy*), publisku nolūku mobilizācijas, minoritāšu tiesībām. Piemēram, 28 valstīs tika konstatēta autoritāšu apsūdzība par korupciju vai nelikumīgu valsts līdzekļu izmantošanu. Lai autoritātes pret sevi izvirzīto apsūdzību noliegtu, šajās valstīs tika izmantota cenzūra. Piemēram, Sudānā par augsta mēroga amatpersonu apsūdzībām nekustamā īpašuma skandālā tika arestēts žurnālists. Kādā citā piemērā tiek analizēts

¹⁰⁴ Our work. Pieejams: <https://freedomhouse.org/our-work> [skatīts 2016, 18.apr.].

¹⁰⁵ Conclusion: Freedom of Information as a Pillar of Democracy. Pieejams: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press-2015/conclusion-freedom-information-pillar-democracy> [skatīts 2016, 18.apr.].

¹⁰⁶ Rand, Ayn. Men's Rights. Individual Rights. Pieejams: <https://ari.aynrand.org/issues/government-and-business/individual-rights/Mans-Rights> [skatīts 2016, 14.apr.].

Malaizijas valdības lēmums bloķēt interneta Lielbritānijā veidotu rakstu *Sarawak Report*, kurā tika atklāta premjerministra valsts līdzekļu izmantošana personiskiem mērķiem.¹⁰⁷

Tātad, vērtējot politiskās brīvības konceptu pēc “*House of Freedom*” datiem un teorijā paustajām idejām, indivīda tiesību un pienākumu izpratne nav skaidra. Tas var negatīvi ietekmēt brīvību visos tās izpausmes veidos: izteiksmes brīvību, cilvēktiesības, minoritāšu nostāju, reliģiju utt. Lai to nepieļautu, sabiedrībai ir aktīvāk jāizmanto indivīda tiesības, lai vērstos pret jaunu likumu ieviešanu, kas nav pilsoņu interesēs. Šai nolūkā demokrātija paredz atklātas debates, organizētus protestus, organizāciju dibināšanu un citas darbības, kas aizkavētu, piemēram, korupciju vai cenzūru. Autore uzskata, ka šī nodaļa ierosina izpētīt korelāciju starp aktīvāko valstu protestantiem un korupcijas līmeni valstī, tādējādi būtu iespējams vairāk spriest par pilsoņu ticību valdībai.

1.7. Gribas jēdziens, tā izpratnes varianti

Jādomā, ka griba ir šī maģistra vispretrunīgākais un neskaidrākais jēdziens. Pat gribas jēdziena modernā definīcija ietver atsevišķus jēdzienus, konceptus, kuru nozīme joprojām nav nepārprotama un skaidra. Par spīti šim faktam, ir vairākas vienkāršotas definīcijas, kas sniedz galveno priekšstatu par gribas jēdzienu:

- Spēja kontrolēt domas un darbības, lai sasniegtu vēlmi; stipra apņēmība sasniegt vēlamo¹⁰⁸;
- Spēks, kas nosaka zemapziņas lēmumus un vada izvēles darbības;¹⁰⁹
- “Griba ir tas, caur ko prāts veic jebkuru izvēli; griba ir prāta spēks, tā avots, lai spētu izdarīt izvēli; gribas darbība ir darbībā veikt izvēli, izvēlēties.”¹¹⁰

¹⁰⁷ Freedom on The Net. 2015. Privatizing Censorship, Eroding Privacy. Pieejams: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FOTN_2015Report.pdf [skatīts 18.04.2016.].

¹⁰⁸ Oxford Learner`s Dictionary. Pieejams: http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/will_4 [skatīts 2016, 20.apr.].

¹⁰⁹ The Chambers Dictionary. Pieejams: <http://www.chambers.co.uk/search.php?query=will&title=21st> [skatīts 2016, 20.apr.].

¹¹⁰ Edwards, Jonathan. Freedom of the Will. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013.1.lpp.

Lai arī ārēji vienkāršas, definīcijas ietver jēdzienus “prāts”, “zemapziņa”, “izvēle”. Līdz ar to griba nenoliedzami ir saistīta arī ar citām problēmām, kas attiecas ne tikai uz filozofiju, bet arī uz teoloģiju, kvantu fiziku, zinātņi, psiholoģiju, politiku un padara jēdzienu izpratni vēl sarežģītāku. “Diemžēl nav viena vienīga gribas koncepta modernā izpratnē. Tā kā gribas parādīšanās vēsturiskā griezumā nav saistīta ar vienu problēmu, bet gan problēmu labirintu, tad jēdziena “griba” skaidrojuma pavedieni katrs ved citā virzienā.”¹¹¹

Griba, patiesība, jēga, prāts, morāle – šie jēdzieni jeb instrumenti, kā izskaidrot cilvēka uzvedību, tāpēc katra laikmeta domātāji ir centušies tos paskaidrot, aprakstīt. Taču tieši tāpēc, ka tie ir tik neskaidri un neaprakstāmi, tie ir izmantoti arī kāda pārliecības sludināšanai, neesošu īpašību piedēvēšanai, kā uzskatījis Džonatans Edvardss (*Jonathan Edwards*): “Var domāt, ka gribu nav grūti aprakstīt vai definēt. Tas tādēļ, ka vārds “griba” vispārīgi ir saprotams kā jebkurš cits vārds, kurš to paskaidro. Tas tā būtu, ja zinātnieki, filozofi un polemikas sludinātāji, paužot savus uzskatus, gribu nebūtu iesvieduši tumsībā.”¹¹² Rodas virkne neizbēgamu jautājumu: “Kā var zināt, vai šajā gadījumā Džonatanam Edvardsam ir taisnība? Kura no visām gribas interpretācijām ir tuvāk patiesībai? Vai tāda gribas versija “vistuvāk patiesībai” vispār ir zināma? Par spīti intuitīvai vēlmei filozofēt par gribas jēdzienu, autore aicina izprast gribu secīgā attīstības gaitā, kas veidojusies teoloģijā, politikas skatījumā un galvenokārt – kā gribas jēdzienu uztver modernā sabiedrība?

1.7.1. Griba teoloģiskā skatījumā

Ir pamatoti domāt, ka jēdziens “griba” visbiežāk konstatējams Bībelē un citos svētajos rakstos. Intuitīvā līmenī griba izraisa godbijību, pazemību un cieņu. Šādu attieksmi netiešā veidā iniciē pat Tēvreize: [...] Svētīts lai top Tavs vārds, lai Tavs prāts notiek kā debesīs, tā arī virs zemes. [...]” Citiem vārdiem, lai notiek Dieva griba kā debesīs, tā virs zemes. Dieva griba ir vērtējama kā

¹¹¹ Dillon, John, A., Long, Kahn, Charles. *Discovering will From Aristotle to Augustine. The Question of "Eclecticism": Studies in Later Greek Philosophy.* Berkeley: University of California Press, 1988. 241.lpp.

¹¹² Edwards, Jonathan. *Freedom of the Will.* CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013.1.lpp.

unikāla – tā sniedz atbildes, kad citur tās nevar iegūt. Bībele ir uzrakstīta tā, lai tās lasītājs nomierinātu prātu, rastu atbildes un saprastu, kāpēc notiek tā, kā notiek. Autore par pēdējo šaubās, jo drīzāk uzskata, ka Bībelē Dieva griba ir kā galējā atbilde situācijās, kad prāts, saprāts tomēr vilcinās pieņemt Dieva gribu kā patiesību. Miljoniem cilvēku ar “Jo Dievs tā ir teicis, tāda ir Dieva griba, tā Kunga ceļi ir nezināmi, neizdibinām” nepietiek. Šajā nodaļā autore skaidros galvenos uzskatus par Dieva gribu un ar tiem saistītās pretrunas.

Gribas vispārējā definīcija dod tikai aptuvenu priekšstatu par gribas būtību, jo tā neatbild uz jautājumiem, kā tā rodas, kas rada gribu? No teoloģijas viedokļa, atbilde ir viena un neapšaubāma – viss ir Dieva radīts, arī cilvēks. Tātad cilvēks ir daļa no Dieva, un no tā izriet, ka cilvēka griba ir Dieva griba. Vai viss, ko cilvēks vēlas, ir Dieva griba? Kā izskaidrot Dieva gribu gadījumos, kad cilvēks vēlas darīt ļaunu, kādam nodarīt pāri? Ko šādā gadījumā atbild Baznīca? Pirmkārt, fakts, ka cilvēks nodara otram ciešanas, nenožīmē, ka viņš vai viņa to vēlējās darīt. Apsūdzētais tiesā var teikt, ka apstākļi lika tā rīkoties, kā attaisnojumu minot cēlus mērķus – rūpes par ģimeni, kāda aizstāvēšana utt. Respektīvi, brīdī, kad cilvēks nodarīja ciešanas kādam citam, pāridarītājs bija pārliecināts, ka rīkojas pareizi un labi. Autore piedāvā analizēt gribas gadījuma piemēru, vadoties pēc Aristoteļa (*Aristotele*) un Svētā Akvīnas Toma (*Sanctus Thomas Aquinas*) teorijām par gribu.

Hipotēze: “Mēs varam gribēt darīt ļaunu tikai tad, ja ticam, ka kaut kādā ziņā to darīt ir labi.”¹¹³ Tā ir tikai daļa no atbildes, jo šāds apgalvojums neizbēgami ierosina citu jēdzienu līdzāspastāvēšanu, piemēram, prāts, intelekts, dvēsele, vēlme. Kur rodas griba, kā tā veidojas? Kā griba mijiedarbojas ar prātu, intelektu, vēlmi? Kā teoloģija skaidro labā un ļaunā saikni ar gribu? Lai atbildētu uz šiem fundamentāli svarīgiem jautājumiem par gribu, autore aicina aplūkot konkrēto piemēru. Tātad cilvēks ir darījis ļaunu. Nav svarīgi, ko un kāpēc, jo, pēc autores domām, tas neattiecas uz gribas būtību. No hipotēzes izriet fakts – cilvēks darīja ļaunu. Hipotēze ierosina pieņemt, ka cilvēks darbības laikā uzskatīja, ka rīkojas pareizi, viņaprāt, labi. Katrs var argumentēt un pierādīt, kāpēc veiktās darbības ir labas saskaņā ar katra gribu, un tās būs labas pēc būtības, ko citi nevar noliegt. Taču tās ne vienmēr būs pareizas, un citi var tās noliegt, balstoties uz intelektu, zināšanām un, galu galā, kā ierosina Akvīnas Toms, intelekta galējo

¹¹³ Dillon, John, A., Long, Kahn, Charles. *Discovering will From Aristotle to Augustine. The Question of "Eclecticism": Studies in Later Greek Philosophy.* Berkeley: University of California Press, 1988. 242.lpp.

robežu – patiesību. No gribas izriet labais vai ļaunais, un no intelekta izriet – patiesība vai kļūda. Citiem vārdiem, “gribas objekti “labais un ļaunais” atrodas lietās, bet intelekta objekti – “patiesība un kļūda” atrodas prātā”.¹¹⁴ Analizējot gadījumu, kad cilvēks ir otram nodarījis ciešanas un, ieņemot aizstāvības pozīciju, var iebilst: “Tā kā Dieva griba izpaužas cilvēka darbībā, tad izriet, ka Dieva griba paredz arī ļauno jeb darīt pāri citiem.” Akvīnas Toms atspēko šādu secinājumu, skaidrojot, ka Dieva griba nav ļauna, jo, tā kā Dievs grib labo, viņš nevar gribēt kaut ko pretēju labajam, kas ir ļaunais. Iespējams, Akvīnas Toms tomēr nonāk pretrunās, jo netieši tiek pateikts, ka Dievs grib arī ļauno jeb grib labo gadījumā, ja jādara ļaunais, lai rezultātā iegūtu labo. Iespējamību šādai pretrunai Akvīnas Toms saredz, piemēram, dabā. Lai lauva būtu paēdis (darbība vērtēta cēlāka un labāka par izsalkumu un tā iespējamām sekām), tas nogalina antilopi. Šādā gadījumā Dieva griba pieļauj antilopes nogalināšanu un lauvas darbība ir vērtējama kā laba. Lauvas piemērs ir balstīts uz dzīvniecisku vēlmi, uz apetīti, kas ir saskaņā ar lauvas izpratni par to, kas ir pareizi. Lauvas rīcība ir balstīta uz vajadzību, bez kuras izdzīvot nebūtu iespējams, jo citu variantu, kā paēst, lauvam nav. Sākotnēji šķiet, ka cilvēka gadījumā ir sarežģītāk, jo cilvēkam ir jāizmanto saprāts, intelekts, lai spētu apstrādāt gribas radītās vēlmes. Sokrats ir teicis: “Tas viņš, kurš nedara pareizo lietu, nav sapratis (ar prātu) to.”¹¹⁵ Taču baznīca piebilst, ka grēks rodas, vēl pirms prāts to saprot – tas rodas gribā. Grēkam ir vistiešākā saikne ar gribu, nevis prātu, un tādēļ ļaunas darbības rodas no cilvēka dvēseles, gribas. Teoloģijā vārdu salikums “vāja griba” nozīmē “vājš gars”, kurš rīkojas ļauni, jo neattīsta ticību labajam jeb Dievam. Lai griba īstenotos, tai jābūt pietiekami stiprai, lai prāts tai klausītu un rīkotos atbilstoši. Kamēr tas nenotiek, prātu kontrolē vēlme.

Šādu domu gaitu, kurā skaidrota grēka izcelšanās gribā, apraksta Augustīns (*Augustine*) darbā “Atzīšanās”: “Es tiku turēts dzelzs skavās nevis kāda cita dēļ, bet gan paša gribas [voluntas] dēļ. Ienaidnieks sagrāba manu gribu savā varā un no tās izveidojis ķēdi, – saķēdējis mani pie tās. Mana griba bija perversa un kaislīga [libido] un arvien pieņēma spēkā, un, kad es atdevos pavisam, – ieradums bija radies. Kad es nepretojos šim ieradumam, tas kļuva par vajadzību... Bet manī radās jauna griba [voluntas nova], jo manī bija radusies vēlme [vellem] kalpot Tev,

¹¹⁴ Aquinas, St. Thomas, Fathers of the English Dominican Province. *Question 82 of the will* In: The Summa Theologica. Pieejams: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_\[1\],_EN.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_[1],_EN.pdf) [skatīts 2016, 20.apr.].

¹¹⁵ Dillon, John, A., Long, Kahn, Charles. *Discovering will From Aristotle to Augustine. The Question of "Eclecticism": Studies in Later Greek Philosophy*. Berkeley: University of California Press, 1988. 256.lpp.

Dievs, brīvi un izbaudot Tevi, mans Dievs,... vēl nebiju spējīgs pārvarēt agrāko gribu, kas bija laika spēcīgāka. Tādēļ divas manas gribas, viena veca, otra jauna, viena miesiska, otra garīga, bija konfliktā, un starp tām mana dvēsele tika plosīta gabalos.”¹¹⁶ Jāsecina, ka dvēseles konflikti noris jebkura cilvēka ikdienā, kad cilvēks cīnās ar ļauno – atkarībām, amorāliem, neētiskiem nodomiem, bezatbildību. Tiem, kuriem, pēc baznīcas uzskatiem, ir stipra griba, ir spēks ļauno pārvarēt, un darīt labo ir vieglāk. Tiem, kuriem griba ir nepietiekami vāja, lai stātos pretī prātam, pakļauties labajam ir grūtāk. Tātad var uzskatīt, pastāv kopējā griba (veselā griba – *non plenta imperat*), kas sastāv no divām – dvēseles un prāta gribas. Kad cilvēks rīkojas labi, klausā Dievam, ir īstenojusies vispārākā, veselā griba kā dvēseles gribas uzvara pār prātu. “[Lai kalpotu, Tev, Dievs]... nekas cits nav nepieciešams kā gribas [velle] akts. Taču tam ir jābūt dedzīgas gribas rezultātam, nevis parastai vēlmei [voluntas], kuru es noraidu prātā atkal un atkal... [..] Kāpēc tā? Jo prāts [animus] pats ir spējīgs radīt gribu un rīkoties ar to [imperat tu velit]. Prāts rada gribu, un prātā mīt spēks, lai gribai piešķirtu gaitu (notiktu gribas darbība), taču tai pašā laikā prāts neīsteno savas gribas radušo nodomu [non ex toto vult] un tāpēc tas pilnībā nepavēl gribai. Prāta gribas paklausīšana nenotiek reālā darbībā, jo tai nav pilnās gribas apmērs, spēka.. Tātad mūsos ir divas gribas, jo neviena no tām pati par sevi nav vesela, un katrā mīt tas, kā otrā trūkst. (8.9.)”¹¹⁷ Tā kā baznīca atzīst dvēseles divdabību jeb labo un ļauno un tā aicina izvēlēties labo, t. i., Dievu, baznīcas uzdevums ir parādīt, kā cilvēks to var izdarīt.

Vēl jo pārliecinošāk pievēršties Dievam ierosina Augustīna apgalvojums, ka cilvēks pēc dabas izvēlas ļauno. Ir vajadzīgi Dieva sūtņi, kas palīdzētu attīstīt Dieva gribu jeb visu labo. Augustīna apgalvojums, ka cilvēka daba vienmēr paredz izvēlēties ļauno, iezīmē arī Augustīna izpratni par brīvo gribu. Tā kā, pēc Augustīna uzskatiem, cilvēks ir zaudējis dabisku spēju primāri izvēlēties labo, izriet, ka cilvēka brīvā griba nepastāv (līdz ar Ādama grēkā krišanu), jo tā vienmēr ir determinēta ļaunajam. Izņēmums ir pievēršanās Dievam. Tātad Augustīnam brīvā griba eksistē izvēlē kalpot Dievam, jo Dieva griba paredz izvēles brīvību, tāpat kā tā tika piedāvāta Ādamam. Taču, tā kā Ādams izvēlējās grēkot, tas radīja sekas – cilvēce mantoja nespēju darīt labu. “Ja Ādams nekad nebūtu grēkojis, tad, pastāvīgi vingrinoties labajā, viņš pēdīgi būtu nonācis pie tā, ka viņš nevarētu nedz grēkot, nedz mirt, proti – būtu bezgrēcīgs un nemirstīgs. Taču viņš grēkoja

¹¹⁶Dillon, John, A., Long, Kahn, Charles. Discovering will From Aristotle to Augustine. The Question of "Eclecticism": Studies in Later Greek Philosophy. Berkeley: University of California Press, 1988. 256., 257. lpp.

¹¹⁷ Turpat. 257. lpp.

un līdz ar to pazaudēja spēju izvēlēties labo. Un pēc Ādama grēkā krišanas patiesība ir šāda: cilvēks arvien grēko, un cilvēkam ir jāmirst. Ādams ir cilvēces tēvs. Tā kā viņš nebija spējīgs darīt labu, visa cilvēce no viņa ir mantojusi šo nespēju darīt labu. Pēc savas dabas neviens cilvēks nav spējīgs darīt labu. Cilvēka griba vienmēr izvēlas ļauno [slikto]. Šo iedzimto tieksmi grēkot Augustīns nosauca par iedzimto grēku. No tā izriet visi atsevišķie grēki.”¹¹⁸ Autore secina, ka, pēc Augustīna uzskatiem, cilvēki dzīvo grēkā, un tā ir pašu cilvēku izvēle. Tādējādi Augustīns apstiprina, ka brīva griba pastāv apstākļi, ka cilvēkam, katru reizi pirms izvēle tiek darīta, piemīt brīvā griba darīt vai nedarīt – vairot ļauno vai labo.

Autore nesaskata pamatojumu, kāpēc tiem, kuri tomēr ikdienā izvēlas labo, Augustīns tomēr paredz pievēršanos baznīcas mācībai? Ja cilvēka griba bez baznīcas ir pietiekami stipra izvēlēties labo, kāpēc ir nepieciešams apzināti un konstanti sekot Dieva vārdam? Autoresprāt, nepietiekams ir arguments – vienīgi kalpošana Dievam paredz pestīšanu. Dieva žēlastība ir paredzēta tikai izredzētajiem, tiem, kuri tic. Ticība Dievam sakņojas dziļā, nesatricināmā pārliecībā, ka Dievs eksistē. Dieva eksistence ir atspēkota Svētajos rakstos, taču, lai cik loģiska struktūra to veidotu, tā paredz vairāk ticību tam, kā varētu būt, nevis tam, kas balstīts faktos. Pēc autores domām, ticība Dieva gribai, atpestīšanai ir balstīta pārāk daudz pretrunās, tāpēc joprojām griba ir tik sarežģīts jēdziens, ko grūti pamatot. Paradoksāli, pat autores iegūtās zināšanas par Dievu pagaidām tikai vairo neziņu. Iespējams, griba ir jēdziens, kas neparedz to pamatojumu ar zināšanām, bet gan ticību nezināmajam. “Es zinu, ka neko nezinu”¹¹⁹, bet ticu, ka Dieva griba to paredz, pēc autores domām, būtu vispiemērotākais apzīmējums gribas duālismam.

1.7.2. Gribas izpratne modernās sabiedrības ikdienas apziņā

No “Tavs prāts lai notiek kā debesīs, tā arī virs zemes..” līdz “Pārcilvēks ir zemes kodols. Lai jūsu griba saka: kaut pārcilvēks būtu zemes kodols”¹²⁰, no Dieva gribas līdz cilvēka gribai – tā ir raksturojama gribas transformācija līdz modernās sabiedrības ikdienas apziņai. Lai arī Nīčes

¹¹⁸ Alpe, Uldis. Augustīna kalpošana. Pieejams: <http://www.latvijasluteranis.lv/2013/07/24/augustina-kalposana/> [skatīts 2016, 26.apr.].

¹¹⁹ Fine, Gail. Does Socrates Claim to Know that He Knows Nothing? *Oxford Studies in Ancient Philosophy*. Vol. 35, 2008. pp. 49–88. 53.lpp.

¹²⁰ Nīče. Frīdrihs. Tā runāja Zaratustra. Jumava, 2006. 303.lpp.

pārcilvēka koncepts ir uzskatāms par 20. gs. vienu no galvenās gribas izpratnes formām, ideja – cilvēks ir atbildīgs par sevi un saviem lēmumiem, joprojām dominē arī 21. gs., taču tā ir neskaidra vairāku iemeslu dēļ.

Gribas izpratne joprojām ir dažādi interpretējama galvenokārt tāpēc, ka eksistē vairāki virzieni, kā uz to skatīties līdzīgi, kā to secināja Čārlzs (*Kahn H., Charles*) (skat. nod. “Gribas jēdziens, tā izpratnes varianti”). 20. gs. viena no būtiskākajām problēmām attiecībā uz gribu bija apstiprināt determinisma ideju – “ka katrs notikums vai stāvoklis, to skaitā katra cilvēka lēmums vai darbība, ir iepriekšēju notikumu neizbēgamības un nepieciešamības radītas sekas.”¹²¹ No vienas puses, determinisma pārstāvji uzskata, ka nav nepieciešams diskutēt par brīvas gribas iespējamību, jo, pēc zinātnes uzskata, tā nepastāv. Vēl jo vairāk – kā to ierosina galējā determinisma, iluzionisma, pārstāvis Hariss (*Sam Harris*) diskusija par gribas brīvību ir jāpārtrauc. “Gribas brīvība ir ilūzija. Mūsu griba gluži vienkārši nav mūsu pašu veidota. Domas un nodomi rodas no fona cēloņiem, kurus mēs neapzināmies un pār kuriem mums nav apziņas kontroles. Brīvības, kādu mēs esam sev piedēvējuši, mums nav.”¹²² Šāds moderni radikāls viedoklis ir attiecināms arī uz gribas izpratni, kas izrietot, no Harisa uzskatiem, nepakļaujas cilvēka kontrolei. Tātad, balstoties uz determinisma idejām, nav nepieciešams aktualizēt gribas problēmu. Pēc moderno filozofu un zinātnieku uzskatiem, tikai cilvēka smadzenes un ķermenis, nevis griba ir atbildīgi par katru veikto darbību, izvēli.

Un tomēr gribas neesamības pasludināšana ierosina virkni būtisku jautājumu. Piemēram, ja griba un līdz ar to brīva griba neeksistē, kāpēc cilvēkam būtu jāuzņemas atbildība par savām darbībām? Kā mainās morāles, ētikas vērtības sabiedrības ikdienas izpratnē? Lai arī iluzionisti atzīst, ka vēl daudz darba jāvelta determinisma pētījumu metožu uzlabošanai, viņi tomēr ir pārliecināti, ka brīvas gribas noliegšana nav šķērslis prāta ģenerētu ideju, nodomu īstenošanai pilnvērtīgai, laimīgai dzīvei. Morāla vai nē, tas ir nejaušu iespēju jautājums. “Tā ir zinātne. Ir jāatzīst, ka apzinātu prātu veido domu un nodomu pamats, un tas nemaina faktu, ka domas, nodomi un darbības ir nepieciešami laimīgai dzīvei, vai kas attiecas šajā gadījumā, -uz nelaimīgu dzīvi.”¹²³ Tātad, pēc deterministu uzskatiem, mūsu lēmumi, darbības ir iepriekšnoteikti. Taču

¹²¹ Determinism. The Information Philosopher. Pieejams:

<http://www.informationphilosopher.com/freedom/determinism.html> [skatīts 2016, 5.febr.].

¹²² Harris, Sam. *Free Will*. Free Press, 2012. 12.lpp.

¹²³ Dvorsky, George. Scientific evidence that you probably don't have free will. Pieejams:

<http://io9.gizmodo.com/5975778/scientific-evidence-that-you-probably-dont-have-free-will> [skatīts 2016, 5.febr.].

globalizējot šāds Īzaka Ņūtona (*Isaac Newton*) skatījums paredz, ka ikvienas darbības, kas notiek šeit un tagad, ir “izlemtas” pirms 13,7 miljoniem gadu.¹²⁴ No tā savukārt izriet, ka cilvēkam ir tikai viena vienīga iespēja, kā izvēlēties. Jā, atbild nedeterministi (*indeterminism*), taču atšķirībā no deterministu skatījuma ir nevis viena iespēja jeb iepriekš noteikts notikums, bet gan šādu attīstības scenāriju, kā notikumi var notikt, ir neizmērojami daudz. Citiem vārdiem, gribu nosaka izvēļu iespējamība jeb nejaušība.

Izvēļu nejaušības princips jeb duālistiskā pieeja ir balstīts determinisma idejā, taču atšķirībā no pasaules kā iepriekšnoteiktas kārtības skatījuma paredz, ka paralēli fiziskajai dzīves sfērai pastāv arī garīgā. Šāda Dekarta (*René Descartes*) filozofija paredz, ka pat tad, ja notikumi ir iepriekš noteikti materiālajā pasaulē, tas paredz brīvu gribu garīgajā plānā – domās. Respektīvi, ar domām cilvēks ir spējīgs mainīt savu materiālo pasauli. Lai arī sākotnēji šāds uzskats ir viegli uztverams un šķiet pašsaprotams, tas paredz saprast, ka ar apzinātām darbībām (kas pieņemtas domās, uz piepūles attīstītā gribā, tās pārvarēšanā) ir iespējams izmainīt notikumu gaitu, samazinot determinētu iznākumu. Pēc Dekarta pieejas, brīva griba pastāv. Tā ir pašsaprotama un atklājas apstākļi, kad cilvēks šaubās. “Brīva griba pastāv. Tas top skaidrs brīdī, kad šaubāties. Šaubāties tik tālu, līdz saprotam, ka eksistē kaut kas augstāks, spēcīgāks par mums, – tas ir mūsu esamības autors, kura nolūks ir mūs maldināt visos iespējamajos veidos. Maldināt tāpēc, lai šaubīšanās un iespējamo variāciju procesā, ko pieredzam, justos brīvi.”¹²⁵

Iespējams, ka ikdienā modernā sabiedrība vadās pēc Dekarta aicinājuma “Domā pats!”, un tā domā, pieņem lēmumus. Taču autore, vadoties pēc Dekarta metodes, tomēr šaubās – vai sabiedrības domāšana ir pielīdzināma Dekarta izpratnei par domāšanu? Respektīvi, autori nodarbina jautājums – cik liela sabiedrības daļa “patiesi” domā? No Dekarta idejām izrietot, nevis balstoties uz empīrisko pieredzi, bet racionāli? “Viena no cilvēku lielākajām kļūdām ir tā, ka viņiem šķiet – domāt ir vienkārši un tas norisinās pats par sevi.”¹²⁶ Pēc autores domām, griba patiesi atklājas racionālas domāšanas procesā, domas patstāvībā, nevis pieredzes konstatēšanā. No vienas puses, autore, balstoties personīgā pieredzē, secina, ka šādu jaunu ideju un patstāvīgās domas veicināšanu traucē *copy-paste* jeb atsauču kultūra. Vairākumu modernās sabiedrības

¹²⁴ Stender, Victor. Free Will and Autonomous Will. A Physicist's Perspective on How We Are Accountable for Our Actions. Vol.17, No.4, 2012. 16.lpp.

¹²⁵ Descartes, Rene. Descartes' Principles. N.39. The freedom of the will is self-evident. Pieejams: <http://www.informationphilosopher.com/solutions/philosophers/descartes/> [skatīts 2016, 5.febr.].

¹²⁶ Kūle, Maija, Kūlis, Rihards. Filozofija. Burtnieks, 1997. 267.lpp.

domas gaitu raksturo konverģence – vairāku patstāvīgu domu apkopošana, izmantojot jaunus komunikāciju rīkus.

Autore saskata iespējamu problēmu apstākļi, ka gribas vēlmi domāt idejiski ir aizēnojis pieprasījums pēc tendences apkopot jau esošo informāciju, nodēvējot to par jaunu ideju. Šāda tendence apstrādāt informāciju pēc iespējas ātrāk maina izpratni par izzināšanas procesu. Tā vietā, lai idejiskā līmenī izstrādātu galveno pamatojošu domu, kāpēc, piemēram, ir nepieciešamas jaunās tehnoloģijas, sabiedrības darbības ir raksturojamas vairāk kā determinēta notikumu plūsma, pakļaušanās. No vienas puses, ir naivi apgalvot, ka, piemēram, tehnoloģiju attīstība nav balstīta mērķī atvieglot cilvēka ikdienas darbības, t. i., naivi domāt, ka tendence nesatur ideju. Taču, no otras puses, autore nesaredz brīvās gribas klātesamību. Intuitīvi jāsecina, ka sabiedrības ikdiena patiesi ir vairāk raksturojama kā determinēta, nevis jaunu ideju bieža sadursme centienos atrast labāko, morālei, ētikai atbilstošāko. Tieši tāpēc ir novērojams paradokss – runāt par morāli un ētiku sāk kļūt neērti. Ir sarežģīti atspēkot zinātnes argumentu – sabiedrības dzīves atvieglšanai, ar centieniem to oponent – atvieglšanai no kā? Un atkal zinātnes argumenti ir vērtēti augstāk par tiem, kas tic gribai, dvēselei, substancēm ārpus matērijas. Tomēr autore uzskata, ka, pat nenoliedzot evolūcijas faktu un cilvēka tendenci izzināt, tas nepadara neiespējamu diskusiju par nepieciešamību pēc argumenta idejiska pamatojuma – atvieglot cilvēka dzīvi.

Autore prāto, vai būtu nepieciešams meklēt idejas pamatotību – atvieglot cilvēka dzīvi kāda mērķa (idejas) vārdā? Citiem vārdiem, vai pārlietu empīriskā pieeja nav aizēnojusi racionalitāti mūsdienu gribas izpratnē? “Doma saskaņā ar racionālistu pārliecību – ir idejas apjēgšana (redzēšana, saprašana). Doma nav empīriskās pieredzes faktu rezumējums.”¹²⁷ Tātad cik lielā mērā sabiedrība saprot, apjēdz notiekošo? Vai citiem vārdiem, cik lielā mērā ir aktivizēta ikviena sabiedrības locekļa griba? Vai apkārtējā vide motivē cilvēka gribu uz vēlmi domāt? Autore secina, ka cilvēks ir motivēts domāt, jo jaunu ideju (mūsdienu izpratnē – produktu) radīšana nosaka lielāku materiālu atalgojumu, pat statusu. Autore, izvairoties no subjektīva viedokļa kategorizēšanas, atzīst, ka griba tiek motivēta, aktivizēta, taču joprojām paliek aktuāls jautājums – vai griba modernās sabiedrības izpratnē kļūst mazāk morāla? Vai morāle nekļūst arvien teorētiskāka? Kā iepriekšējā nodaļā skaidrots no teoloģiskā skatījuma, paredz reizē labo un

¹²⁷ Kūle, Maija, Kūlis, Rihards. Filozofija. Burtnieks, 1997. 269.lpp.

ļauņo. Tad, trivializējot pieeju gribas izpratnei, var ierosināt, ka gribas transformācija ir notikusi šādi: *no gribas brīvība = morāle = labais uz gribas brīvība = vajadzība = ļaunais*? Kā teikts (te būs atsauce uz konkrētu citātu), griba neparedz vajadzību, lai cilvēks būtu laimīgs. Taču pretējā konstatēšana (vajadzību mākslīga pasludināšana par nepieciešamām cilvēka laimei) ierosina morāles trūkumu mūsdienu sabiedrības gribas izpratnē. Pārāk atvieglota ikdienas (dabiski determinēta) neparedz apstākļus gribas piepūlei, grūtā rezultātā apjēgtu. Tieši otrādi, vai var secināt, ka sabiedrība domā, apjēdz, ja evolūcija, zinātnes veidolā tiecas uz domāšanas atvieglošanu? Ikdienai zināmā mērā vajadzētu būt grūtai gribas piepūles izpratnē, kuras mērķis būtu morāla satura lēmumi. “Domāšana ir nevis tas, kas notiek dabiski, bet gan tas, kas notiek cilvēciski. Cilvēks kā tāds nav dabas produkts. Viņš ir kaut kas vairāk – dabiski neiespējamais lielums. Nevienam nevar piespiest būt par cilvēku un likt domāt, ja viņš pats uz to netiecas. Nekādas sajūtas un pieredze nepiespiedīs domāt.”¹²⁸ Izvēle domāt vai nedomāt ir tikai un vienīgi es ziņā, es atbildība.

Nobeigumā autore atzīst, ka sākotnējais uzskats, ka determinisms kā ļaunā atainošana, ir pārāk naivs. Piekrītot Dekartam, jāatzīst, ka domāt jēgpilni, patstāvīgi ir grūti, un tas paredz gribas piepūli. Kaut arī autore joprojām uzskata, ka vide lielā mērā ir apstākļi, kas motivē vai aizkavē cilvēka gribas piepūli domāt vai nedomāt, tā tomēr nav atbildība, kas jāuzņemas kādam ārpus paša cilvēka. Respektīvi, nevajadzētu ļauties ilūzijai, ka apkārtējie apstākļi ir vainīgi un ļauni un lielā mērā mazina gribas piepūli. Autore piekrīt uzskatam, ka gribēt domāt ir jārodas, katram subjektam pašam piepūloties. Vai tas notiek vai ne, vai cilvēks piepūlas vai ne, ir atkarīgs tikai no paša cilvēka. Tātad būtu nepatiesi apgalvot, ka ārējie apstākļi traucē gribēt domāt. Jā, tie var traucēt, tikai tad, ja cilvēks izvēlas tā gribēt. Kā izskaidrot ļaunā šķietamo pārsvaru jeb morāles trūkumu? Atkal, domājams, ka šāds pieņēmums ir kārtējā ilūzija. Tas būtu tāpat, kā apgalvot, ka pirms vairākiem gadsimtiem labā jeb morāle bija vairāk nekā tagad. Autore uzskata, ka vienmēr ir griba, kas izvēlas labo, un vienmēr ir griba, kas pakļaujas ļaunajam, tādējādi veidojot ideālo saskaņu jeb harmoniju¹²⁹. Ideāla savienība starp gribas duālismu pastāv arī mūsdienu sabiedrības ikdienas apziņā.

¹²⁸ Kūle, Maija, Kūlis, Rihards. Filozofija. Burtnieks, 1997. 267.lpp.

¹²⁹ The Chambers Dictionary. Pieejams: <http://www.chambers.co.uk/search.php?query=harmony&title=21st> [skatīts 2016, 5.febr.].

2. MEDIJU LOMAS UN FUNKCIJU MAINĀ 20./21. GADSIMTĀ

20. gs. nenoliedzami ir uzskatāms par mediju attīstības zelta laikmetu, kas turpina arvien pieņemties spēkā. No to galvenās funkcijas informēt līdz izklaidējoša satura cīņai par patērētāju uzmanību. Patērētāju, jo, pēc autores uzskata, šāds mediju lietotāju apzīmējums raksturo galveno mediju funkcijas transformāciju. Proti, mediji lielā mērā ir kļuvuši par precī. Kāpēc tā būtu jāuzskata par problēmu? Domājams, arvien paredzamāka vēstījuma dēļ tā vietā, lai vēstītu par iespējamiem sociāliem spēkiem, kas varētu ietekmēt ikdienas dzīvi. “Mediju attīstības tendences ieņem nepareizu virzienu – virzienā uz vairāk un vairāk vēstījumiem no mazāk un ietekmīgākiem mediju ražotājiem, pasakot mazāk un mazāk. Tās ir sliktas ziņas.”¹³⁰ Sliktas ziņas, jo, ļoti iespējams, 21. gs. sākumā mediju tehnoloģiskās iespējas un pārbagātība ir intelektuāls solis atpakaļ, nevis uz priekšu. Citiem vārdiem, šīs nodaļas mērķis ir argumentēt, kāpēc mediju galvenā funkcija – atbrīvot no neziņas – ir drīzāk raksturojama 21. gs. kā konsekventa virzīšanās nebrīvē, neziņā. Kā presi provokatīvi raksturojis Ebots Džozefs Līblings (*A. J. Liebling*) – cilvēks nav brīvs, ja viņš nezina, kur ved viņa ceļš.”¹³¹ Ar mediju funkciju skaidrojumu un to transformācijām autore vēlas noskaidrot, vai mediji ir cietums bez sienām un vai cilvēks zina, kur atrodas tā izeja? 21. gs. mediji kā cietums – hiperbola vai realitāte? Lai veiktu jebkāda veida secinājumus par šādu apgalvojumu, vispirms autore aicina aplūkot mediju sākotnējās funkcijas, skaidrot, kā tās ir attīstījušās, un visbeidzot salīdzināt, kā tās ir mainījušās.

Mediju funkcijas ir samērā skaidri definētas un mediju telpā kopumā vienādi praktizētas. Lai arī gadsimta laikā ir manījušies mediju veidi, to vienojošā funkcija un loma ir veikt sekundāro socializāciju jeb sabiedrības pielāgošanu dzīvei ārpus ģimenes.¹³² “Mediji ir kultūras tehnoloģija jeb komunikatīvā dimensija. Tie veic vairākas funkcijas. Prese, radio, televīzija un interneta publisko vēstījumu portāli pirmām kārtām veic cilvēka kā sabiedrības locekļa socializācijas procesu viņa funkcionālajā vidē.”¹³³ Galvenās no tām ir informēt, interpretēt, rosināt diskusiju ar viedokļu plurālismu, izglītēt, izklaidēt, saliedēt. Un autore prāto: “Pārdot?”

¹³⁰ Gamson, William, Croteau, David., Hoynes, William, Sasson, Theodore. Media Images and The Social Construction of Reality. *Annual Review of Sociology*, Vol. 18, 1992. 355-386. 373.lpp.

¹³¹ McLuhan, Marshall, Lapham, Lewis. *Understanding Media: The Extensions of Man*. The MIT Press, 1994. 122.lpp.

¹³² Veinberga, Sandra. Mediju misija. Zvaigzne ABC, 2010. 6.lpp.

¹³³ Turpat. 6.lpp.

2.1. Mediju loma - informēt

20. gs. mediju attīstībā ir zelta laikmets – rodas arvien jauni mediju veidi. Līdzās informatīviem plakātiem un drukātām ziņām dažu lappušu apjomā līdz militārās komunikācijas rīka transformācijai – internetam. Pirmkārt – informēt. Kā šis vārds tika uztverts drukātās preses kontekstā 20. gs. sākumā un tagad, 21. gs.? No latīņu valodas *informare* termins skaidrojams kā piešķirt formu, aprakstīt kaut ko jeb raksturot.¹³⁴ Šāds skaidrojums drīzāk attiecas sākot no alu zīmējumiem līdz centieniem piešķirt formu Dieva gribai svētajos rakstos. Patiesi, sākotnējā informēšanas funkcija bija ietērt simbolos, zīmēs un vēlāk vārdos to, ko cilvēks novēroja – no dabas parādībām līdz pat vajadzībai ietērt vārdos sajūtas, veselus novērojumu konceptus. Respektīvi, kad cilvēks kaut ko redzēja, saprata, tad radās vajadzība nodot vēl kādam tieši to, ko šis cilvēks bija pieredzējis. Ja alu zīmējumu uztvere bija vairāk asociatīvs process ar vairākām iespējamām nozīmēm, tad sarežģītāk bija uztvert svētajos rakstos rakstīto. Problēmas radās, kad Baznīca centās nodot Dieva patiesību plašākai auditorijai, – sākās teksta interpretācija, jo ne vienmēr rakstītais bija pašsaprotams. “Atklāsmes vārdi svētajos rakstos ne vienmēr ir skaidri saprotami, uztverami, tādējādi radot nepieciešamību pēc interpretācijas principu ieviešanas. (*Augustīns. De doctrina christiana*)¹³⁵ Ja pieņem Aristoteļa uzskatu, ka runa atbilst pieredzei, bet rakstītie vārdi runai¹³⁶, tad pateiktais, iespējams, vairāk nekā rakstītais atbilst pieredzētajam. Līdz drukātās preses ieviešanai daudz kas tika mainīts teksta maksimālai sasaistei ar realitāti. Racionālisms bija ieviesis kritisko domāšanu arī attiecībā uz valodas lietojumu. Respektīvi, drukātajos tekstos iezīmējās arvien reducētāku nozīmju lietošana, valodas tīrība, vēstījuma mērķis bija – kļūt nepārprotamam, it īpaši drukātajiem medijiem. Līdz ar to ir mainījies termina “informēt” nozīme. Moderna laikmeta lietojumā informēt nozīmē pastāstīt par to (mērķa objektu), sniegt zināšanas.¹³⁷ Tā kā šāda tendencen – no informēt, kā piešķirt kādam konceptam ietērtu, līdz pēc iespējas skaidrākam un saprotamākam valodas lietojumam, jādomā, ir normāla evolūcijas pazīme, autoresprāt, pēdējā gadsimta laikā valodas un attēlu lietojums medijos liecina par virzīšanos atpakaļ.

¹³⁴ Chambers 21st Century Dictionary. Pieejams: <http://www.chambers.co.uk/search.php?query=inform&title=21st> [skatīts 2016, 5.maijā].

¹³⁵ Floridi, Luciano. *The Blackwell Guide to the Philosophy of Computing and Information*. Blackwell Publishing Ltd., 2004. 329., 330.lpp.

¹³⁶ Turpat. 329.lpp.

¹³⁷ Chambers 21st Century Dictionary. Pieejams: <http://www.chambers.co.uk/search.php?query=inform&title=21st> [skatīts 2016, 5.maijā].

Ar virzienu atpakaļ autore domājusi, ka 21. gs. medijos ir pieņemts lietot zīmes, simbolus ar nodomu aktivizēt patērētāja domu gaitu, pat fantāzijas. Īpaši spilgti tas izpaužas reklāmu saturā.¹³⁸ Autore prāto, vai tā vietā, lai izmantotu daudzu gadsimtu laikā pilnveidotu “skaidru valodu”, sabiedrība izvēlas atgriezties pie asociāciju veidošanas? Protams, valodas mākslinieciskie līdzekļi ir vēlamī, literatūra bez tiem nav iedomājama, bet vai mediji, konkrēti ziņas, arī ir piemērota vieta to lietojumam? Un atkal autore apzinās un vēlas uzsvērt, ka metaforu, epitetu, kalambūru integrēšana ir pieļaujama reklāmās, taču cik adekvāts ir to lietojums mediju saturā – ziņās, avīžu virsrakstos? Politiku karikatūras ir sena drukātās preses prakse, taču tās vienmēr ir bijušas nodalītas no pārējā satura – ir ziņas un ir sadaļa: humors. Autore sprāt, 21. gs. sākumā šāds, bieži subjektīvs raksta autora viedoklis nav laba mediju prakse. Cik sekmīgi žurnālisti spēj nošķirt subjektīva viedokļa, pat maldinoša, iekļaušanas rakstā virsrakstā (iespējams, visā raksta saturā), vērtējot no žurnālistu ētikas prakses? No vienas puses, autore uzskata, ka atbildība jāuzņemas teorijas sastādītājiem: “Virsrakstu ikviens preses izdevuma vai interneta ziņu portāla lasītājs izlasa vispirms un pēc tā spriež par turpmākajā tekstā gaidāmo informāciju un nepieciešamību vispār šo rakstu lasīt. Tāpēc virsrakstam ir īpašas funkcijas – teksta adresāta ieinteresēšana un ietekmēšana, kā arī informācijas ticamības ilūzijas radīšana (Брандес 2004, 197).”¹³⁹ No otras puses, cik ētiski ir šādu manipulatīvu tekstu veidošana no žurnālistu ētikas puses? Pretrunas parādās žurnālistu ētikas kodeksā, kas apstiprina, ka sniegt pēc iespējas objektīvāku un precīzāku informāciju, ir katra žurnālistā personīga atbildība:

- Žurnālista galvenais uzdevums ir garantēt sabiedrībai patiesas un pārbaudītas informācijas saņemšanu.
- Faktu izklāstam jābūt objektīvam, skaidram un nepārprotamam, atklājot svarīgākās sakarības un nepieļaujot izkropļojumus.
- Žurnālists ir personiski atbildīgs par sniegto informāciju un tās interpretāciju.
- Žurnālistam ir jāatturas no darba, kas ir pretrunā ar viņa pārliecību.¹⁴⁰

¹³⁸ Baudrillard, Jean. Selected Writings. Stanford University Press, 2001. 44.lpp.

¹³⁹ Kalnača, Andra. Virsraksti interneta portālu ziņās. Pieejams: http://www.lu.lv/filol/valoda/ind_3_publ_r_Andras.htm [skatīts 2016, 7.maijā].

¹⁴⁰ Latvijas žurnālistu ētikas kodekss. Žurnālista uzdevumi. Pieejams: <http://www.zurnalistusavieniba.lv/?p=3519&pp=3768&lang=923> [skatīts 2016, 7.maijā].

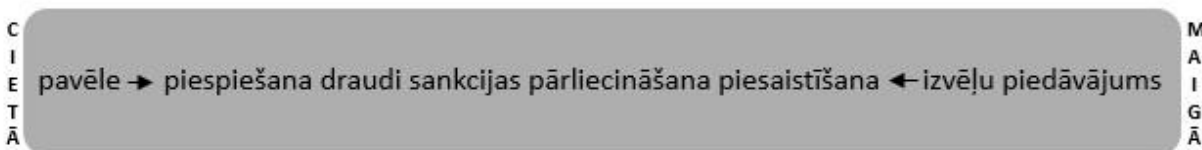
Tātad autore secina, ka subjektivitāte ir piemērota tādu mediju saturam kā, piemēram, personīgie blogi vai sociālie tīkli, *Twitter*, *Facebook*, nevis ziņu saturā. Šāda žurnālistu prakse sniegt informāciju ar mērķi piesaistīt uzmanību ir, iespējams, uzskatāma par vienu no aspektiem, kā *informēt* izpratne ir mainījusies. Tādējādi ziņu virsraksti arvien izteiktāk iemanto reklāmas pazīmes, un uzmanības piesaistīšana ir maigākā no tām.

Problēma rodas, kad ziņas tiek uztvertas kā prece. Prece, kuras uzdevums ir pārdot, pat ja saturs neatbilst tās nosaukumam. Vēl būtiskāk, ja saturs ir subjektīva interpretācija par faktiem jeb realitāti. No asociatīva vēstījuma līdz lingvistikas skaidrībai, – atpakaļ uz vairāku interpretāciju iespējamību. Tā īsumā raksturojama mediju funkcijas *informēt* transformācija.

2.2. Mediju loma – demokrātiskas debates

Mediju otra galvenā funkcija ir rosināt sabiedrību uz atklātām debatēm par jebkuru aktuālu tematu. Ir vēlams viedokļu plurālisms, oponentu puse un vārda brīvības praktizēšana. Visas minētās aktivitātes ir demokrātijas būtisks priekšnoteikums. Tā ir ne tikai masu mediju viena no galvenajām funkcijām, bet arī galvenā loma sabiedrībā: “Masu informācijas līdzekļiem jāaizsargā vārda un preses brīvība. Tie nedrīkst pakļauties nekādam ietekmei, kas varētu ierobežot brīvu informācijas plūsmu un informācijas avotu izmantošanu vai traucēt atklātas debates par jebkuru sabiedrībai nozīmīgu jautājumu.”¹⁴¹ Mediju funkcijas rosināt atklātas debates un vārda brīvība, viennozīmīgi jāskaidro ar cenzūras lomu mediju vēstures attīstības sākumā un maigo varu kā pēc-moderna laikmeta mediju instrumentu sabiedriskās domas formēšanā.

Attēls Nr.3 Varas uzvedības spektrs

¹⁴¹ Latvijas žurnālistu ētikas kodekss. Masu informācijas līdzekļu loma sabiedrībā. Pieejams: <http://www.zurnalistusavieniba.lv/?p=3519&pp=3768&lang=923> [skatīts 07.05.2016.].

Attēlā Nr. 3. *Varas uzvedības spektrs*¹⁴² ir attēlotas cietās un maigās varas attiecības,¹⁴³ un tas parāda, cik saistītas tās ir, cik nemanāma robeža tās vieno. Cenzūra, kas pieder pie cietās varas izpausmēm, ir uzskatāma par diktatūras instrumentu, taču joprojām ir iemesls konstatēt tās vājāko versiju – maigās varas izpausmes mūsdienu masu medijos pat demokrātiskās valstīs, un tā, autoresprāt, ir viena no būtiskākajām žurnālistikas problēmām.

2.3. Mediju loma – maigā un cietā vara

Maigā vara mediju praksē ir vērtējama kā problēma, jo, kā tas raksturīgi maigajai varai, tās izpausmes un klātesamība nav uzreiz pamanāma, vēl jo vairāk, bez kritiskas satura uztveres to ir samērā grūti identificēt. Līdz ar to mediju patērētāji, iespējams, pat nenojauš, kādos gadījumos viņi ir maigās varas pakļautībā. Mediji 21. gs. it īpaši paver plašas iespējas maigās varas izpausmēm veidā, ko patērētājs pieņem labprāt, jo tas “it kā” netiek uzspiests. Vēl jo vairāk – kā mediju nostādnes paredz – tā ir viedokļu plurālisma, īstas demokrātijas paradīze. Vēl viena no problēmām, kas apgrūtina atpazīt maigās varas robežu šķērsošanu ar cieto varu. Ir novērojams, ka paši mediji ir brīvības veicinātājas un tai pašā laikā maigās varas instruments, kā argumentu minot – cilvēktiesības brīvi izteikties. Tātad mediju brīvo, nesakārtoto regulējumu var uzskatīt kā draudu pašu mediju misijai atklāt patiesību. “Kaķa un peles spēlē jaunās tehnoloģijas var izmantot divējādi – gan brīvības veicināšanai, gan represijām.”¹⁴⁴ Šādām kaķa un peles spēlēm ir pārlicinoša statistika: “Atsaucoties uz *Open Net Initiative* pētījumu, vismaz četrdesmit valstis izmanto spēcīgi veidotus filtrus un ugunsмūrus, lai aizkavētu materiālus ar nevēlamām atslēgvārdiem. Citiem vārdiem, netiek pieļauta konkrētu materiālu izplatība par valstij nevēlamām tēmām. Astonpadsmit valstis īsteno politisko cenzūru, kas tiek raksturota kā “valdoša” tādās valstīs kā Ķīna, Vjetnama un Irāna un kā “būtiska” – Lībijā, Etiopijā un Saūda Arābijā. Vairāk nekā trīsdesmit valstis lieto mediju filtrus sociāliem mērķiem, bloķējot saturu. Pat Amerikas Savienotās Valstis un daudzas Eiropas valstis to dara selektīvā formā.”¹⁴⁵ Šāda satura kontrolēšana notiek pat šobrīd, 21. gs. sākumā. Patiess cenzūras piemērs 2016. gadā ir Krievijas Federācija, kad Putina režīms ar 2015. gada 1. augustu ieviesa likumu visiem blogu

¹⁴² Nye, Joseph. *The Future of Power*. PublicAffairs, 2011. 123.lpp.

¹⁴³ Biddle, Stephan. *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton University Press, 2004. 6.lpp.

¹⁴⁴ Nye, Joseph. *The future of Power*. PublicAffairs, 2011.130.lpp.

¹⁴⁵ Turpat. 130.lpp.

īpašniekiem reģistrēties kā medijiem. Vēl jo vairāk, sākot no 2015. gada 1. septembra visiem uzņēmumiem, kas apstrādā Krievijas iedzīvotāju datus, to datu centri ir jāizvieto Krievijā. Šāda likumdošana attiecas arī uz sociālajiem tīkliem *Facebook*, *Twitter*, *Google*.¹⁴⁶ Krievijas cenzūras politikas darbības pārliecinoši atbilst cietās varas virzienam, pat ja oficiālais mērķis ir iedzīvotāju drošība. Jādomā, ka šāds lēmums netiek pieņemts demokrātiskā ceļā, uzklusot iedzīvotāju domas, jo, kā liecina *PewResearch Center* pētījuma dati, 63% Krievijas iedzīvotāju uzskata, ka viņiem ir svarīga interneta lietošana bez cenzūras.¹⁴⁷ Jāsecina, ka Krievijas mediju kultūras izpratne joprojām nav gatava viedokļu daudzveidībai un demokrātiskām diskusijām, jo pārāk svarīgi ir kontrolēt tās ideoloģiju un formēt noteiktus sabiedrības uzskatus par valsts varu. No vienas puses, tas ir konkrēts Krievijas gadījums, taču tās arvien ierobežojošie likumi tieši ietekmē informācijas cenzūru arī ārpus tās robežām. Respektīvi, persona, kas Anglijā veido saturu par Krieviju (jebkurā izpausmē, taču, domājams, izņēmums būtu ideoloģijas slavināšana), ir ierobežota, jo datu drošību pārbauda nevis pats satura veidotājs, bet gan Krievijas interneta drošības instances. Tā nenoliedzami vērtējama kā jauna problēma vārda brīvības kontekstā.

Jāsecina, ka vārda brīvība ne tikai ir atkarīga no pašu mediju radītās vides, to vadlīnijām un mērķiem, bet tiešā mērā ir pakļauti varai, kur tos regulē likumdošana. Līdz ar to ne vienmēr var spriest par mediju nekompetenci vai paviršību satura veidošanā. Vārda brīvība internetā nav iespējama, ja tā nav iespējama pēc būtības. Taču cits jautājums ir maigās varas lietošana konkrētu politisku vai ekonomisku mērķu sasniegšanā, mediju patērētājiem to nenojaušot pat valstīs, kur vārda brīvība patiesi tiek atzīta un ir pat vēlama.

2.4. Mediju loma – komunikācija.

Līdzās mediju funkcijai informēt un veicināt viedokļu daudzveidību noteikti jāatzīmē mediju loma indivīdu sasaistei jeb arvien pieaugošai iespējai savstarpēji sazināties. Ja 20. gs. sākumā šo funkciju varēja attiecināt uz drukāto presi un īpašā veidā radio, 20. gs. vidū ar Maklūena

¹⁴⁶ Skutelis, Kristaps. Krievijā tiks pastiprināti kontrolēti Google, Facebook un Twitter servisi. Pieejams: <http://kursors.lv/2014/09/26/krievija-tiks-pastiprinati-kontroleti-google-facebook-un-twitter-servisi/> [skatīts 2016, 9.maijā].

¹⁴⁷ Emerging and Developing Nations Want Freedom on the Internet. Young Especially Opposed to Censorship. Pieejams: <http://www.pewglobal.org/2014/03/19/emerging-and-developing-nations-want-freedom-on-the-internet/> [skatīts 2016, 9.maijā].

(*Marshall McLuhan*) prognožu piepildīšanos attiecībā uz “globālo ciematu”¹⁴⁸, tad 21. gs. sākums iezīmējās ar globāli radikālu skatījumu uz saziņu kā komunikācijas formu.

Komunikācijas forma, kas attīstās neaptverami strauji, 20. gs. beigās iezīmējās ar interneta plašajām iespējām – no funkcijas saņemt un nosūtīt e-pastus, informācijas apjomus līdz tādiem sociālo tīklu monopoliem kā *Facebook*, *Twitter*, *Instagram*, *SnapChat*, *Pinterest* un citiem. Autore vērš uzmanību mediju jēdzienam tīkls mediju komunikācijas kontekstā. Tieši tīkls, pēc autores domām, visprecīzāk raksturo šā brīža komunikatīvo telpu, tāpēc ir būtiski apzināt tā veidošanās struktūru, procesu, kā tas tiek panākts, un, visbeidzot, iespējamās sekas sociālo tīklu saziņas kontekstā.

2.5. Digitālā vide kā tīkls

Pirms ieskata par sociālajiem tīkliem kā mediju saziņas funkciju autore vēlas nospraust tīkla definīcijas robežas. Par piemērotāko autore uzskata jauno mediju pētnieces *Rasas Šmites* piedāvāto sociālo tīklu definīciju: “Mediju platforma, kas attīstās kopš 21. gs. pirmās desmitgades otrās puses uz Web.2.0. bāzes. Mūsdienās sociālo tīklu dalībnieki jau ir visplašākās sabiedriskās masas, kas arī pašorganizējas savās virtuālajās kopienās digitālo tīklu vidēs, taču izmantojot jau gatavo sociālo mediju definētās funkcijas.”¹⁴⁹ Sociālie tīkli sniedz iespēju jebkurā laikā un vietā (ar interneta piekļuvi) sasniegt adresātu jebkurā citā pasaules vietā un laikā. No vienas puses, saziņa, savā būtībā ir nemainīga – A vēlas nodot vēstījumu B (privāti) vai B+ (publiski). Tā varētu raksturot tīklu ārējo, redzamo, virsmu, taču autore aicina pievērst uzmanību tīkla daudzslāņainībai, kas paradoksāli tomēr mudina pārdefinēt interneta sākotnējo mērķi – brīvību.

Vēl salīdzinoši nesen, 2011. gadā, tika uzsvērtā interneta kā jauna medija nozīmīgā loma visās brīvības izpausmēs. Īpaši tika uzsvērtā tā unikalitāte jeb decentriskums. Un tā tīklainā struktūra tiek vērtēta drīzāk kā pozitīvs aspekts, nevis kā determinēta atgriešanās pie izejas punkta – visu redzošā “lielā brāļa”. Autore atzīmē nesen izteiktu pieņēmumu, lai ilustrētu interneta, to skaitā

¹⁴⁸ Globālais ciemats – Maršala Makluena radīts koncepts, kurš, balstoties uz viņa novērojumiem, apzīmē medijus kā elektronisku nervu sistēmu, tās pagarinājumu (apziņas projekciju), kura strauji ieintegrējas pasaules mērogā – to, kas notiek pasaules vienā malā, ir iespējams pieredzēt pasaules otrā daļā, kā tas savulaik ir bijis mazos ciemos pirms digitālajiem medijiem.

¹⁴⁹ Šmite, Rasa. *Kreatīvie tīkli*. RIXC, Rīga. 2011.168.lpp.

sociālo tīklu, straujo attīstību, funkciju un lomu maiņu un iespējamās sekas. Un, visbeidzot, atkārtoti akcentē darba tēmas aktualitāti 21. gs. mediju kontekstā:

“ASV vadošajiem zinātniekiem no *RAND Corporation* tika uzdots valdības uzdevums atrisināt stratēģisku problēmu – kā izveidot neiznīcināmu vadības un kontroles tīklu, lai ASV varas orgāni varētu sekmīgi sazināties pēc atomkara.”¹⁵⁰ Jau primāri interneta attīstība tika uzverta kā iniciatīva tehnoloģiju potenciāla pārbaudīšanai. Tikai vēlāk, (te būs atsauce uz to neta mērķi un misiju), kā ziņots konferencē, tika aptuveni iezīmēti tā sociālie mērķi. Kā zināms, internets drīzāk bija interneta kā militāra projekta blakusprodukts. “Paradoksāli, bet tik atvērtam, decentralizētam un potenciāli demokrātiskam medijam kā internets ir militāras izcelsmes pagātne.”¹⁵¹ Autore prāto, vai jau pēc piecdesmit interneta pastāvēšanas gadiem var secināt, ka tā darbība ir pielīdzināma interneta sākotnējai stadijai – radīt neiznīcināmu valdības un kontroles rīku? Loģiski spriežot, vai tad interneta attīstībai varētu būt kāds cits rezultāts nevis kā centralizētas varas kontroles rīkam? Jāsecina, ka internets, no vienas puses, ir brīvības veicināšanas rīks, taču, no otras puses, šī brīvība jau pašos pirmsākumos ir bijusi ierobežota. Ja indivīdu tīkla kontekstā pieņem kā tīkla punktu, tad tā struktūras pamatā nekas nav mainījies. Tīkls un tā dalībnieki kā punkti ir tikai vēl vairāk izpletušies mērogā, taču tie ir tikpat kontrolējami kā interneta izstrādes sākuma stadijā.

¹⁵⁰ Šmite, Rasa. Kreatīvie tīkli. RIXC, Rīga. 2011. 41.lpp.

¹⁵¹ Šmite, Rasa. Kreatīvie tīkli. RIXC, Rīga. 2011. 40.lpp.

3. PĒTĪJUMA GAITA

Brīvība, izvēļu nosacītība – kā autore to skaidro darba teorētiskajā daļā, tie ir daudzslāņaini, sarežģīti koncepti, kas atbilst nepateiktajam, realitātē grūti definējam vai tomēr vissaprotamāk – zemteksta vēstījumam. Vēstījumam, kas paredz iedziļināšanos pētījuma objektā, tāpēc par atbilstošāko pētījuma metodi autore uzskata kvalitatīvu datu ieguvī, veicot divus pētījumus: gadījuma izpēti un Fuko teorijā balstītu diskursa analīzi (turpmāk tekstā – diskursa analīze). Šāda veida pētījuma metožu izvēle pamato pētījuma mērķi, kas ir vairāk raksturojamas kā novērojošs un racionāls, nevis empīrisks.

Publiskā diskursa analīze interneta ziņu vietnēs:

Padziļināts apraksts, autoresprāt, ir jāpievērš mērķa definīcijai. Tas ietver vairāku novērojumu, sociālu tendenču konstatēšanu un realitātes atklāšanu, par to, kā pasaule tiek domāta un kā tā tiek saprasta. Līdz ar to par mērķa sasniegšanu pētījuma gaitā liecina atbildes tekstā uz šādiem jautājumiem¹⁵²:

- Kas tiek noteikts kā realitāte vai norma?
- Kā galvenais teksta vēstījums tiek konstruēts? Kādi pierādījumi to pamato? Kas netiek pateikts? Kas ir izvirzīts vēstījuma priekšplānā, un kas fonā? Kam tiek piešķirta problēma un kam ne? Kādi alternatīvie izskaidrojumi un nozīmes tiek ignorēti? Kādi fakti tiek atdalīti, un kādi sasaistīti?
- Kādas intereses ar vēstījumu tiek aktualizētas un kādas ne?
- Kādas darbības, prakses tiek veidotas par iespējamām un/vai vēlamām un/vai nepieciešamām, atspoguļojot šāda veida domāšanu/uztveri/leksiku? Kas netiek pieļauts? Kas tiek konstruēts kā norma, un kas kā patoloģija?

Tātad pētījuma mērķis nav kādas konkrētas hipotēzes vai apgalvojuma pierādīšana vai noraidīšana. Tieši pretēji, pētījuma struktūra ir veidota tā, lai iegūtu padziļinātu problēmas izpēti dažādu novērojumu rezultātā. Novērojumi savukārt nav patvaļīgi konstatēti, bet gan iegūti datu apstrādē, balstoties uz pētījuma struktūras kritērijiem, kas tiek skaidroti nodaļas turpinājumā.

¹⁵² Thomson, Pat. A Foucauldian approach to discourse analysis. 2011. Pieejams: <https://patthomson.net/2011/07/10/a-foucauldian-approach-to-discourse-analysis/> [skatīts 2016, 2.maijā].

Jāatzīmē, ka pētījumā izmantotā diskursa analīze, balstoties uz Fuko novērošanas teoriju, nav ierobežota ar pētījumā noteikto objektu un subjektu. Respektīvi, lai arī pētījums paredz konkrētas interneta vietnes kā pētījuma lauku un konkrētas raksta vienības kā pētāmo subjektu, iegūtie dati attiecināmi uz konstruēto realitāti kopumā, nevis kā uz atsevišķu brīvības izpausmi internetā. Tā kā interneta vietnes pauž viedokli par jebkāda veida sabiedrībai aktuālām tēmām, pētījums paredz plaša lauka brīvības analīzi, piemēram, politika, kultūra, norises dabā, zinātnē utt.

3.1. Fuko novērošanas teorijā balstīts diskurss kā pētījuma metodes pamatojums

Vispirms autore uzskata par nepieciešamu definēt un pamatot uz pētījuma attiecināmo termina “diskurss” nozīmi. Kā arī pamatot Fuko teorijas piemērotību pētījuma mērķa sasniegšanai. Tas nepieciešams, jo pastāv uzskats, ka Fuko darbos (piem., “Zināšanas un vara”) konkrēti nav definējis savu teoriju kā vienu no diskursa analīzes metodēm un tomēr tā tiek plaši izmantota kritiskā diskursā kvalitatīvu pētījumu veikšanai. “Fuko neattīstīja teoriju par diskursu kā metodi; patiesībā viņš aktīvi aizkavēja šādas metodes ieviešanu. [...] Tā vietā, lai definētu un veidotu atsevišķu diskursa analīzes metodi, Fuko teorijās skaidrotās tehnikas ļauj izmantot teorijā balstītās vadlīnijas kā atsevišķu diskursa analīzes metodi. Fuko teorija ierosina veidu, kādā analizēt izvirzītos jautājumus vai problēmas, kā arī pamato struktūru, kā iespējams iegūt konkrētus datus, kas izriet no šo jautājumu vai problēmu analīzes.”¹⁵³ Autore pētījumā izmanto Fuko teorijā definēto diskursa skaidrojumu – domāšanas un runas veidi, kas attiecināmi uz realitātes aspektiem.¹⁵⁴ Citiem vārdiem, autore ar diskursu saprot iespējamās realitātes atspoguļošanas veidus. Turpmāk tekstā vairāki Fuko teorijā balstītās diskursa analīzes kritēriji kā argumenti metodes izvēlei¹⁵⁵:

- *Fuko izaicina ideju par to, ka zināšanas ir objektīvas un bez vērtības, ka tās paredz neizbēgamu progresu un ir universālas. Tā vietā Fuko ierosina, ka pastāv saikne starp varu un zināšanām. Proti, Fuko varu raksturo kā tīklu, kas veido un izplata sabiedrībā konkrēta veida zināšanas. Šāds Fuko skatījums uz zināšanām iecerētajā pētījumā palīdz rast atbildes uz jautājumiem: kas ir ziņas autors? Kāda attieksme (neitrāla, negatīva,*

¹⁵³ Given, Lisa. The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods. SAGE Publications Inc., 2008. 356.lpp

¹⁵⁴ Turpat. 356.lpp.

¹⁵⁵ Turpat. 356.lpp.

pozitīva) tiek pausta ar kādu iespējamo mērķi? Kādas ziņas interpretācijas alternatīvas tiek ignorētas?

- *Fuko piedāvā vairāku iespējamo varas izraisīto efektu apzināšanu dotajā kontekstā. Šāda iespēja sniedz kvalitatīvus datus par pētāmo subjektu un atbild uz jautājumiem: kādas ir prognozējamās sekas šādam rakstam? Uz kādu rīcību, domāšanu tas aicina?*
- *Diskursa analīze paredz pētāmo kritēriju noteikšanu ar mērķi iegūt pēc iespējas objektīvākus datus. Šīs metodes izmantotājs ierosina veidot kritērijus, atbildot uz jautājumiem: pēc kādiem kritērijiem tiek konstatēts pieņēmums, novērojums rakstā? Kādi kritēriji (to skaitā kritēriju kodi) atļauj izvirzīt vai noraidīt konstatēto pieņēmumu?*
- *Valoda nav uzskatāma par caurskatāmu un neitrālu, bez vērtības. Tekstam nav universālas nozīmes. Tā nozīme, kas izpaužas valodā, ir saistīta ar citām tekstā lietotās valodas nozīmēm gan no teksta autora, gan lasītāja puses. Tas savukārt nozīmē, ka teksta vēstījums konkrētajā situācijā var atšķirties no iecerētā un reāli saņemtā. Lai pētītu valodas lietojumu, Pārkers (Ian Parker) ierosina diskursa analīzē izmantot šādus jautājumus¹⁵⁶: kāpēc pateikts ir tieši tas, nevis cits? Kāpēc šādu vārdu izvēle? Kā vēl citādi var raksturot realitāti, kas pausta ar lietoto vārdu konotācijām?*

Lai arī diskursa analīze kā pētījuma metode vispārliciecinot atbilst pētījuma mērķim, autore apzinās un pētījuma laikā ņem vērā galveno risku, kas attiecas uz pēc iespējas objektīvāku datu ieguvu, – spēju analizēt tekstu, nepievēršot pārāk lielu nozīmi konteksta robežām. Proti, diskursa analīze nozīmē subjekta pētījumu no pētnieka skata punkta, no pētnieka uztverto un saprasto nozīmju veidošanas. Lai izvairītos no šī riska, ir nepieciešams skaidrot katras lietotās kategorijas kritērijus, to precīzāku nozīmi. Piemēram, ja autore teksta vēstījumu kopumā vērtētu kā neitrālu, tad iepriekš ir jābūt paskaidrotam, kā autore definē terminu “neitrāls”.

3.2. Pētījuma objekta izvēles pamatojums

Datu ieguvei autore izvirza trīs pētījuma objektus – interneta ziņu vietnes: *Delfi.lv*, *cnn.com*, *bbc.co.uk*. Viens no galvenajiem pētījuma uzdevumiem ir secināt, kā konkrēta ziņa tiek

¹⁵⁶ Given, Lisa. The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods. SAGE Publications Inc., 2008. 356.lpp.

atspoguļota dažādu valstu medijos ar pēc iespējas lielāko auditoriju, tāpēc ir izvēlēti vieni no apmeklētākajām ziņu portāliem pasaulē – ASV (*CNN.com*) un Lielbritānijā (*BBC.co.uk*).

3.2.1. *Delfi.lv*

Atsaucoties uz starptautiskā interneta izpētes uzņēmuma *gemius.lv* statistikas datiem par 2016. gada aprīli, *delfi.lv* ir visapmeklētākā interneta vietne Latvijā ar 931 875 lietotājiem.¹⁵⁷ Kā minēts auditorijas aprakstā, tie ir lietotāji vecumā no 7 līdz 74 gadiem. Lietotāju skaits reprezentē kopējo digitālo ierīču lietotājus, to skaitā datorus, mobilos telefonus un planšetdatorus. Tā kā *delfi.lv* ir apmeklētākais ziņu portāls Latvijā, autore secina, ka tieši šī portāla iegūtie dati būs reprezentatīvāki, nekā, piemēram, pētot ziņu portālus *tvnet.lv* vai *apollo.lv*, kas, pēc statistikas, dala tikai trešo vietu ar kopējo lasītāju skaitu 893 245.¹⁵⁸

Delfi.lv katru dienu publicē vidēji 150 rakstu (*tvnet.lv* – 100¹⁵⁹), un pirmais raksts tika publicēts 26.11.1999 (*tvnet.lv* – 21.06.2000¹⁶⁰). Portāla ziņu raksti tiek iedalīti tādās kategorijās – Latvijā, Ārzemēs, Bizness, Aculiecinieks, Sports, Kultūra, Izklaide, Laika apstākļi un Delfi TV. Ziņu kategorijas tiek veidotas un publicētas reportāžu, analītisko rakstu, interviju un citos formātos. *Delfi.lv* darbības pamatprincips ir ziņu neitralitāte, ļaujot lasītājam pašam domāt un vērtēt.¹⁶¹

3.2.2. *CNN.com*

Pēc digitālo mediju statistikas uzņēmuma *alexa.com*, *CNN.com* ir otrs apmeklētākais interneta portāls pasaulē iedalījumā “Ziņas”.¹⁶² Tas ir līderis sasniegtajā auditorijā ar vairāk nekā 100 milj. mājsaimniecību ASV un vairāk nekā 265 milj. ārzemēs.¹⁶³ 62% *CNN.com* apmeklētāju uzskata, ka portāls ir samērā vai pilnīgi uzticams ziņu avots. Portāls nodarbina gandrīz 4000 satura veidotājus visā pasaulē, jo *CNN.com* biroji atrodas vairākās vietās pasaulē, piemēram, Lielbritānijā, Āfrikā u. c. Ziņu veidošanai tiek izmantotas jaunākās mediju tehnoloģijas.

¹⁵⁷ Fronta, Anete. Interneta lapu Top 25 aprīlī. 2016. Pieejams: <http://www.gemius.lv/all-reader-news/interneta-lapu-top-25-aprili-2016.html> [skatīts 2016, 23.maijā].

¹⁵⁸ Turpat.

¹⁵⁹ Interesanti fakti. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/sasniegumi/> [skatīts 2016, 23.maijā].

¹⁶⁰ Turpat.

¹⁶¹ Delfi redakcija. Pieejams: <http://www.delfi.lv/kontakti/> [skatīts 23.05.2016, 23.maijā].

¹⁶² Top Sites. Pieejams: <http://www.alexa.com/topsites/category/Top/News> [skatīts 2016, 23.maijā].

¹⁶³ Hashmi, Ali, Humphries, Shaina, Maureen LaForge, Maureen. Winter, 2012: Audience Insight. Audience Report on CNN. Pieejams: http://web.media.mit.edu/~a_hashmi/portfolio/audience_report_cnn_ali_hashmi_medill.pdf [skatīts 2016, 23.maijā].

CNN.com pieder kompānijai “*Turner Broadcasting Systems*” un ir viens no 100 medijiem, kas kompānijai pieder. Kompānijas kopējais mediju saturs tiek pārraidīts vairāk nekā 200 valstīs.

3.2.3. *BBC.co.uk*

BBC (British Broadcasting Corporation).co.uk. ir 11. apmeklētākais ziņu portāls pasaulē.¹⁶⁴ Ziņu raidorganizācija ir dibināta 1922. gadā un ir viens no vadošajiem medijiem pasaulē. *BBC.co.uk* strādā saskaņā ar publiskiem mērķiem, kas balstīti uz iekšējās konstitūcijas pamatiem (*Royal Charter and Agreement*)¹⁶⁵, kur galvenais – pilsonības un civilās pilsonības atbalsts. Par galveno misiju raidorganizācija ir izvirzījusi informēt, izglītēt un izklaidēt sabiedrību.

3.3. *Pētījuma struktūra un tās pamatojums*

Lai izveidotu pētījuma struktūru, vispirms autore noteica konkrētus kategorijas, kuru izpēte sniegtu atbildes uz pētījuma jautājumiem. Pētījuma struktūra tiek veidota, balstoties gan uz autores izvirzītajiem, gan uz teorijā ierosinātiem pieņēmumiem. Tā, piemēram, vadoties no M. Maklūena pieņēmuma, ka medijs ir vēstījums jeb tas, kā ziņa tiek pasniegta, konkrēti kādi mediju rīki tiek izmantoti, raksturo auditoriju vairāk nekā pati ziņa, tās saturs. Šāds pieņēmums aicina pievērst uzmanību mediju lietojumam. Piemēram, lai izpētītu, kādi mediji tiek izmantoti ziņas konstruēšanai, tiek izveidota kategorija “multimediji” ar vairākām apakškategorijām: attēli, audio, hipersaites, video. Arī apakškategorijām ir iedalījums, piemēram, lai noskaidrotu, kādas emocijas pauž katrs attēls attiecīgajā rakstā, ir izveidots iedalījums “pozitīvas”, “negatīvas”, “neitrālas”, “sarkastiskas”. Izpētot rakstu attēlus un piešķirot tiem attiecīgo kategoriju, ir iegūstami dati, kas ļauj veikt vairākus secinājumus. Piemēram, kāda veida emocijas ir visbiežāk konstatētas rakstos? Vai attēli tiek izmantoti vairāk nekā video materiāli? Ja jā, kāpēc? Kādi citi secinājumi, novērojumi to pamato? Vai var secināt, ka video kā medijs ir aizstājis attēlus? Vai pastāv saistība starp rakstu tēmām un konstatētajām emocijām? Šie ir tikai daži no datu interpretācijas veidiem, kas ļauj saskatīt likumsakarības starp multimediju lietojumu un to saturu. Autore pieļauj iespēju, ka pētījuma gaitā tiek konstatēta kādas jauna kategorija vai

¹⁶⁴ Top Sites. Pieejams: <http://www.alex.com/topsites/category/Top/News> Skatīts 23.05.2016. [skatīts 2016, 24.maijā].

¹⁶⁵ Mission and values. Pieejams: http://www.bbc.co.uk/aboutthebbc/insidethebbc/whoweare/mission_and_values [skatīts 2016, 24.maijā].

apakškategorija, kas nav iekļauta pētījuma struktūrā. Šādos gadījumos autore pievieno to jau izveidotajai pētījuma struktūrai. Analogi šim piemēram tiek veidotas pārējās pētījuma struktūras kategorijas, kas paskaidrotas tabulā “Struktūras kategorijas un to raksturojums”. Ar kategorijām un to aprakstiem var iepazīties pielikumā Nr.2. Pētījuma struktūra, tās kategoriju apraksts.

3.4. Pētījuma rezultāti

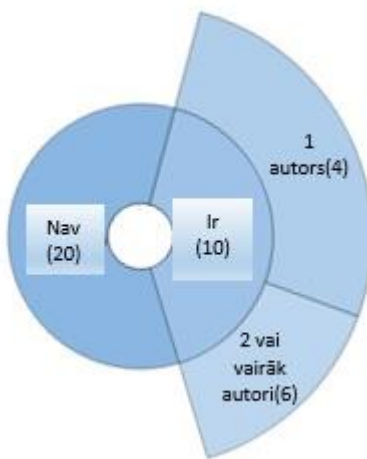
1. Autors.

No 30 rakstiem 20 gadījumos nav minēts raksta autors. 10 gadījumos – minēts: 6 rakstos ir divi vai vairāki raksta autori un 4 – viens autors. (Grafiks Nr.)

Analizējot gadījumus, kad raksta autors nav minēts (20), visbiežāk autors nav minēts ziņu portālā *Delfi.lv* (10), otrs visbiežāk neminēto autoru avots ir *BBC.co.uk* (7) un vismazāk neminēto autoru skaits tika konstatēts *CNN.com* (3).

Savukārt, analizējot datus par minētajiem autoriem (10), kur ir minēts viens autors (4), ir zināms, ka puse no gadījumiem ir *CNN.com* (2) avoti un puse *BBC.co.uk*. (2). Turpretī, aplūkojot avotus, kur ir minēti 2 vai vairāki autori (6), ir secināms, ka visos gadījumos tie ir *CNN.com* raksti (6). Tātad kopumā nevienā no *Delfi.lv* nav minēts raksta autors. Ir gadījumi (4), kad ir norādīts, no kurienes dati ir iegūti. Piemēram, no ziņu aģentūras LETA vai BNS. No pētījuma laikā veiktajām piezīmēm autore secina, ka vairākumā gadījumu raksti ir iegūti no citiem materiāliem, piemēram, atsaucoties uz *BBC.co.uk* vai *Reuters*.

Attēls Nr.3. Kategorijas Autors biežums rakstos

Raksti ir salīdzinoši īsi – vairāk fakta konstatēšana, nevis analītiska rakstura.

Iespējams, tādēļ, ka raksti ir tik konkrēti, nepaplašināti, ar atsaucēm uz citiem ziņu avotiem, *Delfi.lv* rakstos ir novērojams tik mazs autora ieguldījums, un līdz ar to *Delfi.lv* neparedz autora minēšanu. Raksta autoru neesamība izskaidrojama arī ar faktu, ka pētītie raksti nav saistīti ar notikumiem Latvijā. Respektīvi, *Delfi.lv* nav korespondentu ārzemēs, kas rakstus varētu sagatavot, balstoties uz saviem novērojumiem.

Visvairāk norādīto autoru skaits ir konstatējams *CNN.com*, un var secināt, ka *CNN.com* ir labs žurnālistikas prakses paraugs, taču nevar aizmirst, ka *CNN.com* ir biroji ārzemēs, kas var sagatavot ziņu no notikuma vietas.

Lai arī ārzemju korespondenti kā papildu resurss atvieglo analītiska raksta sagatavošanu, balstoties uz paša portāla iegūtajiem faktiem, autore neuzskata, ka tas attaisno raksta autora neminēšanu. Uz atsaucēm balstīts vai nē, rakstu jebkurā gadījumā kāds sagatavo, kāds apstrādā citus materiālus, informāciju, tāpēc jebkurā gadījumā raksta autoram vajadzētu būt minētam. Pretējā gadījumā var secināt, ka autora neminēšana mazina atbildību par precīzas informācijas sniegšanu.

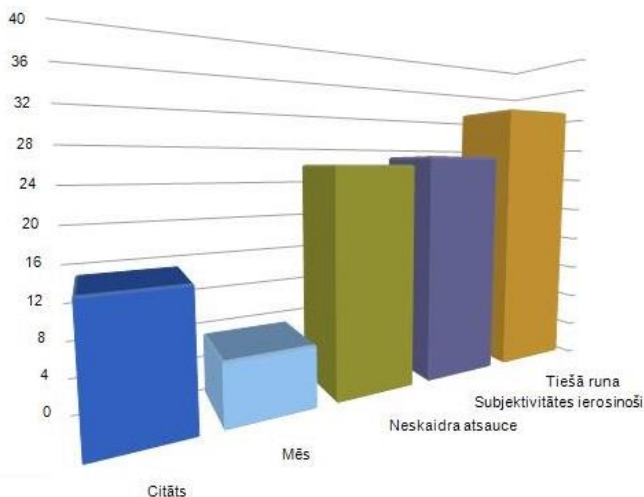
2. Valoda.

Iegūtie rezultāti par valodu ir iedalāmi divās daļās. Pirmajā daļā tiks aplūkoti rezultāti par valodas apakškategorijām “citāts”, vietniekvārda *mēs* lietojums, “neskaidra atsauce”, “subjektivitātes ierosinošs” un “tiešā runa”. Otrajā daļā tiks analizēti mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi.

Kopumā no visiem rakstiem 14 gadījumos ir konstatēta tiešā runa, kas atzīmēta 33 reizes. Kā redzams grafikā *Nr.4. Kategorijas Valoda biežums rakstos*, tad kategorijai “tiešā runa” ir visvairāk konstatēto atsauču. No 14 gadījumiem tiešā runa visbiežāk ir minēta *CNN.com* portālā (7), *BBC.c.uk* (5) un vismazāk *Delfi.lv* (2). Analizējot atzīmju skaitu, kas parāda, cik tiešās runas gadījumu ir katrā rakstā, jāsecina, ka visvairāk atsauces jeb

atzīmes ir veiktas *BBC.co.uk* rakstā *US election: Donald Trump open to talks with North Korea* – tajā ir piecas tiešās runas atzīmes. Pārējos rakstos ir minētas 3–4 tiešās runas atsauces, taču

Attēls Nr.4. Kategorijas Valoda biežums rakstos

vismazāk – abos *Delfi.lv* rakstos, kur katrā rakstā ir pa vienai tiešās runas atsaucei, kas ir vienīgie tiešās runas gadījumi visos *Delfi.lv* rakstos kopumā. Minētie *Delfi.lv* raksti ir ““Eirovīzijā” triumfē Ukraina; Latvijai – 15. vieta” un “Donalds Tramps gatavs tikties ar diktatoru Kimu Čenunu”. Pēc novērojumiem, tiešās runas loma mediju valodā ir cieši saistīta ar raksta vēstījumu.

Piemēram, balstoties uz pētījumā iegūtajiem datiem ar NVivo programmatūru, *BBC.co.uk* rakstā par Donalda Trampa gatavību runāt ar Ziemeļkorejas vadītāju tiešā runa aizņem 10,72% no visa raksta. Tātad apmēram viena desmitā daļa no teksta ir kāda konkrētas personas (Donalda Trampa) viedoklis, uzskati, kas tālāk tiek nodoti lasītājiem.

Nākamā analizētā kategorija ir “subjektivitātes ierosinošs”. Šī kategorija ir būtiska, jo ļauj secināt, cik bieži un kādā veidā netiek ievērota žurnālistu profesionalitāte. Tātad, kā attēlots grafikā Nr. *subjektivitātes ierosinošs* ir otra visbiežāk minētā kategorija ar otru lielāko atsauču skaitu – 27, kas konstatētas 18 rakstos. Daži uzskatāmākie piemēri, kas tika klasificēti kā nepamatoti, neargumentēti, balstīti pieredzē, vispārināti:

- Delfi.lv* raksts par “Eirovīziju”: “Šajā vakarā par apspriestāko notikumu kļuva nevis kāds no dalībniekiem (Nav zināms, kas šādu apgalvojumu pamato?), bet gan viesmākslinieks – uz “Eirovīzijas” skatuves kāpa amerikāņu dziedātājs Džastins Timberleiks (Kāpēc? Pēc mediju apskata var spriest, ka tā bija Ukrainas pārstāve un Krievijas dalībnieks) [..].” Situācijā, kad jānosaka, kāds vārds tekstā tiek minēts visbiežāk, – šajā gadījumā, ja ir nepieciešams noteikt, kura no valstīm, Ukraina vai Krievija, ir biežāk minēta, autore izmantoja NVivo funkciju veikt populārākā vārda konstatēšanu noteiktos rakstos. Pēc iegūtajiem datiem var spriest, piemēram, ar kāda vārda starpniecību tiek akcentēts

galvenais vēstījums. “Eirovīzijas” gadījumā ir piemēroti veikt šādu analīzi, lai uzzinātu, kura valsts minēta visbiežāk, līdz ar to var secināt, kuru valsti mediji konstruē kā galveno vēstījuma priekšmetu.

Analizējot rezultātus, kas interpretēti grafikā Nr. 5. *Biežāk minētie vārdi rakstos par “Eirovīziju”*, var secināt:

Attēls Nr.5. Biežāk minētie vārdi rakstos par “Eirovīziju”

- Visbiežāk rakstos ir minēts vārds *Russia* – 26 reizes, *Ukraine* ir minēts 22 reizes.
- Autore secina, ka abu valstu popularitāte ir vērtējama vairāk kā vienlīdzīga nekā Krievijas dominējoša.
- Ja analizē iegūtos datus katra raksta kontekstā, tad ir zināms, ka Krievija *Bbc.co.uk* tekstā tiek minēta 9 reizes, taču *CNN.com* rakstā 17 reizes. Šādā skatījumā aplūkoti dati ierosina spriest, ka *CNN.com* savu auditoriju (vairāk nekā trešdaļa no tās – ASV iedzīvotāji¹⁶⁶) aicina vairāk pievērsties jautājumam par to, kāpēc Krievija neuzvarēja, un uztvert to par problēmu. Šādu novērojumu pierāda arī video transkripcija, kur “Eirovīzijas” skatītājus aicina izteikties par to, kā viņi komentē Ukrainas uzvaru pār Krieviju. Šādi uzdotu jautājumu, kur iepriekš ir noteikts vēlāmais diskurss, autore uzskata par konkrēta vēstījuma konstruēšanu un kopumā vērtē kā negatīvu praksi.
- Tā kā biežāko vārdu vidū ir vārdi angļu valodā, tad var secināt, ka *Delfi.lv* vēstījumā netiek likts uzsvars uz Ukrainas uzvaru pār Krieviju un tā netiek konstruēta kā problēma. Vēl jo vairāk, paplašinot meklēto vārdu amplitūdu līdz

¹⁶⁶ 39. Hashmi, Ali, Humphries, Shaina, Maureen LaForge, Maureen. Winter, 2012: Audience Insight. Audience Report on CNN. Pieejams: http://web.media.mit.edu/~a_hashmi/portfolio/audience_report_cnn_al_hashmi_medill.pdf [skatīts 2016, 23.maijā].

100 vienībām sākotnējo 20 vietā, autore konstatē, ka pat tad netiek atlasīti vārdi Krievija vai Ukraina. Tā vietā *Delfi.lv* biežāk minētais vārds no visām valstīm ir Austrālija.

- *BBC.co.uk* raksts par sagruvušu māju Kenijā: “*The Huruma neighbourhood is a poor district on the outskirts of Nairobi made up of narrow streets, meaning firefighters struggled to get to the scene and were delayed (Kas pamato faktu, ka glābēji aizkavējās tieši pūļa dēļ ielās?) by large (izriet, ka pūļi turpināja stāvēt un nepavirzījās malā pat laikā, kad nāca glābēji) crowds.*”
- *CNN.com* par “Powerball” loteriju: “[..]-- *they didn't use birthdays or anniversaries* (Vai jāsecina, ka gandrīz visi izvēlas tieši dzimšanas dienas datumus loterijām?) . *Indeed* (iespraudums pastiprina un aicina uzskatīt tālāk teikto par kaut ko neparastu), *when Pearlie Smith bought the winning ticket she took the unusual step of choosing the numbers herself* (Kas ierosina to, ka tas ir neparasti?), *instead of using numbers generated by a computer.*”

Analizējot kategoriju “subjektivitātes ierosinošs” 18 konstatētajos gadījumos, ir secināms, ka visbiežāk šāda veida kategorija parādās *CNN.com* (7), otrs biežākais avots ir *delfi.lv* (6) un visbeidzot *Bbc.co.uk*. (5). Kopumā var secināt, ka visbiežāk subjektivitātes ierosināšanai tiek izmantoti iespraudumi un vārdformas ciešamajā kārtā, piemēram, *tiek uzskatīta, it is believed, tiek dēvētas, visticamāk*, kas aicina uztvert vēstījumu noteiktā virzienā.

Līdzīga pēc būtības ir nākamā kategorija – daudzskaitļa personas vietniekvārda “mēs” lietojums, jo nav zināms darītājs. Kopumā šī kategorija ir konstatēta četros rakstos, ar septiņām atsaucēm. Piemēri:

- *Bbc.co.uk* rakstā par ASV vēlēšanām: “*We* (Kādas personas vai valsti Donalds Tramps domāja ar mēs?) *have tremendous power China.*”
- *CNN.com* rakstā par dopinga lietošanu: “*We* (Kādas personas?) *have to put things on place and make sure where are their* (atkal norāde uz mēs) *weakneses.*”

Visos rakstos kopumā *netieša atsauce* ir konstatēta 19 rakstos ar 26 atsaucēm. Visbiežāk *netieša atsauce* ir izmantota *Bbc.co.uk* rakstos (8), *CNN.com* (6) un vismazāk *Delfi.lv* (5). Autore secina, ka visbiežāk *netieša atsauce* ir lietota gadījumos, kad tiek minēti kādi mediji, ziņu avots vai personu kopums, taču nav minēts, konkrēti kuri. Šāda novērojama piemēri:

- *CNN.com* rakstā par Eirovīziju: “[..]*according to European media reports* (tieši, kuri Eiropas mediji ir domāti?). ”;
- *Delfi.lv* rakstā par iedzīvotāju protestiem Francijā: “[..]*bet pretinieki* (kas ir pretinieki?) *uzskata, ka tās apdraud strādājošo tiesības.*”

Neskaidru atsauču lietojums norāda uz nekonkrētību un līdzīgi kā autora neminēšana noņem daļu atbildības, kā arī mazina iespēju pārbaudīt doto informāciju.

Ar pārējiem rezultātiem katrā no kategorijām var iepazīties pielikumā Nr.3. Pētījuma rezultāti programmā *NVivo Pro 11* pa kategorijām.

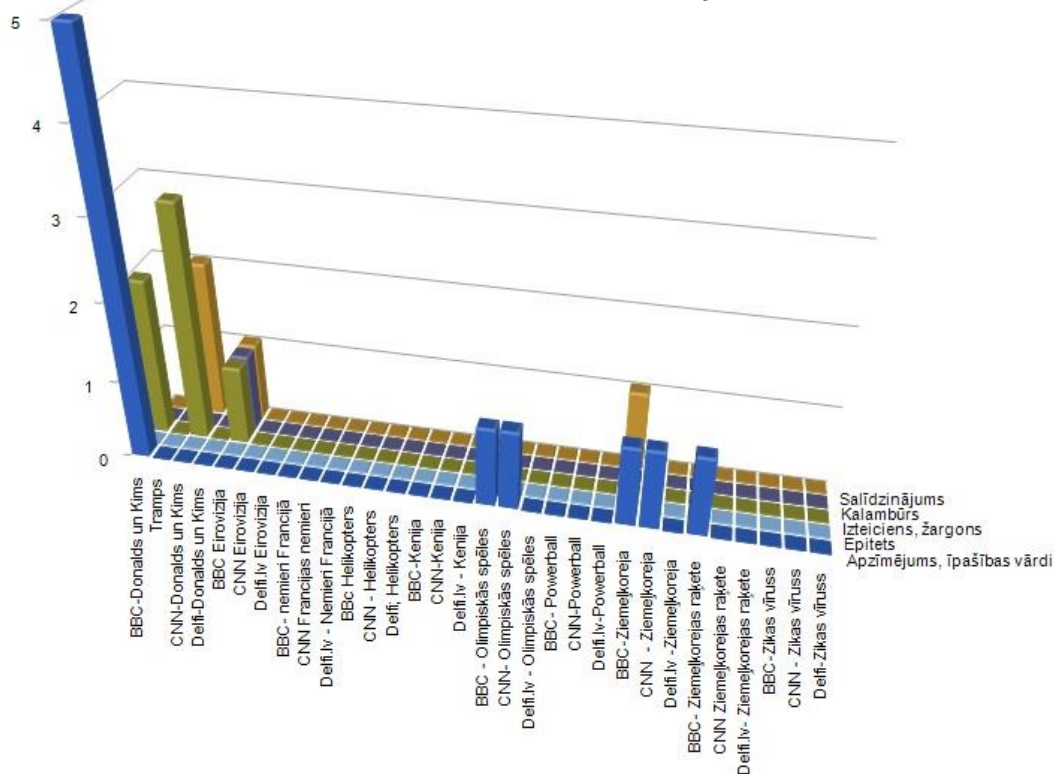
Mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi rakstos ir izmantoti salīdzinoši maz – kopā ir atlasīti 13 raksti ar 21 atsauci. Šo kategoriju veido apakškategorijas “apzīmējums”, “īpašības vārdi”, “epitets”, “kalambūrs”, “izteiciens”, “žargonvārdi” un “salīdzinājums”. Kā attēlots grafikā Nr.

“Māksliniecisko izteiksmes līdzekļu atsauču izvietojums atkarībā no raksta un kategorijas”, visbiežāk tās ir minētas rakstos par Donalda Trampa gatavību runāt ar Ziemeļkorejas līderi Kimu Čenunu *Bbc.co.uk* un *CNN.com* rakstos. Piemēram:

- *Bbc.co.uk.* rakstā: “*She (Fox News žurnāliste Megana Kelija (Megyn Kelly)) asked him why he had frequently tweeted or re-tweeted insults about her, including calling her a “bimbo”* (nicinošs apzīmējums sievietei, kura netiek uzskatīta par inteliģentu).” Jāatzīmē, ka tas ir klasificējams arī kā žargonvārds, taču šajā gadījumā autore “bimbo” attiecina vairāk uz apzīmējumu.

Autore secina, ka visbiežāk mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi ir konstatēti kā atsauces uz citu personu teikto. Tā kā ziņu žurnālistikas praksē, it īpaši analītiskajos rakstos, autoram nav ieteicams lietot mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, tad šajā gadījumā, iespējams, autors izmanto iespēju piešķirt rakstam intrigas un provokācijas raksturojumu, netieši atsaucoties uz Trampa izteikumiem. Noskatoties pilno interviju ar Donaldu Trampu¹⁶⁷, kļūst zināms, ka tika pārrunāti arī citi būtiski jautājumi, ne tikai personīgu apvainojumu skaidrošana. Šis piemērs uzskatāmi ilustrē citas būtiskas informācijas noklusēšanu, tā vietā izvēloties labāko veidu, kā rakstu *pārdot*. Autore secina, ka līdzīgu lomu ieņem arī salīdzinājumu izmantošana. Proti, trijās no četrām atsaucēm salīdzinājums, kā tas ilustrēts attēlā *Nr.6. Māksliniecisko izteiksmes līdzekļu biežums rakstos*, ir izmantots kā citāts jeb atsauce uz kādas personas teikto. Domājams, mērķis – piešķirt rakstam emocionalitāti, tādējādi rosinot intrigu.

Attēls Nr.6. Māksliniecisko izteiksmes līdzekļu biežums rakstos

¹⁶⁷ Donald Trump Live Speech & Rally., REAL FULL - Donald Trump Interview With Megyn Kelly - May 17th 2016. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=LFOUSQKxRY> [skatīts 25.05.2016.].

Piemēri:

- *Bbc.co.uk* rakstā par “Eirovīziju”: “A pointed slap”. Tā nosaukts apakšvirsraksts, kas ir netieša atsauce uz veidu, kā “Eirovīzijas” eksperts un žurnālists Džons Kenedijs (*John Kennedy*) tālāk tekstā salīdzina Ukrainas uzvaru pār Krieviju.
- *Bbc.co.uk* raksts par to, ka Ziemeļkoreja apcietina ASV pilsoni: “*The US (netiek skaidrots, kas domāts ar US) has previously accused North Korea of using its citizens as pawns (atsauce uz ASV teikto) in a diplomatic game.*” Ir secināms, ka šajā gadījumā atkal autors izmanto atsauci kā atsauci uz citu, neminētu avotu. Šādu žurnālistikas stilu autore vērtē kā nevēlamu, jo būtībā tā ir lieka informācija, kura nav jāmin, lai uzzinātu pašu faktu.

4. NOBEIGUMS

Tuva nākotne. Katra lieta mājās ir tīkla punkts. Katra lieta ir daļa no sistēmas. Liriski izsakoties, tējkanna zina, kad vislabāk tā būtu jāapmaina pret jaunu. Tiek ieslēgts gaisa kvalitātes rīks, jo kāds zina labāk, kādu gaisu ir ieteicams elpot. To var redzēt sistēmas paziņojumā jebkurā laikā, jebkurā vietā. Kā cilvēks jūtas šādā pasaulē? Kā secina Valdis Krebs, - tas ir jautājums, kuru pagaidām raksturo divu veidu emocijas. Neviltota sajūsma un ne pārāk pozitīva attieksme – aizdomu pilnas bailes (*skat. Pielikumu Nr.6. Intervija ar Valdi Krebu*). Un atkal, - tie ir gribas brīvības jautājumi. Kā izvēle tiek veikta? Kam cilvēks piekrīt? Kam nepretojas?

Pieņemot, ka šāda, nosacīti utopiska, pasaule ir vēlama, kāds varētu būt galvenais sabiedrības labums, ieguvums? “Ikdienu dzīves atvieglošana. Kopējās kvalitātes paaugstināšana. Vairāk laika, citām,- būtiskākām lietām, piemēram intelektuālai attīstībai.” – tā varētu izskanēt jaunās Dekarta paudzes *Esmu tīklā, tāpēc es esmu!* sauklis. Un, pēc autores uzskatiem, tā domāt ir patiesi dabiski. Kā tas darbā tiek skaidrots – cilvēka daba paredz būt vadītam. Ir dabiski, ka daļa apzinātas gribas tiek nodota kāda pārziņā, jo ideālā sabiedrībā indivīds piekrīt būt daļa no sabiedriskā līguma jeb sistēmas, kurā katram ir brīvā griba rīkoties kā pašam tīk, ievērojot ētikas, morāles normas. Ja pieņem mākslīgā intelekta atbalstītāju pozīciju, un ikdienu patiesi raksturotu tīkls, kādi būtu galvenie izaicinājumi sociālo procesu ziņā? Domājams, tie veiktu krasas pārstrukturizācijas ikdienu apziņā. Pirmkārt, izglītībā jau tagad iezīmējas zināšanu ieguves transformācija no obligātas iegaumēšanas līdz mākslai atrast informāciju pēc iespējas ātrāk. Pārmaiņas skartu it visas nozares. Turpinātos robežu izžušana gan teritoriālā skatījumā gan datu ieguves ziņā. Kā nekā, visas darbības – uzzīņa, izklaide, pirkumi, veselība, profesija būtu vienotas tīklā. Neierobežotas iespējas tagad un tūlīt par apzinātas izvēles un brīvības cenu, taču kā būtu raksturojama pretējā viedokļa paudēji jeb personas, kas jūtas neērti, nostādītas jauno tehnoloģiju ielenkumā?

Lai arī cik minimālu vēlmi kļūt vienotam tīklā paustu pretējais viedoklis, jāsecina, ka tas nav pilnībā iespējams. Tā kā sociālie tīkli, dažāda veida informācijas meklēšana internetā ir kļuvusi par ikdienu, var uzskatīt, ka tie *pārdefinē* kultūras jēdziena robežas. Respektīvi, ir gandrīz neiespējami neiesaistīties vai apzināti neinteresēties par digitālo mediju progresu. Jaunie mediji patiesi ir domu, prāta pagarinājums, kas kā struktūra tiek veidots digitālā vidē. Tas ir neizbēgami.

Strukturāli veidojumi un kultūras procesu skaidrojumi caur tiem nav nekas jauns, taču ik pa laikam apdzīvo jaunu vidi, šoreiz - digitālo. Iespējams, tā ir paaudze, piedzīvojusi laiku bez interaktīvajām tāfelēm, e-skolas, Apple Inc. produktiem, GPS navigācijas sistēmām, kura pauž noteiktu neuzticību jaunajiem tehnoloģiju solījumiem uz lielāku brīvību? Bez tik nenopietna iemesla kā vecums, ir vēl kāda pazīme, kas raksturo paaudzi pirms jauno tehnoloģiju uznāciena. Tā ir uzticēšanās kaut kam pazīstamam, regulāram. Tā var būt iecienītā TV ziņu vadītāja seja, kas katru vakaru stāsta jaunākos notikumus, tas var būt iecienītākais piena piegādātājs uz mājām, kurš ir pazīstams jau sen, vai arī tas var būt kurpnieks, kura darba kvalitāte ir nemainīga jau desmitiem gadu. Protams, šādu piemēru attiecināšana uz 21.gs. sākumu varētu tikt uzskatīta par neadekvātu, un tomēr – vai pēc-moderna laikmeta izvēļu pārbagātībā dažas vērtības neizzūd, vai varbūt rodas jaunas? Autore secina, ka abi gadījumi ir patiesi un min galvenās no darba izrietošās atziņas, kas tiek papildinātas 5. nodaļā *kopsavilkums*.

Ne vienmēr indivīds zina, kā pielietot iegūto brīvību. Brīvības pārbagātība un nemērķtiecīga tās izmantošana drīzāk ir vērtējama kā nevēlams stāvoklis. Piemēram, neorganizēta interneta brīvība rosina to izmantot nevēlamiem mērķiem, - maldīga viedokļa popularizēšanas, naida veicināšanas, aizliegtu organizāciju veidošanas ļaunprātīgiem nolūkiem u.c.

Nav skaidrs, ar ko tiek aizstāts jauniegūtais laiks. Citiem vārdiem, viens no galvenajiem tehnoloģiju mērķiem ir atvieglot darbības, kas aizņem daudz laika. Pēc autores novērotā, laiks tiek izlietots jauno tehnoloģiju apgūšanā, kur bieži to lietotājs saskaras ar gribas pārbaudi – atteikties vai piekrist reklāmu, izklaides, produktu vilinājumam.

Jauno profesiju, reklāmu tekstu, produktu nosaukumi bieži vien ir maldinoši, kuru veiksmīgas realizācijas pamatā ir izvēļu pārbagātības fenomens. Piemēram, marketinga eksperti, ārstata blogeri kā ziņu eksperti, žurnālisti, dzīvesstila eksperti ir personas, kuru ieteikumi atstāj būtisku ietekmi uz auditoriju. Savukārt reklāmu tekstos jūtams akcents uz izvēles, brīvības, laimes uzsvāru, kas bieži tiek attiecinātas uz sajūtām, kuras var iegūt nevis raksturo pašu produktu. Rezultātā, zūd vērtība pēc kvalificētiem profesionāļiem, kuri ikdienas darbā saskarās ar attieksmi *Es zinu labāk, jo internetā lasīju...*

Valdis Krebs sadarbībā ar mediju pētnieci Andu Rožukalni ir izveidojis Latvijas mediju karti jeb tīkla modeli, kas parāda saikni starp mediju satura veidotājiem, to īpašniekiem un politisko ietekmi uz tiem. Autore saskata potenciālu pētījumam nākotnē, kur mediju karte tiktu izveidota

no pētījumiem ziņu portāliem *cnn.com*, *bbc.co.uk* un *delfi.lv* un to sasaisti ar politiķiem, monopoli
īpašniekiem.

5. KOPSAVILKUMS

Secinājumi, kas radušies darba izstrādē, ir iedalāmi trīs daļās. Pirmkārt, - tie ir rezultāti, kas iegūti pētījuma gaitā. Tā kā pētāmais jautājums paredz konstatēt noteiktus mediju izteiksmes līdzekļus, kuri tiek visbiežāk izmantoti CNN.com, Bbc.co.uk un Delfi.lv rakstos, tad secinājumu pirmo daļu veido Autoresprāt, visbūtiskāko datu kopsavilkums par katru no pētāmajām kategorijām. Vēlreiz atgādinot, šīs kategorijas ir: *autors, raksta virsraksts, apakšvirsraksts, tēma, valoda, multimediji, teksta struktūra, reklāma, komentāri, vēstījums un autora valodas stils*.

Otrkārt, autore piedāvā būtiskākās atziņas no intervijas ar Latvijas Mobilā Telefona reklāmas projektu vadītāju Lauru Veličko.

Visbeidzot - treškārt, tiek sniegti secinājumi pamatojuma formā par tēmas aktualitāti plašākā mērogā, balstoties uz interviju ar sociālo tīklu pētnieku Valdi Krebu.

Secinājumi par pētījumu:

- Visbiežāk ir konstatēti šādi mediju mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi katrā no kategorijām:
 1. Autors. Kopumā no visiem rakstiem divām trešdaļām nav minēts raksta autors. Vismazāk raksta autoru min ziņu portāls Delfi.lv. No minētajiem rakstu autoriem visbiežāk minēti ir CNN.com ziņu portāla rakstos. Tātad, lielākajā daļā no pētītajiem rakstiem netiek izvērota laba žurnālistikas prakse. Raksti bez to autoru atklāšanas tiek uzskatīti par necaurspīdīgiem, grūti pārbaudāmiem un kopumā atstāj neprofesionālu iespaidu uz lasītājiem.
 2. Virsraksts. Nedaudz vairāk kā trešdaļai no visiem rakstiem virsraksts ir raksturojams kā *pilnībā atbilstošs*, taču pārējās divas trešdaļas virsrakstu ir raksturojamas kā *drīzāk atbilstošas*, bet ar intrigas klātbūtni un *atbilstošs, bet teksts ierosina ko citu*. Visbiežāk *pilnībā atbilstošus* virsrakstus veido portāls Delfi. Novērtējot raksta tēmas, jāsecina, ka tas pamatojams ar notikumiem, kas tieši neskar Latviju tādējādi Delfi.lv spēj saglabāt lielāku neitralitāti.
 3. Apakšvirsraksts. Vairāk kā puse no rakstiem nav vērtējami kā paplašināti, nav izveidota secīga domu gaita ar apakšvirsrakstiem. Ir secināms, ka lielākā daļa rakstu ir veidoti kā fakta konstatējums bez analītiskas pieejas, ko palīdz veidot apakšvirsrakstu funkcija

tādējādi liedzot tēmu atklāt no vairākiem skatu punktiem. Kā arī ir secināms, ka gandrīz puse no rakstiem, kuros ir iekļauti apakšvirsraksti vedina uz noteiktu virzienu, kā uztvert notikumu. Respektīvi, autors apakšvirsrakstus veido tā, lai ar tiem iedalītā teksta daļa tiktu uztverta kā uzmanību piesaistoša nevis objektīvs, padziļinošs notikuma izklāsts. Vismazāk apakšvirsrakstu tika konstatēti Delfi.lv. Tikai trīs no visu rakstu apakšvirsrakstiem ir vērtējami kā *emocionāli* tādējādi apšaubot žurnālista spēju objektīvi un neitrāli atspoguļot notikumu.

4. Valoda. Šī kategorija ir iedalāma divās apakškategorijās: valodas mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi un atspoguļoto viedokļu vēstījums.
 - Valodas mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi. Kopumā visos rakstos ir izmantoti salīdzinoši maz (6 raksti) māksliniecisko izteiksmes līdzekļu. Šāds rādītājs ir vērtējams kā pozitīvs fakts, jo apliecina ziņu rakstu teorijas priekšnosacījumus: neitralitāte, izvairīšanās no vērtību projekcijas, kas balstītas personiskās pieredzēs. Jāatzīmē, ka tie izteiksmes līdzekļi (visbiežāk, apstākļu vārdu, izteicienu vai salīdzinājuma formā), kas ir konstatēti vienā no apakškategorijām atbilst arī citām kategorijām. Tā piemēram, tiešās runas fragments, kas ietver kalambūru tiek izmantots kā apakšvirsraksts vai ir citos rakstos lietots kā atsevišķs citāts ārpus konteksta. Tas, savukārt, iezīmē tendenci manipulēt ar paustajiem viedokļiem, kas attiecas uz ziņu.
 - Atspoguļoto viedokļu vēstījums. Uzsākot pētījumu, Autore vēlējās noskaidrot, vai pieņēmums – mediji pārsvarā pauž negatīvu viedokli, ir patiess? Daļēji patiess. Nedaudz vairāk kā trešdaļa atspoguļoto viedokļu ir vērtējami kā *negatīvi*, taču tā ir visbiežāk konstatētā apakškategorija. Tie izpaužas kā *nosodījumi*, *bailes*, *vilšanās*, *nepamatota kritika*, *ciešanu apraksts* u.c. Otrs biežākais viedokļu vēstījums atbilst apakškategorijai *neitrāli*. Tomēr jāuzsver, ka, lai arī sadaļas *pretrunīgs* un *grūti nosakāms*, *interpretējams* kopā veido trešdaļu no konstatētajiem viedokļiem, kopā ar *negatīvi* paustajiem viedokļiem, tās nostiprina priekšstatu par *negatīvi* pausto viedokļu pārsvaru salīdzinājumā ar *pozitīvi* vai *neitrāli* vērtētiem viedokļiem.
5. Multimediji. Kategorija iedalīta vairākās apakškategorijās: *attēli*, *audio*, *video* un *hipersaites*.
 - Attēli. Attēli tika pētīti pēc pausto emociju vērtējuma. Visbiežāk no konstatētajiem attēliem emocijas tika vērtētas kā *neitrālas*. Tas norāda, ka lielākajā daļā attēlu reprezentē notikumu

pēc tā reālās būtības, nevis mākslīgi veido pasaules redzējumu par labu vai sliktu kādam viedoklim, paņemot atsevišķu daļu attēla ārpus notikuma konteksta.

- Audio. Nevienā no rakstiem netika konstatēts audio ieraksta fails. Secināms, ka *Podcast* jeb audio ziņa ir uzskatāma par novecojušu mediju formu. Pēc veiktā pētījuma, Autore novērojusi, ka audio ir nomainījies video formāts.
- Video. Video materiāls ir iekļauts gandrīz katrā CNN.com un Bbc.co.uk rakstā un 4 no Delfi.lv rakstiem. Kopumā var secināt, ka video ir kļūst par mediju izteiksmes līdzekļu normu, kuru arvien aktīvāk sāk implementēt arī Delfi.lv. Tomēr, jāuzsver, ka visi Delfi.lv video materiāli ir atsauces uz oriģinālajiem materiāliem.

Video priekšrocība ir tā, ka ziņu autori piedāvā uzlūkot notikumu *skatītāja acīm*, taču tai pat laikā, Autore uzskata, tā ir, iespējams, vēl lielāka atbildība par teksta sastādīšanu, jo video ietver visus izteiksmes līdzekļus –attēlu, skaņu un valodu.

Visatšķirīgākos video vēstījumus Autore novēroja rakstos par Ēkas sabrukšanu Kenijā, Eirovīziju 2016 un ASV prezidenta priekšvēlēšanu kampaņu. Piemērā par Keniju Ir būtiska atšķirība notikuma uztverē, kad video tuvplānā tiek parādīta tikai sabrukusī ēka ar daudziem cietušajiem (Bbc.co.uk.co) vai video sākumā tiek parādīts, ka spēcīgas lietusgāzes ir jau vairāku dienu problēma un ēkas sabrukšana visticamāk, ir nokrišņu dēļ nevis tikai celtniecības kļūdu rezultāts.

Kā arī *video* ir vienīgā kategorija, kur nevienā no apakškategorijām nav konstatējams pārsvars attiecībā uz biežumu. Rezultāti ir uzskatāmi par kopumā līdzvērtīgiem. Citiem vārdiem, ir konstatēts gandrīz vienlīdzīgs skaits rakstu, kas vērtējami kā *aicina uz konkrēta vēstījuma saņemšanu, aicina uzskatīt notikumu par problēmu* un *palīdz vairāk saprast par notikumu*. Tomēr būtisks ir fakts, ka kategorija *profesionāls, neitrāls* tai skaitā ir konstatēta tikai piektdaļā no viesiem video materiāliem. Uz šāda novērojuma pamata, var secināt, ka video materiāla iekļaušana ziņu rakstā ir ne tikai jaunākā un aktuālākā mediju forma, bet arī pagaidām visneprofesionālākā, - attīstības procesā uz labāku žurnālistikas praksi.

- Hipersaites. Visbiežāk, nedaudz vairāk kā trešdaļā no rakstiem, hipersaites ir konstatētas *saistībā ar tēmu*. Tikai nedaudz mazāk rakstos, hipersaites ir minētas *saistībā ar citām tēmām*. Var secināt, ka kopumā no visām konstatētajām hipersaitēm apmēram vienāds daudzums aicina tēmu izzināt detalizētāk un tikpat daudz no tām norāda uz citām tēmām.

- Galvenā problēma attiecībā uz hipersaišu funkciju ir trešās personas iesaiste. Respektīvi, mediju saturam nevajadzētu kļūt par apmaksātiem teksta fragmentiem, kā tas tika konstatēts rakstā par Olimpisko spēļu dopinga testiem. Rakstā *Australian Olympians to get 'Zika-proof' condoms* minētā hipersaite ierosina iegādāties konkrētu preci. Šādi nevēlami hipersaišu izmantošanas gadījumi kopumā ir konstatēti ļoti maz.
6. Teksta struktūra. Visbiežāk, vairāk kā pusei no rakstiem, ir konstatēta apakš kategorija *teksta struktūra drīzāk ir*. Mazāk kā ceturtajai daļai rakstu to nevar novērot jeb tie iedalāmi apakš kategorijā *drīzāk nav teksta struktūras*. Visbiežāk apakš kategorija *drīzāk teksta struktūra ir* ir konstatēta CNN.com rakstos. Visretāk Delfi.lv.
 7. Reklāma. Kategorija reklāma tika vērtēta pēc tā vai reklāma traucē (jeb tā ir) vai tā netraucē (tās nav). Vairāk kā pusei no rakstiem netika konstatēta reklāma kā traucējošs apstāklis, taču visbiežāk no rakstiem, kur reklāma traucēja uztvert tekstu vai video (tādu ir nedaudz mazāk kā trešdaļa), ir konstatēti Delfi.lv raksti. Kopumā autore secina, ka reklāma nav būtisks traucēklis vēstījuma uztveršanai, drīzāk lieks laika patēriņš, ko nevar kontrolēt, jo video materiāls neiekļauj funkciju izlaist reklāmas pauzi.
 8. Komentāri. Gandrīz visos Delfi.lv rakstos ir konstatēti komentāri, tādējādi pildot interneta brīvības funkciju attiecībā uz vārda brīvību. Puse no tiem ir anonīmi, un gandrīz visi no anonīmajiem pauž negatīvus komentārus. Ir novērojama tendence – ja komentētājs ir reģistrējies, tad ir mazāka varbūtība, ka vēstījums būs vērtējams kā negatīvs (ar to domāta necenzēta valoda). Kopš 2014. gada CNN.com vairs nepiedāvā iespēju rakstus komentēt. Šāds lēmums pieņemts, jo CNN.com pārstāvji ir secinājuši, ka lielākā daļa komentāru nerada pievienoto vērtību un nepilda to sākotnējo funkciju – veicināt demokrātisku diskusiju, iespēju brīvi paust viedokli. Drīzāk komentāri tika vērtēti kā naida paušanas platforma, kur netiek ievērotas elementāras ētikas normas.¹⁶⁸ Vērtējot Delfi.lv komentārus, jāpiekrīt šādam viedoklim, jo gandrīz visi no anonīmajiem komentāriem (veido aptuveni pusi no visiem komentāriem) nepilda funkcijas sākotnējo mērķi - konstruktīvas diskusijas ceļā, atklāt tēmu no vairākiem skatu punktiem.
 9. Autora valodas stils. Secināms, ka vairāk kā pusei no rakstiem autora valodas stils ir uzskatāms par *profesionālu*, tomēr jāatzīmē, ka šāds vērtējums tika piešķirts pārsvarā

¹⁶⁸ Gross, Doug. *Online comments are being phased out*. 2014. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2014/11/21/tech/web/online-comment-sections/> [skatīts 2016, 25.maijā].

cnn.com un *bbc.co.uk* rakstiem. Savukārt, *delfi.lv* pārējo portālu vidū izceļas ar zemu atspoguļotu viedokļu skaitu rakstos. Autore šādu faktu skaidro ar *delfi.lv* darbības pamatprincipu – ziņu neitralitāti.¹⁶⁹

10. Vēstījums. Visbiežāk rakstu vēstījums tika vērtēts kā *drīzāk atbilstošs, bet arī citu diskursu ierosinošs*. Atkarībā no raksta, šāds secinājums ir vērtējams divejādi. No vienas puses, žurnālistu uzdevums ir piedāvāt tēmas ietvaros citu, saistītu informāciju, lai lasītājs pats spētu spriest un veikt secinājumus. No otras puses, ar tēmu nesaistīts informācijas piedāvājums aicina notikumam piedēvēt konkrētas īpašības, kas ne vienmēr ir pamatotas.

3. Secinājumi, atziņas no intervijas ar LMT reklāmas projekta vadītāju Lauru Veličko. Skat. pielikumu Nr.5. *Intervija ar Lauru Veličko*.

- LMT kā efektīvu marketinga stratēģiju izmanto *antivaimanoloģiju* jeb reklāmu vēstījumus, kuri iedrošina lietotāju kļūt veiksmīgam un lepoties ar to. Autore secina, ka šāda tēla veidošana ir daļēji efektīva, jo palīdz attīstīties tiem, kuri ir ceļā uz sasniegumiem, bet izdara lielāku spiedienu uz tiem, kuri vēl nav starp *veiksmīgajiem*.
- LMT pozicionē savus klientus kā darītājus jeb zēvus (grieķu dievi), kuri paši veic izvēli nevis LMT aicina izvēli veikt viņu vietā. Tātad var secināt, ka cilvēki, kuri izvēlas LMT savā būtībā jau ir brīvi, jūtas neatkarīgi, un izvēle ir pakārtota šim statusam. Idejas perspektīva pētījumam nākotnē būtu veikt LMT lietotāju auditorijas pētījumu, kurā tiktu vērtēta lietotāju attieksme un izpratne par reklāmām.
- Reklāmu produkti *Brīvība* un *Neatkarības* galvenā mērķauditorija ir Latvijas iedzīvotāji, kuri joprojām dzīvo Latvijā. Ir uzsvērtas latviskās vērtības kopš 21.gs sākuma – izdzīvošanas spars, neatkarība, virzība uz priekšu. Tādējādi LMT reklāmas stratēģiju var attiecināt uz nacionālās identitātes formēšanu līdz šim brīdim.

4. Secinājumi, atziņas no intervijas ar sociālo un organizatorisko tīklu pētnieku Valdi Krebu. Skat. Pielikumu Nr.6. *Intervija ar Valdi Krebu*.

¹⁶⁹ Delfi redakcija. Pieejams: <http://www.delfi.lv/kontakti/> [skatīts 2016, 25.maijā].

- Balstoties uz Valda Kreba pieredzi, Latvijā ir zems diskusijas līmenis par tīkla perspektīvām nākotnē un to potenciālajām sekām. Iespējamie riski (piemēram, interneta plašāka komercializācija, datu sniegšana 3. personai) tiek vērtēti vairāk kā pozitīva tendence.
- Arvien vairāk populāro uzziņas un akadēmisko vietņu īpašnieki, kā piemēram *cnn.com* un *harvard.edu* piekrīt komerciāla satura publiskošanai, tādējādi samazinot ievietotā satura uzticamību un caurskatāmību.
- Sociālie mediji kā *facebook.com*, *instagram.com*, *draugiem.lv* ir mainījuši izpratni par statusu, reputāciju sabiedrībā. Tiem tic indivīdi, kuriem to visbiežāk nav ārpus sociālo tīklu iluzorās realitātes. Nav jābūt “like” kultūras aktīvam lietotājam, lai pierādītu savu statusu un lomu sabiedrībā.
- Izpratne par tīklu, tā uzbūvi ir tikai nedaudz cilvēku. ASV ir radies termins *clicksperts*, kas raksturo šī brīža zemo izpratni par tīkla eksperta darbību. Citiem vārdiem, tie ir interneta marketinga speciālisti, kuri bieži sniedz padomus, kas nav pašu klientu interesēs tādējādi arvien vairāk internetu lietotāju uzskata, ka izmanto drošus biznesa risinājumus interneta vidē.

6. IZMANTOTO LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Baudrillard, Jean. *Selected Writings*. Stanford University Press, 2001.
2. Berlin, Isaiah. *Four essays on liberty*. Oxford University Press, 1969.
3. *Bībele*. Vecās un Jaunās derības svētie raksti. Bībeles savienība, 1988.
4. Biddle, Stephan. *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton University Press, 2004.
5. De Beauvoir, Simone. *Adieux: A Farewell to Sartre*. Pantheon, 1985.
6. Detmer, David. *Freedom as a Value. Freedom as a Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre*. Open Court Publishing Company, 1988.
7. Dillon, John, A., Long, Kahn, Charles. *Discovering will From Aristotle to Augustine. The Question of "Eclecticism": Studies in Later Greek Philosophy*. Berkeley: University of California Press, 1988.
8. Doyle, Bob. *Free Will: The Scandal in Philosophy*. Information Philosopher, 2011.
9. Edwards, Jonathan, Bennett, Jonathan. *The nature of the will. Section 1. Freedom of the Will*. 2006.
10. Edwards, Jonathan. *Freedom of the Will*. CreateSpace. Independent Publishing Platform, 2013.
11. Floridi, Luciano. *The Blackwell Guide to the Philosophy of Computing and Information*. Wiley-Blackwell, 2003.
12. Given, Lisa. *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. SAGE Publications, Inc., 2008.
13. Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Anchor Books, 1959.
14. Guattari, Felix. *The Three Ecologies*. Bloomsbury Academic, 2008.
15. Habermas, Jurgen. *The Theory of communicative action vol. 1: Reason and the rationalization of society*. Boston: Beacon Press, 1984.
16. Harris, Sam. *Free Will*. Free Press, 2012.
17. Husserl, Edmund. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy: First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology*. Springer Science & Business Media, 1983.
18. Kūle, Maija, Kūlis, Rihards. *Filozofija*. Burtnieks, 1997.

19. Locke, John, Laslett, Peter. *Locke: Two Treatises of Government*. Cambridge University Press, 1988.
20. MacIntyre, Alasdair. *Hegel: A Collection of Critical Essays*. University of Notre Dame Press, 1977.
21. McLuhan, Marshall, Lapham, Lewis. *Understanding Media: The Extensions of Man*. The MIT Press, 1994.
22. Mele. Alfred. *Free: Why Science Hasn't Disproved Free Will*. Oxford University Press, 2014.
23. Miller, Mark Crispin, Packard, Vance. *The Hidden Persuaders*. Ig Publishing, 2007.
24. Nīče. Frīdrihs. *Tā runāja Zaratustra*. Jumava, 2006.
25. Niesche, Richard. *Foucault and Educational Leadership: Disciplining the Principal*. Routledge, 2011.
26. Nye, Joseph. *The Future of Power*. PublicAffairs, 2011.
27. Schwartz, Barry. *Paradox of Choice: Why more is less*. HarperCollins, 2004.
28. Shaver, Phillip, Mikulincer, Mario, Schwartz, Barry. *Choice, Freedom and Autonomy. Meaning, Morality and Choice: The Social Psychology of Existential Concerns*. Washington: American Psychological Association, 2012.
29. Šmite, Rasa. *Kreatīvie tīkli*. Rīga: RIXC, 2011.
30. Veinberga, Sandra. *Mediju misija*. Zvaigzne ABC, 2010.

Elektroniskie resursi

31. Aquinas, St. Thomas, Fathers of the English Dominican Province. *The Summa Theologica*. Pieejams: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_\[1\],_EN.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_[1],_EN.pdf) [skatīts 2016, 20.apr.].
32. Carter, Ian. *Positive and Negative Liberty*. Spring 2016 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/> [skatīts 2016, 9.jan.].
33. Delfi redakcija. Pieejams: <http://www.delfi.lv/kontakti/> [skatīts 23.05.2016, 23.maijā].
34. Determinism. *The Information Philosopher*. Pieejams: <http://www.informationphilosopher.com/freedom/determinism.html> [skatīts 2016, 5.febr.].
35. DPR of Korea. Pieejams: <http://www.korea-dpr.com/index.html> [skatīts 2016, 20.jan.].

36. Emerging and Developing Nations Want Freedom on the Internet. Young Especially Opposed to Censorship. Pieejams: <http://www.pewglobal.org/2014/03/19/emerging-and-developing-nations-want-freedom-on-the-internet/> [skatīts 2016, 9.maijā].
37. Flynn, Thomas, Jean-Paul Sartre. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Fall 2013 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/sartre/>. [skatīts 2016, 21.jan.].
38. Fronta, Anete. Interneta lapu Top 25 aprīlī. 2016. Pieejams: <http://www.gemius.lv/all-reader-news/interneta-lapu-top-25-aprili-2016.html> [skatīts 2016, 23.maijā].
39. Hashmi, Ali, Humphries, Shaina, Maureen LaForge, Maureen. Winter, 2012: Audience Insight. Audience Report on CNN. Pieejams: http://web.media.mit.edu/~a_hashmi/portfolio/audience_report_cnn_al_hashmi_medill.pdf [skatīts 2016, 23.maijā].
40. Hoefer, Carl. Causal Determinism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Spring 2016 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/determinism-causal/> [skatīts 2016, 6.jan.].
41. Interesanti fakti. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/sasniegumi/> [skatīts 2016, 23.maijā].
42. Kalnača, Andra. Virsraksti interneta portālu ziņās. Pieejams: http://www.lu.lv/filol/valoda/ind_3_publ_r_Andras.htm [skatīts 2016, 7.maijā].
43. Latvijas Republikas Satversme. Likuma redakcijā, kas stājas spēkā 22.07.2014., Rīga, 2014. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/likumdosana/satversme> [skatīts 2016, 20.jan.].
44. Lēmums Nr. 18. Par termina vārda brīvība izpratni un atbilstmi angļu valodas terminam freedom of expression. Lēmumi. Terminoloģijas Jaunumi. Rīga, 2003. Pieejams: <http://termini.lza.lv/article.php?id=68> [skatīts 2016, 24.feb.].
45. Meckl, Markus. Freedom of the press – two concepts. Þjóðarspeigillinn XV: Rannsóknir í félagsvísindum. Félags- og mannvísindadeild. October 2014. 1967. Pieejams: <http://hdl.handle.net/1946/19989> [skatīts 2016, 12.apr.].
46. Nails, Debra, Socrates. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Spring 2014 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/socrates/>. [skatīts 2016, 9.apr.].
47. O'Connor, Timothy. Free Will. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Fall 2014 Edition. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/freewill/#1.3> [skatīts 2016, 6. jan.].

48. Puddington, Arch, Roylance, Tyler. Freedom in World in 2016: Anxious Dictators, Wavering Democracies: Global Freedom under Pressure. Pieejams: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf [skatīts 2016, 4.apr.].
49. Rand, Ayn. Men's Rights. Individual Rights. Pieejams: <https://ari.aynrand.org/issues/government-and-business/individual-rights/Mans-Rights> [skatīts 2016, 14.apr.].
50. Skutelis, Kristaps. Krievijā tiks pastiprināti kontrolēti Google, Facebook un Twitter servisi. Pieejams: <http://kursors.lv/2014/09/26/krievija-tiks-pastiprinati-kontroleti-google-facebook-un-twitter-servisi/> [skatīts 2016, 9.maijā].
51. Smith, George. Freedom, Rights and Political Philosophy, Part 5. 2013. Essays. Pieejams: <http://www.libertarianism.org/publications/essays/excursions/freedom-rights-political-philosophy-part-5> [skatīts 2016, 13.apr.].
52. Thomson, Pat. A Foucauldian approach to discourse analysis. 2011. Pieejams: <https://patthomson.net/2011/07/10/a-foucaldian-approach-to-discourse-analysis/> [skatīts 2016, 2.maijā].
53. Top Sites. Pieejams: <http://www.alexa.com/topsites/category/Top/News> [skatīts 2016, 23.maijā].

Seriālizdevumi un to daļas

54. Bendiks, Hermanis. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 2. sējums. Rīga: Zinātne, 1973 - 1996.
55. Fine, Gail. *Does Socrates Claim to Know that He Knows Nothing?* Oxford Studies in Ancient Philosophy. Vol. 35, 2008. pp. 49–88.
56. Gamson, William, Croteau, David., Hoynes, William, Sasson, Theodore. *Media Images and The Cocial Construction of Reality*. Annual Review of Sociology , Vol. 18, 1992. 355-386.
57. Morrison, Margaret. *A Look At Mass and Computer Mediated Technologies: Understanding the Roles of Television and Computers in the Home*. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. Winter 2001, Vol. 45 Issue 1, 135 -162.

58. Taylor, Charles. *Foucault on Freedom and Truth. Political Theory*, Vol.12, No 2, 1984. 152-183.
59. Teters, Daina. *Latvijas brīvību stilizācijas. Latvijas Nacionālā muzeja krājums Muzeja raksti 6. 1914*. Rīga: Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, 2015. 22-39. lpp.

Pētījumā izmantotie elektroniskie resursi

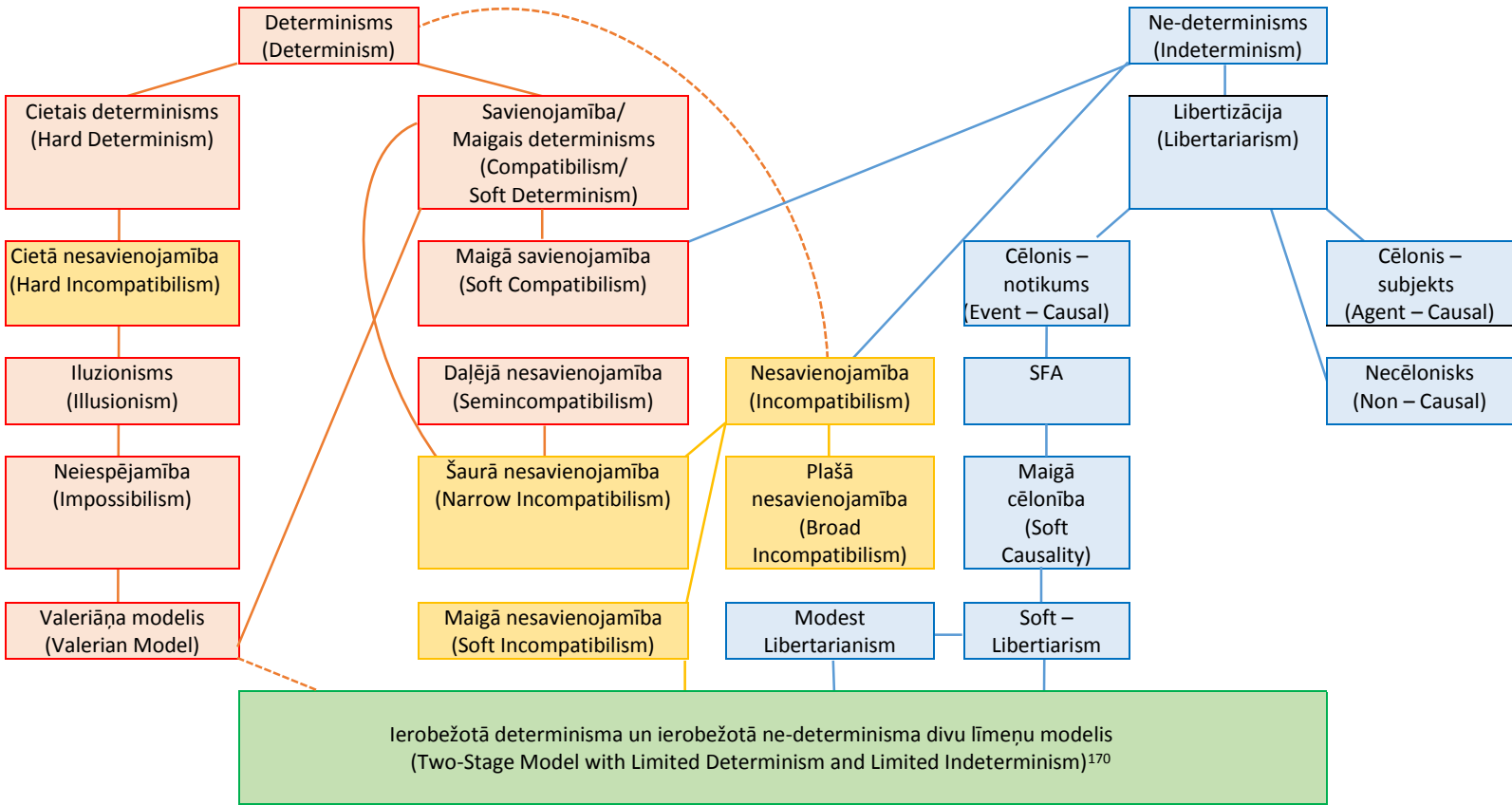
60. Almasy, Steve. Ukrainian singer Jamala wins Eurovision competition. May 15, 2016. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/05/14/entertainment/eurovision-winner/> [skatīts 2016, 20.maijā].
61. Ap, Tiffany, Chandrika Narayan, Chandrika. North Korea sentences American to hard labor. Situation Room. Asia. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/04/29/asia/north-korea-american-hard-labor/> [skatīts 2016, 23.maijs].
62. Bittermann, Jim. Clashes in Paris over proposed labor bill. Pieejams: <http://edition.cnn.com/videos/world/2016/05/01/paris-may-day-demo-jim-bittermann-1klv.cnn/video/playlists/may-day/> [skatīts: 2016, 20.maijā].
63. Bushby, Helen. Eurovision Song Contest: Mixed feelings over Ukraine's triumph. Entertainment & Arts. May 15,2016. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/entertainment-arts-36295366> [skatīts 2016, 20. maijā].
64. Dominique, Heckels, Melvin, Don and Capelouto, Susanna. Helicopter crashes into sea off Norway, 13 believed dead. April 29, 2016. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/04/29/europe/norway-helicopter-crash/> [skatīts 2016, 20.maijā].
65. Donalds Tramps gatavs tikties ar diktatoru Kimu Čenunu. www.DELFI.lv. Pieejams: <http://www.delfi.lv/video/zinas/arzemes/donalds-tramps-gatavs-tikties-ar-diktatoru-kimu-cenunu.d?id=47454793> [skatīts 2016, 20.maijā].
66. 'Eirovīzijā' triumfē Ukraina; Latvijai – 15. vieta. DELFI Izklaide. 15. maijs 2016. Pieejams: <http://www.delfi.lv/izklaide/popmuzika/melomanija/eirovizija-triumfe-ukraina-latvijai-15-vieta.d?id=47438623> [skatīts 2016, 20.maijs].
67. France labour law protests flare in Paris. April 29,2016. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/world-europe-36167799> [skatīts 2016, 20.maijā].

68. Garcia, Ahiza. New Jersey family of 8 claims \$429.6 million Powerball prize. May 13, 2016. Pieejams: <http://money.cnn.com/2016/05/13/news/powerball-winner-new-jersey/> [skatīts 2016, 23.maijā].
69. Ģimene ASV loterijā 'Powerball' laimē 429 miljonus. 15. maijs 2016. Ārzemēs. Pieejams: <http://www.delfi.lv/video/zinas/arzemes/gimene-asv-loterija-powerball-laime-429-miljonus.d?id=47440093> [skatīts 2016, 23.maijā].
70. IOC: 31 possible Rio Olympians failed drug tests in Beijing. May 17, 2016. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/05/17/sport/ioc-doping-tests-beijing-rio/> [skatīts 2016, 23.maijā].
71. Karimi, Faith, Almasi, Steve. Kenya building collapse: At least 12 killed, many feared trapped. May 1, 2016. Africa. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/04/29/africa/kenya-building-collapse/> [skatīts 2016, 20.maijā].
72. Kenijā sabrukusi sešstāvu dzīvokļu māja; notiek upuru meklēšana. www.DELFI.lv. 30. aprīlis 2016. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/arzemes/kenija-sabrukusi-sesstavu-dzivoklu-maja-notiek-upuru-meklesana.d?id=47381537> [skatīts 2016, 23.maijā].
73. Kenya flooding: At least 10 dead in building collapse. April 30, 2016. Africa. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/world-africa-36174505> [skatīts 2016, 20.maijā].
74. Kopan, Tal. Donald Trump would speak with North Korea's Kim Jong Un. May 18, 2016. CNN politics. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/05/17/politics/donald-trump-kim-jong-un-north-korea/> [skatīts 2016, 20.maijā].
75. Kwon, K.J., Madison, Park. April 15, 2016. Asia. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/04/14/asia/north-korea-missile-launch/> [skatīts 2016, 23.maijā].
76. McKirdy, Euan. South Korea: North Korea missile launch failed Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/04/28/asia/north-korea-failed-missile-launch/> [skatīts 2016, 21.maijā].
77. Mundasad, Smitha. Zika virus may reach Europe this summer. May 18, 2016. From the section Health. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/health-36320826> [skatīts 2016, 23.maijā].
78. North Korea missile test fails, says South. April 15, 2016. From the section Asia. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/world-asia-36051354> [skatīts 2016, 23.maijā].

79. Norvēģijā nogāzies helikopters ar 13 cilvēkiem. www.DELFI.lv. 29. aprīlis 2016.
Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/arzemes/norvegija-nogazies-helikopters-ar-13-cilvekiem.d?id=47379435> [skatīts 2016, 20.maijā].
80. Norway helicopter crash: Super Puma flights suspended in UK. April 29,2016. From the section UK. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/uk-36169115> [skatīts 2016, 20.maijā].
81. Protestos Francijā ievainoti 24 policisti, 124 cilvēki aizturēti. 29. aprīlis 2016. ĀRZEMĒS.
Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/arzemes/protestos-francija-ievainoti-24-policisti-124-cilveki-aiztureti.d?id=47376317> [skatīts 2016, 20.maijā].
82. Rio 2016: Up to 31 athletes could be banned after Beijing retests. May 17, 2016. From the section Olympics. Pieejams: <http://www.bbc.com/sport/36314823> [skatīts 2016, 23.maijā].
83. Senthilingam, Meera. Zika virus expected in Europe by late spring, says WHO. May 18, 2016. Pieejams: <http://edition.cnn.com/2016/05/18/health/zika-virus-low-moderate-risk-in-europe-by-summer/> [skatīts 2016, 23.maijā].
84. SOK: atkārtotās Pekinas olimpisko spēļu analīzēs konstatēts 31 dopinga gadījums. 17. maijs 2016. Sports. Pieejams: <http://www.delfi.lv/sports/news/vasaras-olimpiskas-speles/zinas/sok-atkartotas-pekinas-olimpisko-spelu-analizes-konstatets-31-dopinga-gadijums.d?id=47451247> [skatīts 2016, 23.maijā].
85. Trott, Russell. How will Powerball winners spend \$429m? May 14, 2016. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-36292795> [skatīts 2016, 23.maijā].
86. US election: Donald Trump open to talks with North Korea. May 18, 2016. From the section US Election 2016. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/election-us-2016-36318752> [skatīts 2016, 20.maijā].
87. US man Kim Dong-chul jailed for spying in North Korea. April 29, 2016. From the section Asia. Pieejams: <http://www.bbc.com/news/world-asia-36166998> [skatīts 2016, 23.maijā].
88. Ziemeļkoreja neveiksmīgi izmēģinājusi ballistisko raķeti. 15. aprīlis 2016. Ārzemēs.
Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/arzemes/ziemelkoreja-neveiksmigi-izmeginajusi-ballistisko-raketi.d?id=47318091> [skatīts 2016, 23.maijā].
89. Ziemeļkorejas tiesa piespriež ASV pilsonim 10 gadus spaidu darbos. 29. aprīlis 2016.
Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/arzemes/ziemelkorejas-tiesa-piesprie-z-asv-pilsonim-10-gadus-spaidu-darbos.d?id=47377009> [skatīts 2016, 23.maijā].

90. Zikas vīruss varētu izplatīties arī Eiropā, brīdina PVO. www.DELFI.lv. 18. maijs 2016.
Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/arzemes/zikas-viruss-varetu-izplatities-ari-eiropa-bridina-pvo.d?id=47457743> [skatīts 2016, 23.maijā].

PIELIKUMI

¹⁷⁰ Doyle, Bob. *Free Will: The Scandal in Philosophy*. Information Philosopher, 2011.

Pētījuma struktūras kategorijas, to aprakstu piemēri

Kategorijas, apakškategorijas	Kategoriju raksturojums	Iegūtā informācija
1. Autors: • ir minēts: ○ viens, ○ divi vai vairāki. • nav minēts.	Jebkurš raksts ir viena vai vairāku autoru veidots. Vienam rakstam var būt vairāki	Plānots iegūt atbildes uz šādiem jautājumiem: Cik rakstos ir minēts autors vai autori? Vai attiecīgais ziņu portāls sniedz informāciju par raksta autoriem, vai arī tā jāmeklē ārpus portāla? Cik rakstos nav minēts autors? Kādi varētu būt iespējamie iemesli, kāpēc autors nav minēts?
2. Tēma: • sociāls notikums, • politika, • izklaide, • dabas katastrofa, • cilvēku izraisīts notikums vai katastrofa, • jaukta tipa tēma, • grūti nosakāma no tēmas virsraksta.	Katrs ziņu portāls iedala ziņas pēc notikuma būtības. Tā, piemēram, tēmu iedalījums portālā <i>delfi.lv</i> “Latvijā”, “Ārzemēs”, “Business”, “Aculiecinieks”, “Sports” u. c. Autore pētījuma nolūkos izdala konkrētizētas tēmas, jo ne vienmēr, piemēram, tēma sadaļā “Business” atbilst tikai biznesa tematikai. Papildus biznesam aplūkotā tēma var būt	Iegūtie dati ļauj veikt vairākus secinājumus: Vai portālos izdalītās tēmas atbilst autores tēmu dalījumam? Ja jā, kas veicina nepārprotamu tēmas uztveri? Ja nē, kādi varētu būt iemesli, kāpēc tēmai būtu atbilstošāks cits iedalījums?

	attiecināma arī uz politiku, ekonomiku, kas attiecas uz globāla mēroga jautājumiem. Tādēļ šādu tēmu, kas saistīta vēl ar citām, vispiemērotāk būtu iedalīt kategorijā – jaukta tipa tēma.	
3. Valoda: • Mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi, vārdi, kas piešķir nozīmi: ○ apzīmējums (īpašības vārdu lietojums u. c.), ○ epitets, ○ izteiciens, ○ žargonvārdi, ○ kalambūrs, ○ salīdzinājums, ○ nav. • Neskaidra atsauce, • Subjektivitātes ierosinošs, • Tiešā runa, • Dsk. pers. v. “mēs” • Citāts.	Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi ir veids, kā ar valodas palīdzību var uzsvērt, izcelt teiktā nozīmi. Autore uzsver, ka pētījumā būtiskākais ir konstatēt, vai tādi ir vai nav lietoti. Pētījuma mērķis nav noteikt to precīzu piederību, drīzāk – skaidrot, kādi varētu būt to lietojuma mērķi konkrētajā tekstā? Tādu kategoriju kā īpašības vārdu, epitetu, salīdzinājumu, kalambūru, žargonvārdu skaidrojumu nozīme atbilst vispārpieņemtajām definīcijām. Jāpaskaidro kategorijas “neskaidra	Valoda ir kategorija, kas palīdz izziņāt diskursu tā detaļās.¹⁷¹ Piemēram, mākslinieciskie valodas līdzekļi un gramatikas lietojums, teikumu uzbūve ļauj identificēt, kā dažādi pieņēmumi attiecībā uz raksta vēstījumu funkcionē valodas līmenī. Valoda nosaka: cik formāls vai neformāls raksts? Vai teksta vēstījumu var vērtēt kā emocionālu vai neitrālu? Kāda ir, piem., tiešās runas vai citātu loma tekstā? Kādos gadījumos un ar kādu iespējamo mērķi tiek izmantoti īpašības vārdi, apstākļa vārdi?

¹⁷¹ Schneider, Florian. A toolbox for analysing political texts. 2013. Pieejams: <http://www.politicseastasia.com/studying/how-to-do-a-discourse-analysis/> [skatīts 2016, 18.maijā].

	atsauce” un “subjektivitātes ierosinošs”. Neskaidra atsauce ir teksta daļa, kam nav minēta tieša atsauce, citiem vārdiem tāda, kur nav minēts teksta autors vai arī autora jēdziens ir vispārināts. Piemēram, kā vēstīja <u>ziņu aģentūra pagājušajā gadā</u> (kas ir šī aģentūra? Kad un kur tas tika minēts?), piena cenas turpinās pieaugt. Subjektivitātes ierosinošs ir tāda teksta daļa, kas pauž neargumentētu viedokli, balstītu uz kādu no ticamākajiem notikuma attīstības scenārijiem bez pamatojuma. Bieži tajos izmantoti iespraudumi, piemēram, <i>Spriežot pēc X darbībām pagājušajā reizē, nekas nemainīsies</i>. Autors izsaka subjektīvu prognozi, balstītu nepamatotos faktos.	Kāpēc tekstā lieto vietniekvārda daudzskaitļa 1. personas formu <i>mēs</i>? Kādas personas, iespējams, tēmas kontekstā ar to tiek apzīmētas? Kas netiek pateikts?
4. Atspoguļoto viedokļu vēstījums: • pozitīvs,	Pozitīvs – tāds viedoklis, kas pauž labvēlīgu	Atbild uz jautājumiem: kāds viedokļu veids dominē rakstos kopumā?

• negatīvs, • neitrāls, • emocionāls, • grūti nosakāms, interpretējams, • pretrunīgs.	attieksmi, prieku par pasacīto. Negatīvs – tāds viedoklis, kas pauž nelabvēlīgu, noraidošu, attieksmi par pasacīto. Emocionāls – tāds vēstījums, kas pauž spēcīgas jūtas, pārdzīvojumus, aicina uztvert sakāpināti. Grūti nosakāms, interpretējams – tāds, kurš ierosina aplūkot tēmu noteiktā virzienā, divdomīgs. Pretrunīgs – tāds, kurš ierosina divus vai vairākus neloģiskus dažāda veida notikuma attīstības scenārijus vienlaikus. <i>Piem., jaunā valdība plāno plašas reformas izglītības jomā, bet papildu līdzekļi reformām netiek plānoti.</i>	Ja negatīvs – kādu tēmu rakstos visbiežāk? Kāds varētu būt pamatojums? Kāds varētu būt apraksta autora mērķis ievietot noteikta veida viedokļu vēstījumus? Vai pastāv sakarība starp atspoguļoto vēstījuma veidiem un raksta tēmām? Ja jā, kāda tā ir?
---	---	---

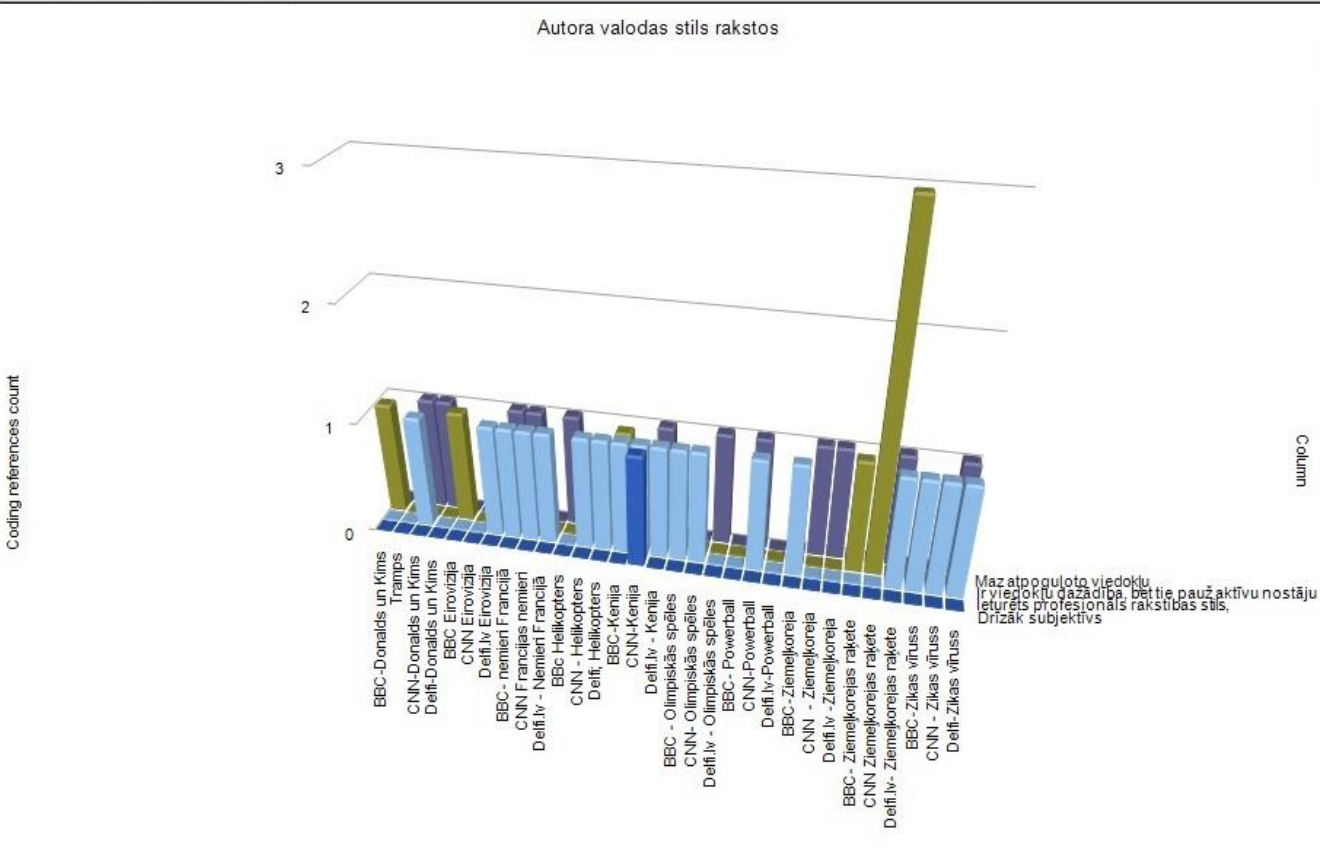
[3.pielikums]

Pētījums datu apstrādes programmā *NVivo Pro 11*

Darba drukātajā versijā ir pievienots CD ar pētījumu.

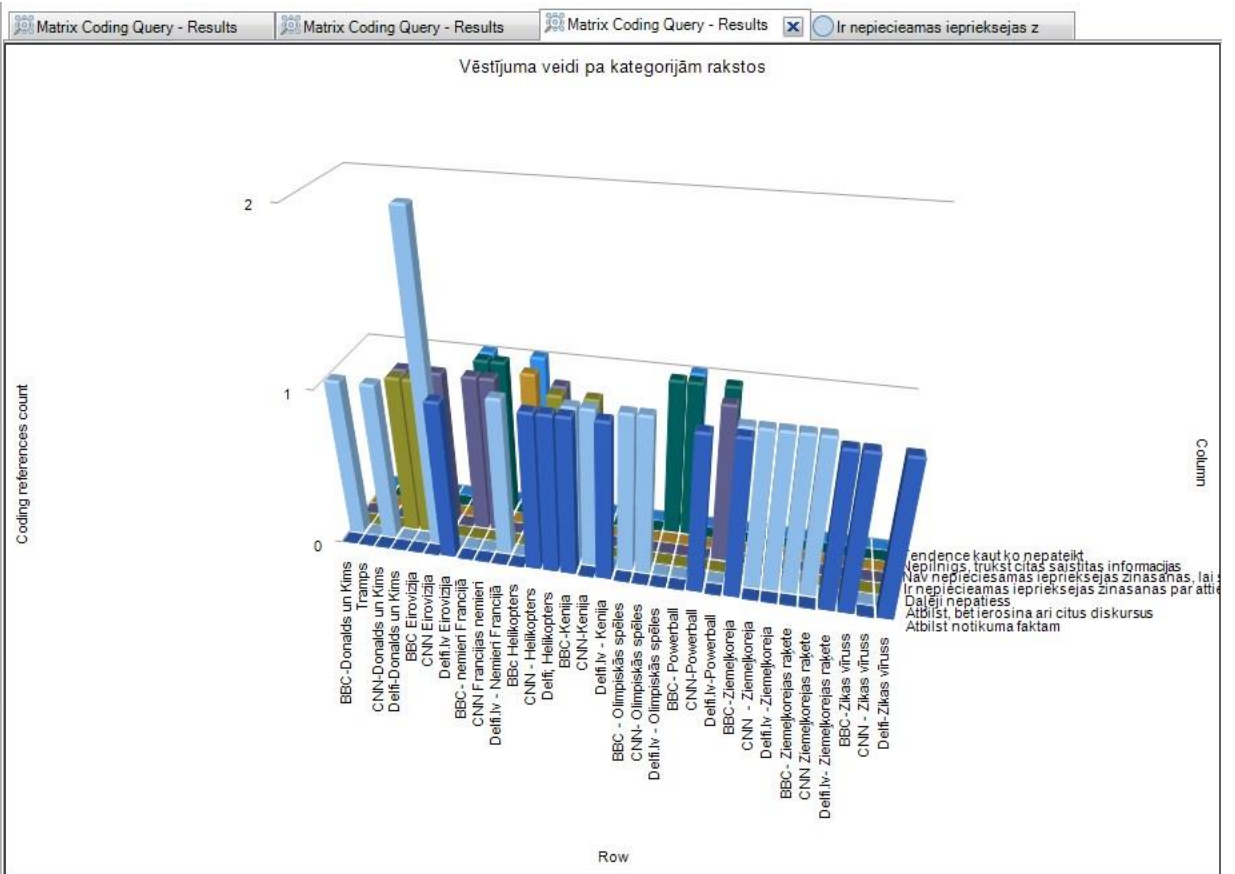
Nodes			
Name	Sources	References	
Apakšvirsraksts	1	1	
Autora raksta vērtējums	0	0	
Drīzāk subjektīvs	1	1	
Ieturēts profesionāls rakstības stils,	18	18	
Ir viedokļu dažādība, bet tie pauž a	5	7	
Maz atpoguļoto viedokļu	12	12	
Komentāri	0	0	
Konteksts	0	0	
Multimedijī	0	0	
Raksta autors	30	34	
Raksts ir sagatavots	0	0	
Reklama	0	0	
Teksta struktūra	0	0	
Tema	0	0	
Valoda	0	0	
Vestījums	0	0	
Virsraksts	0	0	

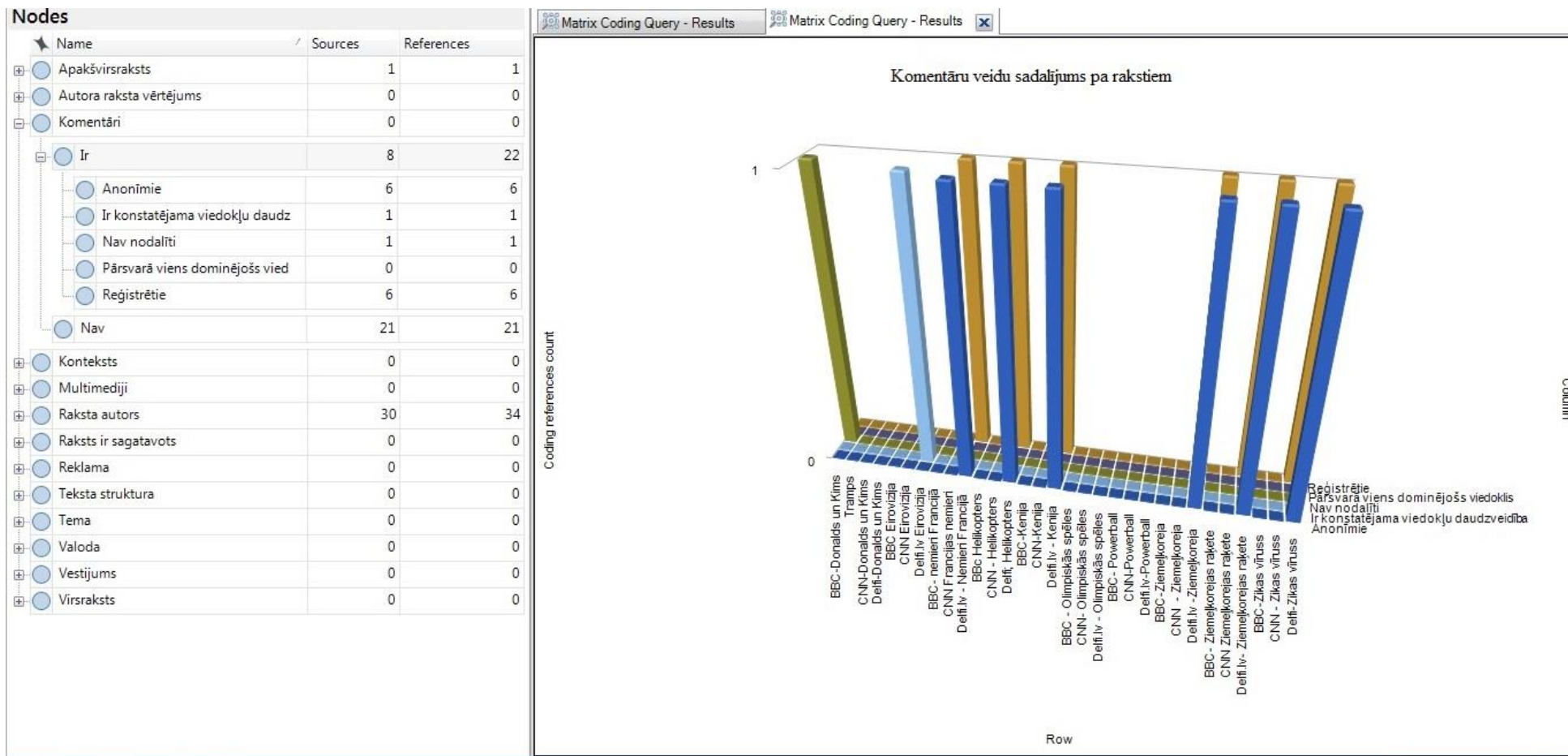
Matrix Coding Query - Results

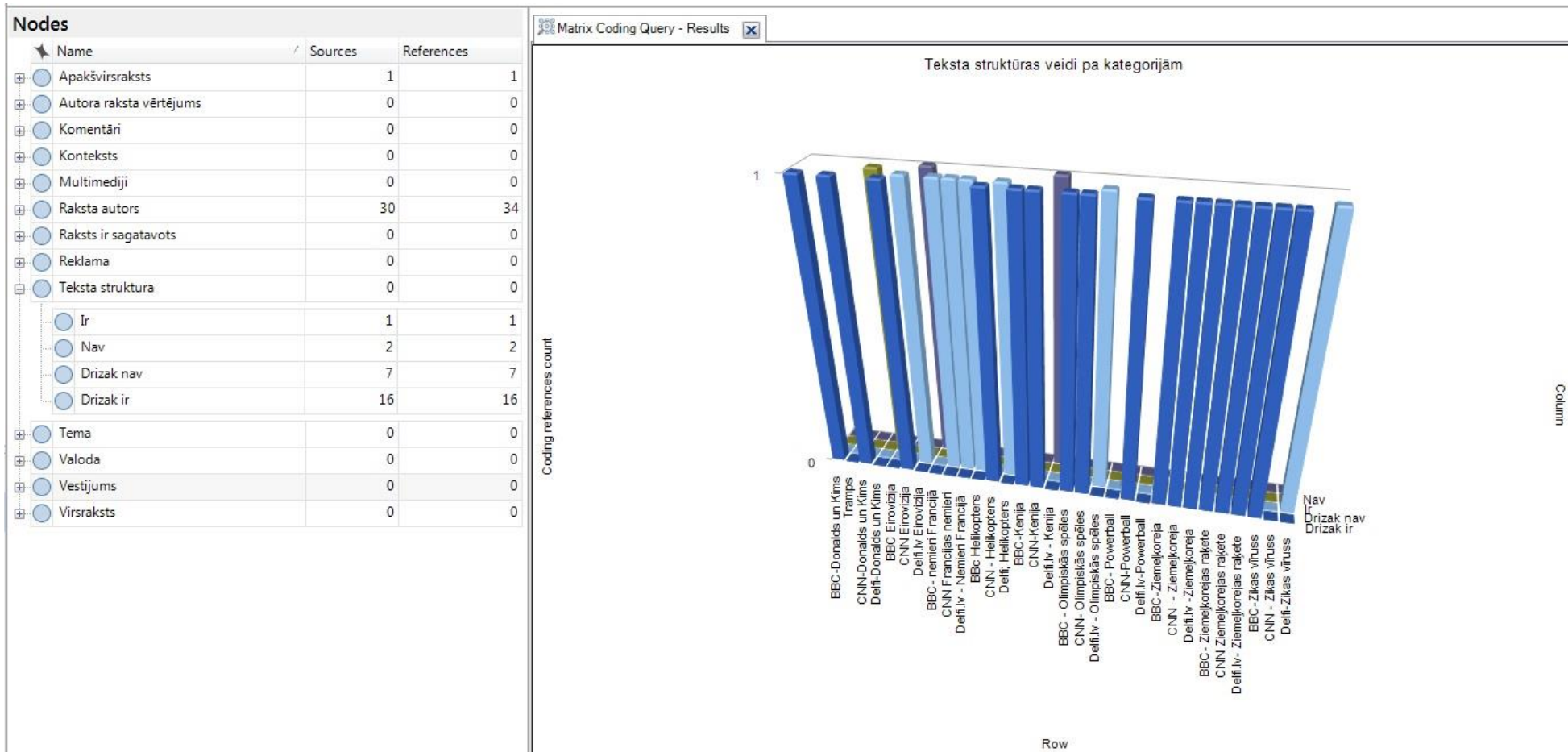

Nodes

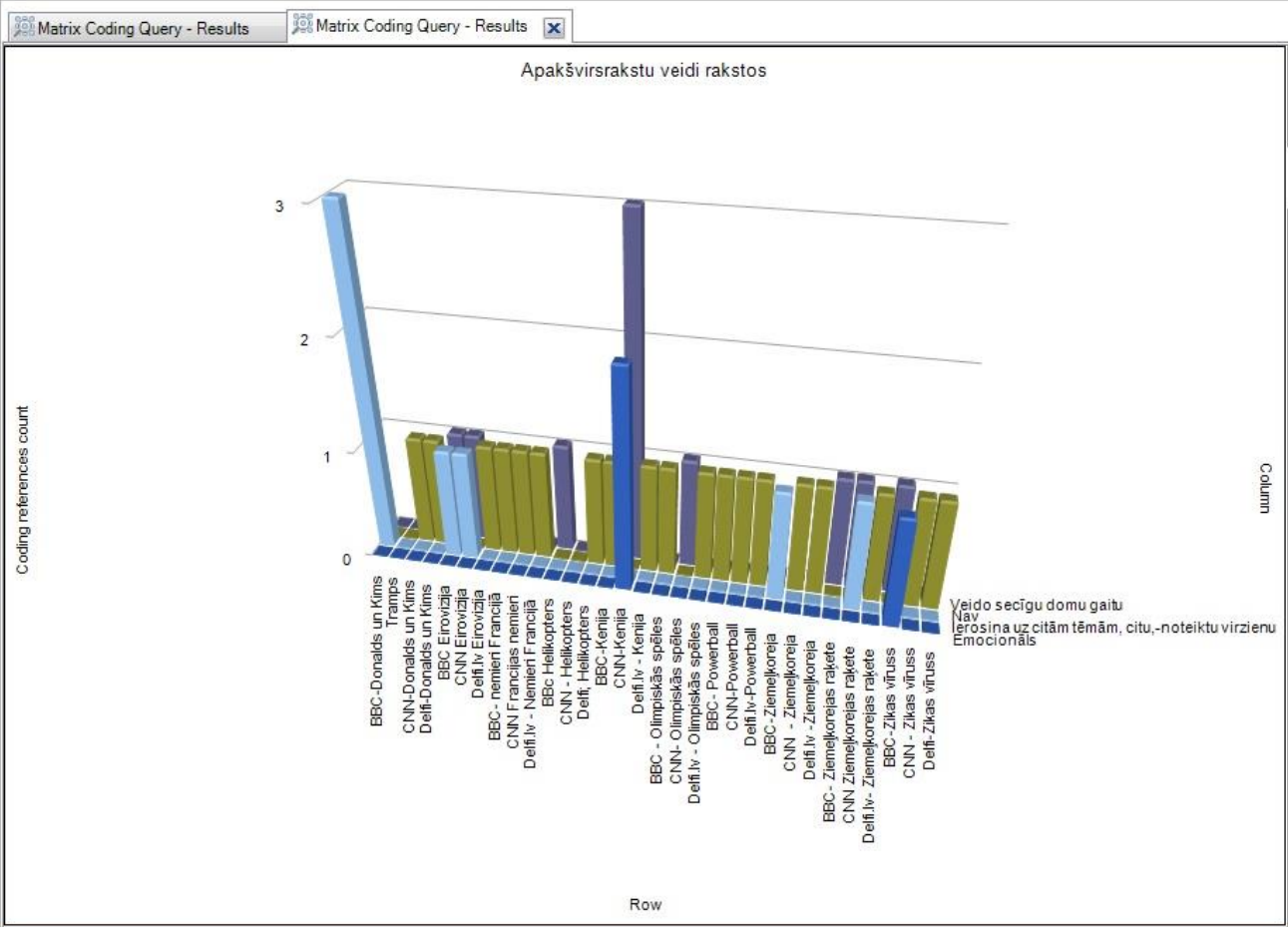
Name	Sources	References
Apakšvirsraksts	1	1
Autora raksta vērtējums	0	0
Komentāri	0	0
Konteksts	0	0
Multimediji	0	0
Raksta autors	30	34
Raksts ir sagatavots	0	0
Reklama	0	0
Teksta struktūra	0	0
Tema	0	0
Valoda	0	0
Vestijums	0	0
Atbilst notikuma faktam	10	10
Atbilst, bet ierosina arī citus diskursus	13	14
Daļēji nepatiess	4	4
Ir nepiecieamas iepriekšējas zināšanas	7	7
Nav nepieciešamas iepriekšējas zināšanas	1	1
Nepilnīgs, trūkst citas saistītas informācijas	5	5
Tendence kaut ko nepateikt	3	3
Virsraksts	0	0

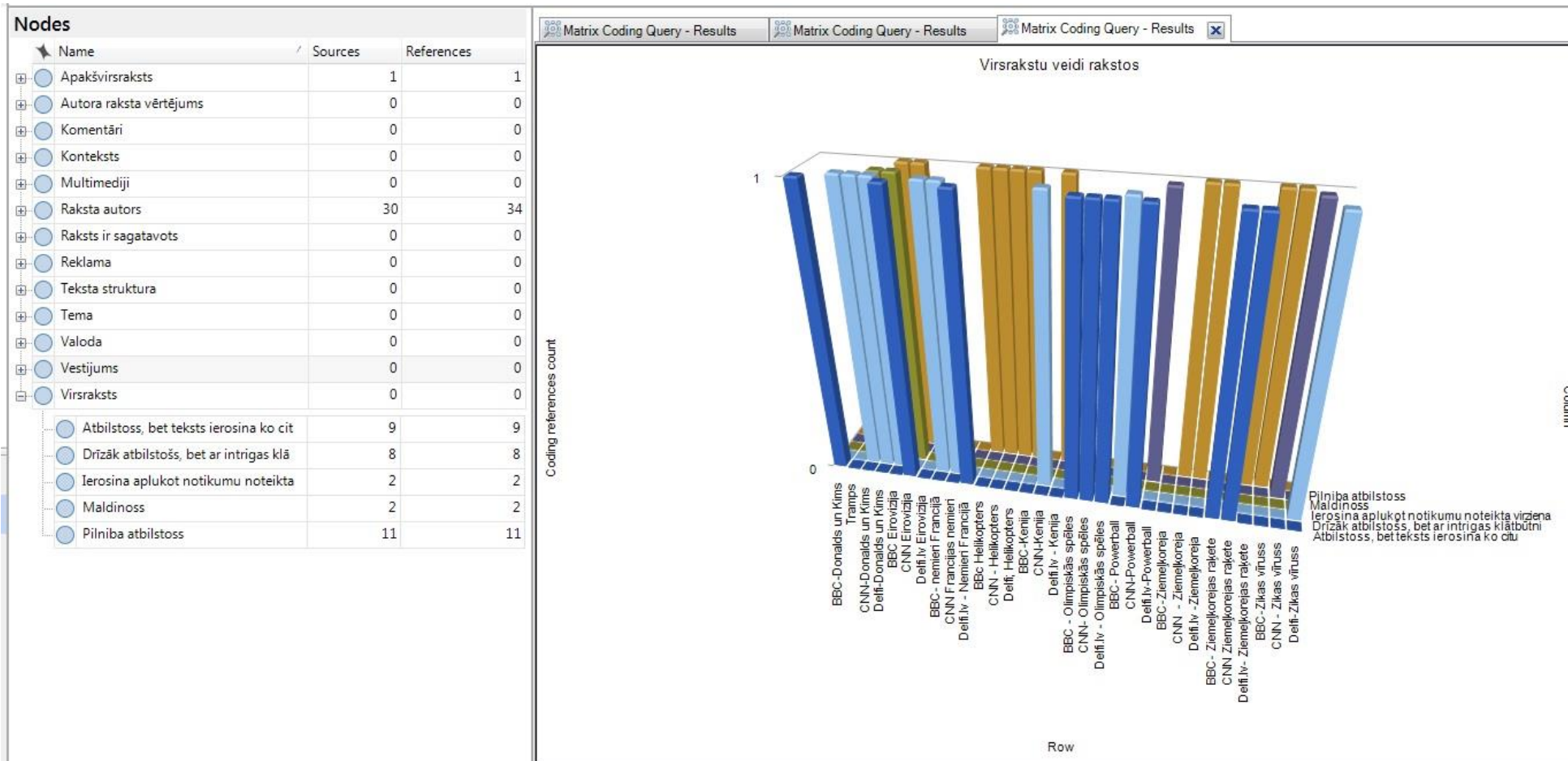

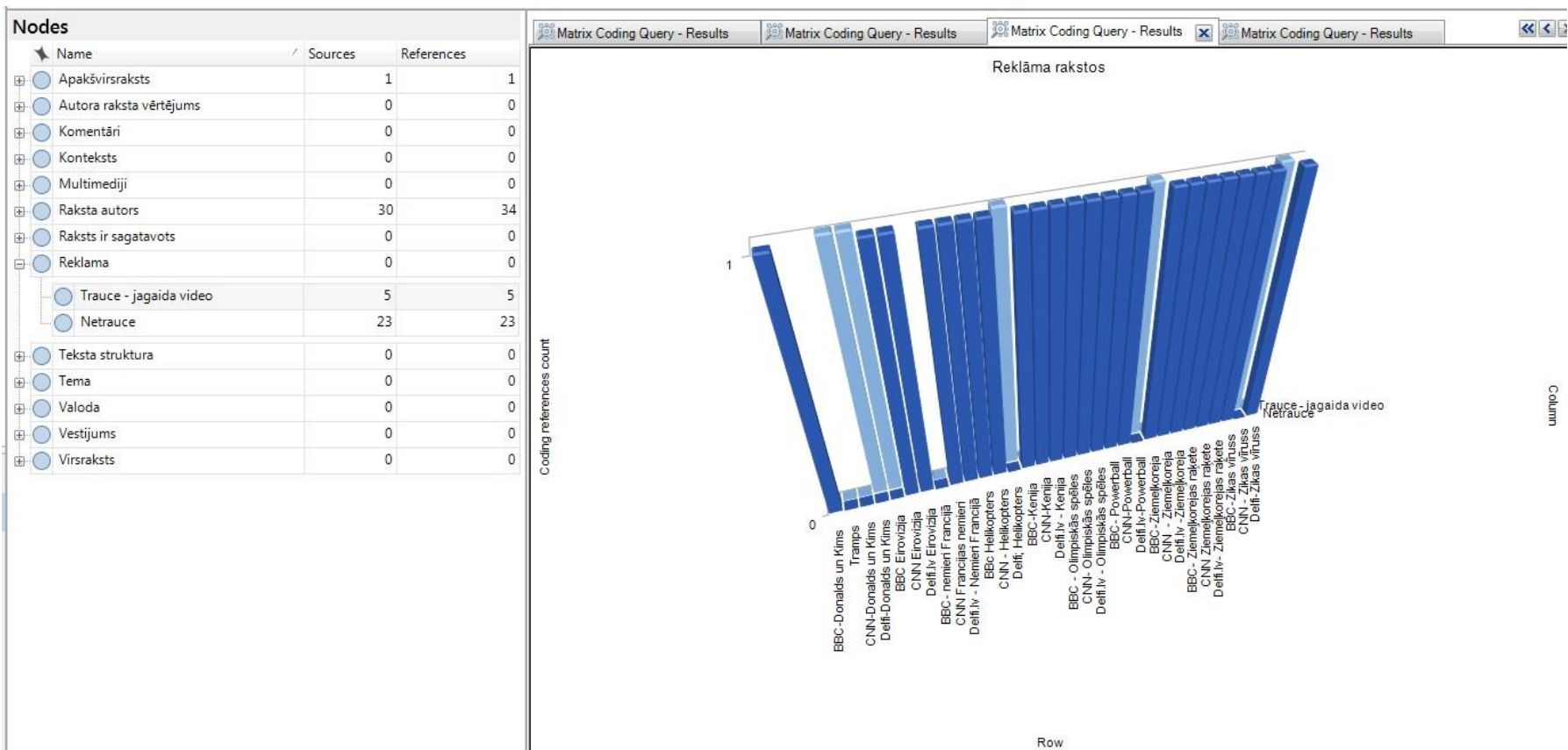

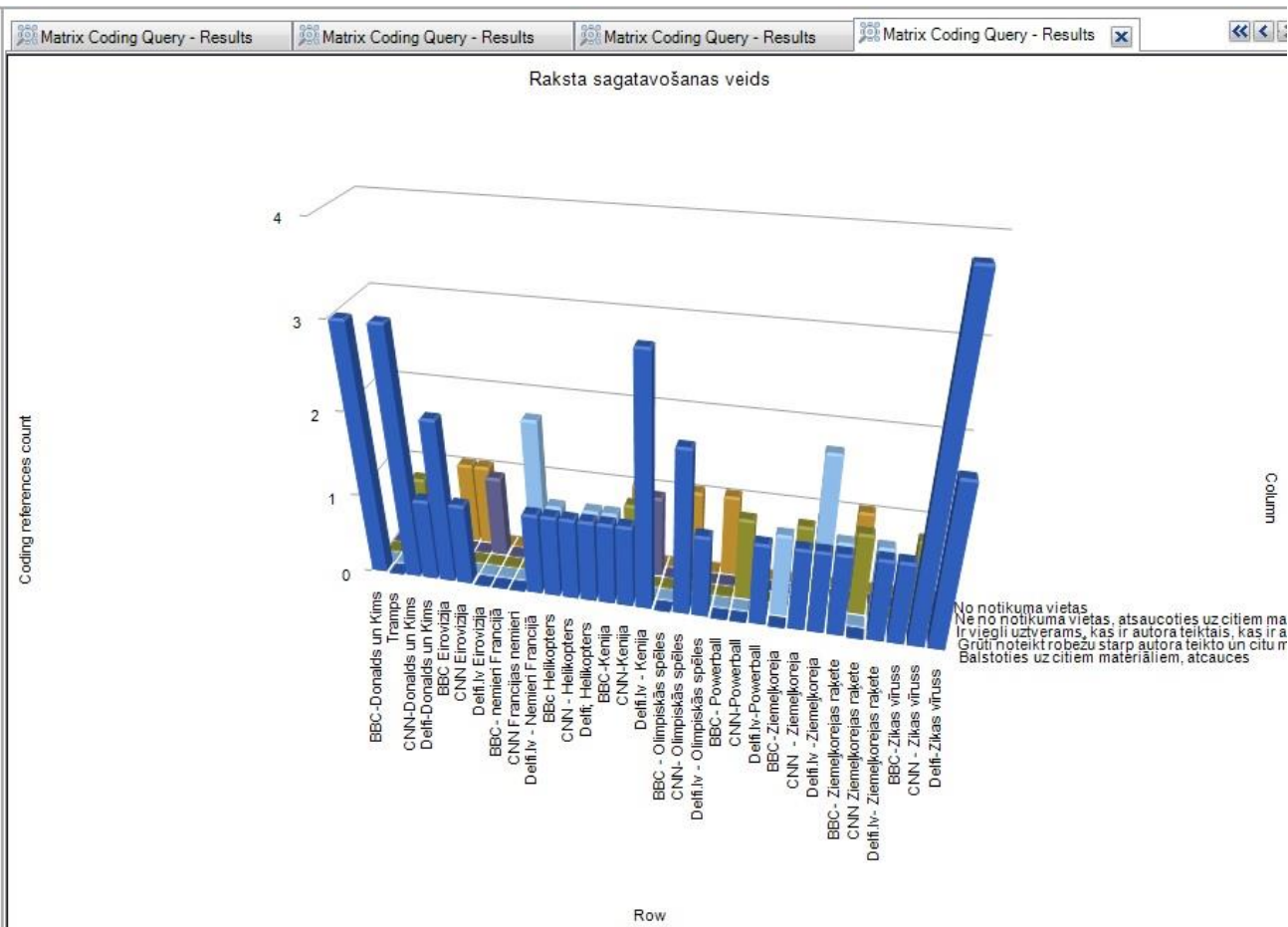
Nodes			
Name	Sources	References	
Apakšvirsraksts	1	1	
Veido secīgu domu gaitu	8	10	
Ierosina uz citām tēmām, citu,-not	5	7	
Nav	19	19	
Emocionāls	2	3	
Autora raksta vērtējums	0	0	
Komentāri	0	0	
Konteksts	0	0	
Multimedijai	0	0	
Raksta autors	30	34	
Raksts ir sagatavots	0	0	
Reklama	0	0	
Teksta struktūra	0	0	
Tema	0	0	
Valoda	0	0	
Vestījums	0	0	
Virsraksts	0	0	

Nodes			
Name	Sources	References	
Apakšvirsraksts		1	1
Autora raksta vērtējums		0	0
Komentāri		0	0
Konteksts		0	0
Multimediji		0	0
Raksta autors		30	34
Raksts ir sagatavots		0	0
No notikuma vietas		7	7
Ne no notikuma vietas, atsaucoties		3	3
Balstoties uz citiem materiāliem, at		22	34
Grūti noteikt robežu starp autora t		8	10
Ir viegli uzverams, kas ir autora tei		6	6
Reklama		0	0
Teksta struktūra		0	0
Tema		0	0
Valoda		0	0
Vestijums		0	0
Virsraksts		0	0

Dziļā intervija ar SIA Latvijas Mobilā Telefona (LMT) reklāmas projektu vadītāju Lauru Veličko

Vieta un laiks: LMT galvenā ēka Ropažu ielā 6, Rīga. 13.05.2016., Plkst.10:00.

Intervijas ilgums: 1:05:00

Elīna Helmane: Pastāstiet, lūdzu, kā radās reklāmas projektu *Neatkarība* un *Brīvība* koncepts? Vai tā bija iniciatīva no LMT puses vai ieteikums no reklāmas aģentūras?

Laura Veličko: Būtībā ir tā, ka Jūs noteikti *rokat* dziļi, bet mēs noteikti *rokam* vēl dziļāk lai gan pakalpojums ir pakalpojums. *Brīvība* ir radusies 2012. gadā, un tas ir pusgads pirms mums bija *rebrandings* jeb zīmola maiņa. Revitalizācijas projekts, kurā tika pilnībā iedzīvināts jaunais skatījums, kādā mēs ejam, bet tur ir ļoti svarīgi saprast vairākus aspektus par LMT kā uzņēmumu. LMT kā viens no lielajiem uzņēmumiem. Viens no retajiem Latvijas uzņēmumiem. Jā, mēs daļēji piederam *TeliaSonera AB* un *Sonera Holding B.V.*, bet mēs maksājam nodokļus Latvijai – dodam ieguldījumu Latvijas ekonomikā. Līdz ar to latviskais jeb *savējais* faktors mums ir vienīgais starp telekompānijām, un mēs vienīgi mēģinām to izcelt. Nosaukumos un visā citā.

Otra sadaļa jeb aspekts raksturo LMT klientu. LMT savus klientus dēvē par *darītājiem*. Tie ir cilvēki, kas ir darītāji, bet tas nenozīmē, ka viņi visi ir biznesmeņi, bet viņi dara lietas, respektīvi zina, ko vēlas. Tādi kā zevi (grieķu dievi). Zevi savā pasaules uzskatā, jo LMT bija pirmais mobilais operators Latvijā, un automātiski mūsu pakalpojumi bija radīti tādiem cilvēkiem, - vienalga vai viņi bija bandīti vai viņi bija politiķi, bet viņi bija darītāji. Viņi gāja un mēģināja kaut ko sasniegt. Viņiem pirmajiem bija telefons. Un automātiski visa mūsu auditorija ir sākusies no šiem pirmajiem klientiem, - darītājiem. Visās nozarēs. Dažādos veidos. Un tāpēc, runājot par mūsu komunikācijas stratēģiju, mēs nevienu nevedam aiz rokas. Mēs neaicinām pāriet uz LMT. Mēs esam kaut kas pretējs Bitei, kas paņems aiz rociņas un parādīs visu. Mēs tā nedarām. Mums nav tādu klientu. Mēs runājam ar cilvēkiem, kas paši zina, ko vēlas. Mēs varam viņiem parādīt kā to sasniegt. Viņi var paši izlemt – viņi tā grib vai negrib. Viņi ir paši savas dzīves noteicēji. Šāda attieksme pret klientiem ir mūsu komunikācijas pamats. Mūsu reklāmas nekad nebūs *uķi puķi* – “Nāc, Draudziņ, pievienojies!”. Mūsu reklāmu kods ir latvietis, kurš dzīvo Latvijā. Mūsu klienti ir gan latvieši gan krievvalodīgie, gan citu nacionalitāšu pārstāvji, bet viņos ir šis kods, kas nosaka *mūsējā* faktoru.

Brīvība bija kaut kādā ziņā aizsākums šī koda izcelšanā. Un protams, no produktu aspekta, mēs sapratām, ka vairs nevar runāt ar klientu par jebko, par attīstību, ja viņš turpina skaitīt minūtes. Mūsu aicinājums: “Beidz, skaitīt! Ej uz nākamo līmeni.”. Ja mēs neiedosim klientam šo nākamo līmeni, viņš nevar pārlēkt. Viņš turpina skaitīt minūtes. Tā mēs uzsākām *Brīvības* konceptu. Gan individuālā līmenī gan valstiskā, gan emocionālā. Tas var šķist kaut kas netverams, bet tai pat laikā *Brīvības* būtība ir ļoti būtiska. Vienalga vai tu viņu gribi vai tu no tās baidies, tā tevi uzrunā. Šis produkts pilnībā mainīja nozari. *Brīvība* aizsāka telekompāniju apvērsumu. Sākot no īsziņām līdz datu komunikācijai. Tas skāra visus cilvēkus, jo mums pēkšņi likās, ka cilvēki iet pa ielām un vienkārši sarunājas. Vairs netika skaitīta katra minūte. Cilvēki gluži vienkārši varēja brīvi sarunāties. Pārslēgšanās uz šādu pieslēgumu izraisīja *sniega bumbas* efektu. Tagad tas liekas tik nereāli, kaut gan tas nav nemaz tik sen. Tas mainīja visu. Un tā īstenībā ir *brīvība* – gribi runā, negribi nerunā. Tas paliek klienta ziņā. Jā, šim pakalpojumam tika iedots ļoti liels nosaukums. Mēs zinājām, ka tas būs pamatpakalpojums. Šobrīd tas izpaužas tādā kā higiēnas līmenī – “Tev ir brīvība. Viss. Par to vairs nerunājam.”. uz lielām lietām mēs ejam ar lieliem nosaukumiem. Pakalpojumu izstrādē piedalījās reklāmas aģentūra DDB. Mēs esam viena komanda. Pēc pakalpojuma *Brīvība* nāca zīmola maiņa. Mēs mainījām vērtības. LMT norisinājās liels iekšējs process. Tas sākās ar klipu *Es varu visu*.

Citiem vārdiem, mūsu klients ir cilvēks, kurš var izdarīt visu, ko viņš vēlas. Un paraksts zem LMT ir domā –dari. Mēs, LMT, esam tā svītriņa (domuzīme). Mūsu kā operatora loma ir saīsināt ceļu no klienta idejas līdz rezultātam. Tas izpaužas pat mazās ikdienišķās lietās. Ja tu gribi pateikt mammai, ka tu viņu mīli, tad mēs esam te, tev blakus un tu to vari izdarīt tagad, uzreiz. Vai arī tu gribi realizēt kaut ko lielu, - mēs esam blakus. Mēs esam vide, kura tev paātrina ceļu līdz mērķim. Mēs esam tādā gaisa līmenī, jo ikdienā šādus pakalpojumus neviens īsti nejūt. Un tad bija lielais process antivaimanoloģija.

E.H. Ko īsti nozīmē antivaimonoloģija? Pastāstiet, lūdzu, sīkāk?

L.V. Jā, protams. Principā, tas ir rīcības plāns pret nīkšanu, dīkšanu. Mēs sapratām, ka ikdienā satiekot vecas paziņas un jautājot: “Kā tev iet?”, bieži nākas dzirdēt neērtu attaisnošanos par to, ka iet labi. It īpaši brīdī, kad bija 2013.gads. Mēs vēlējāmies radīt kampaņu, kas aicinātu skaļāk runāt par panākumiem, par sasniegumiem. Mēs aicinām ar to lepoties, jo ievērojām, ka tiešām cilvēki nelabprāt ar to lepojas, jo it kā domātu: “Aha, noskaudīs!”. Ir normāli pagausties, bet mēs viņu mēģinājām lauzt un iet uz to, ka mēs varam visu. Vēlējāmies izplatīt nostāju – es esmu foršs, jo es daru to, ko es daru. Pirmais klips bija par to, ka svētkus varu svinēt kapos. Par kapusvētkiem, par barikādēm. Par visām lietām, ko mēs darām, un kādi mēs esam. Mēs esam dažādi, un šo apstākli vēlējāmies izcelt. Piemēram, puse mūsu draugu ir krievi, puse latvieši. Nu tā, - lai visi justos labi. Tas viss ir forši un iespējams tikai šeit, - Latvijā. Mēs mēģinām izcelt pozitīvo nevis runāt par problēmām. Mēs mēģinām iedvesmot. Mēs pat mēģinām teikt citādāk, jo iedvesmot ir pārāk tāds netverams jēdziens. Mēs aizguvām vārdu no angļu valodas – *empowering*. Tas būtībā nozīmē *iespējot*. Iespējot nozīmē ne tikai iedvesmot, bet iedod iztrūkstošo elementu reālai rīcībai. Kā mēs sakām, - tā ir iedvesma ar grūdienu. Ar mērķi, lai cilvēki darītu, īstenotu savas ieceres. Mēs pieņemam to, ka mūsu klienti ir darītāji. Ar to viņi arī izceļas pārējo vidū.

Neatkarība, savukārt, ir izrietošs produkts no *Brīvības*. Tas ir kā nākamais lielais solis. Kad mēs radījām *Brīvību* kā sarunu un īsziņu produktu, mēs zinājām, ka kaut kad būs tas brīdis, kad tas pats notiks attiecībā uz datu apmaiņu internetā. Brīvības kontekstā tas vēl likās neiespējami. Un jā, tas brīdis pienāca. Būtībā tā ir interneta brīvība. Tā ir iespēja izmantot datus neierobežoti. Patiesībā grūti tā paskaidrot. Ja *Brīvība* ir kā pamats, tad *Neatkarība* ir tikpat spēcīga ideja, bet citā līmenī. No vienas puses, tas ir kā sinonīms, bet no otras puses –nav. *Brīvība* un *Neatkarība* ir mūsu pamatpakalpojumi. Tu vari lietot *Neatkarību*, ja tev ir pamats *Brīvība*. *Neatkarība* bija kā papildinājums pirmajam konceptam. Ar tikpat svarīgu, nozīmīgu un savā ziņā smagu vārdu. Mēs šeit, LMT, jau smejamies: “Pakalpojums *Brīvība*, *Neatkarība*. Kas būs nākamais? Pilsonība?”. Tālāk jau jārunā par citiem līmeņiem. Bet atkal – pakalpojums ir pakalpojums. Tas ir tāds, kāds tas ir. Tas ir internets. Tie ir dati bez ierobežojuma. Vai arī saruna un īsziņas. Tehniski to ir viegli iedalīt. Bet tomēr, - mēs jau nepārdodam zeķubikses. Kaut gan zeķubikses arī ir par pašpārliecinātību. Grūti pateikt. Dati ir kaut kas tik netverams. Kaut kas, kas dod drošību. No otras puses –pārliecību, ka tu esi pieejams. Pakalpojumi mums ir tik netverami, tik gaisīgi. Jā, mūsu nozarē ir pieņemts runāt par megabaitiem, bet tur ārā neviens par to neaizdomājas līdz brīdim, varbūt, kad tev pienāk rēķins. Mēs ļoti labi saprotam, ka cilvēki ikdienā nedomā par mums. Un tas ir labi. Labāk, lai viņi nedomā. Kāpēc, lai viņi par to domātu? Tu nedomā par veselību, kamēr esi vesels, un tu nedomā par brīvību, kamēr tev kāds to nevēlas atņemt.

E.H.: Vai, veidojot reklāmas, LMT analizē arī apkārtesošos procesus?

L.V.: Jā, noteikti. Mēs ļoti analizējam gan kultūras gan politiskos notikumus, gan dažādus sociālos procesus. Valsts un pasaules līmenī. Arī ekonomikas jomā, bet ne tādā nozīmē, kuram ir vairāk naudas. Drīzāk mērām laimes indeksus. Jo citādāk mēs nemaz nevar trāpīt mērķī. Citādāk nevaram aizsniegt

mērķauditoriju. Mūsu klienti ir ļoti dažādi, kā jau visiem operatoriem, bet LMT ir jāatrod savs unikālais veids, kā uzrunāt klientu.

E.H.: Tātad, ja pareizi saprotu, tad produkti Brīvība un Neatkarība bija vairāk LMT vīzija. Cik liela loma bija reklāmas aģentūrai produktu izveidē?

L.V.: Ne gluži. LMT ar reklāmas aģentūru DDB ir ļoti ciešs kopdarbs. Reklāmas process ir diezgan sarežģīts. Arī emocionāli. Sākumā bizness nāk ar savu ideju par produktu, kā tas bija arī *Brīvības* un *Neatkarības* gadījumā. Pēc tam, sadarbojoties ar reklāmas cilvēkiem, mums jānonāk līdz veidam, kā mēs konceptuāli to virzīsim. *Neatkarība* nāca no mums pašiem, no LMT. *Brīvība* – es pat neatceros. Ļoti iespējams, ka DDB to ieteica. Kad ir lielās kampaņas, lielie produkti, mēs tik ļoti saaugam kopā, ka mēs, pirmkārt, pavadām katrs savā pusē daudz laika. Otrkārt, mēs satiekoties pavadām daudz laika. Ejam, ejam un tad ejam atpakaļ. Tāpēc grūti pateikt, kā tieši tas nosaukums radās, kurā brīdī kas to izdomāja. Domāju tas radās tieši apstākļi, kad bijām visi kopā. Vīziju viņi ļoti labi zina. Vīzija nemainās. Idejiski, jā mēs pateicām, bet tālāk attīstījām kopā.

E.H.: Esmu papētījusi LMT reklāmas no simbolu viedokļa. Pamanīju, ka piemēram, reklāmā Neatkarība ir attēlots zirgs. Vai varat, lūdzu, pastāstīt, cik lielu nozīmi LMT velta simboliem, zīmēm un valodai reklāmās?

L.V.: (*Smejas.*) Jā, klips Neatkarība ir pilns ar kodiem. Tas ir viss sakodēts. Sākot ar to, ka tur ir Ziedoņa dzejolis. Epifānija jeb dzejolis Motors, ja pareizi atceros. Mēs nekādus vārdus paši neizdomājām. Vienkārši noskaitījām fragmentu no Ziedoņa dzejoļa. Līdz beidzot ar zirga motīvu. No vienas puses, zirgs ir ārkārtīgi *klišejiski*. Zirgs, manuprāt, ir biežs simbols *Karunas* reklāmās. Atceros meiteni, kas sarkanā kleitā ēd šokolādi, un tur bija zirgs... Zirgs ir nozīmē ātrumu, milzīgs, milzīgs simbols. Ļoti spēcīgs. Mums bija svarīgs jautājums – kāds zirgs? Mūsu zirgs nebija balts jūras krastā vai miglā tīts, maigs. Tāds nē. Viņš bija LMT zirgs, kurš bija ļoti mežonīgs. Sniegā, kurš skrien un cīnās. Cīnās ziemā, iekšā mežā. Ar meiteni virsū, kas viņu mēģināja savaldīt. Tur ir tas raupjums. Mēs visā mūsu komunikācijā mēģinām to raupjumu akcentēt. Dažreiz mums paslīd kāja (*smejas*), un mēs izveidojam kādu maigāku reklāmas ideju, bet būtībā mēģinām būt ļoti raupji. Tādi, kādi mēs īstenībā esam. Tādi raupji baltieši. No vienas puses, mēs arī uztraucāmies, vai zirgs nekļūs par *klišejisku* zirgu, kurš ir tāds neko neizsakošs. Tāpēc mums ir Ziedonis. Protams, var teikt, ka pēdējos gados Ziedonis ir tāds *popsīgs* (domāts- populārs). Tas nav domāts sliktā nozīmē. Visi citē Ziedoni, bet no otras puses, Ziedonis ir mūsu pamatu pamats. Zirgs nozīmē arī paša produkta izaugsmi, izraušanos. Tāpat kā produkts, zirgs reklāmā skrien, izraujas, lai kaut kur tiktu. Tāda bija mūsu sajūta. Mūsu doma. Idejas par kodiem radās kopā. Esmu strādājusi pirms LMT divās reklāmas aģentūras. Zinu, ko nozīmē būt otrā pusē. Attiecībā uz DDB, mūsu sadarbība bija tik cieša, ka vienu laiku mums pat bija izveidots viņiem kabinets LMT telpās. Tas bija aptuveni uz *rebrandinga* laiku. Es cilvēkus no DDB redzu biežāk nekā citus savus kolēģus. Mēs dodam uzdevumu jeb *brīfu*, kurā mēs aprakstām produktu, mēs sakām apmēram sajūtu, mērķus, kurus gribam sasniegt, auditoriju utt. Tad viņi nāk un stāsta mums *debrīfu* jeb to, ko viņi saprata no uzdevuma. Tad seko radošais *brīfs*, kas attiecas uz māksliniekiem. Vēl pirms tam seko stratēģija. Atceros, ka Neatkarība radās grūtā laikā, ap Ziemassvētkiem, kad visi jau bija tādā kā ļembasta stāvoklī. Atceros, ka kopā ar marketinga cilvēkiem sēdējām un dzērām vīnu. Tad arī radās ideja par zirgu. Dažreiz ir jāizraujas no ierastās vides, lai kaut ko jaunu izdomātu. Dažreiz ir grūti savienot tehnisko darba pusi ar gaisīgo. Atceros, ka strādājot pie zirga koncepta, klāt bija arī režisors Jānis Nords, kas ir veidojis gandrīz visus klipus pēdējā laikā. Viņš saprot, ko mēs gribam. Mēs zinām, ko viņš var. Tas ir kopdarbs. Mūsu galvenais izaicinājums ir piešķirt produktam veidolu, jo tam nav izskata. Vispār nav. Saucamajā *pakšotā* (packshot – produkta apraksta laukums) mums nav ko ierakstīt, tāpēc mums ir ļoti svarīgi simboli, ar kuriem mēs produktus asociējam. Ilgu laiku *Neatkarības* simbols bija zirgs. Tagad esam pārgājuši uz debesīm.

E.H.: Vai simbolus, zīmes vienmēr auditorija spēj nolasīt? Vai pastāv risks palikt nesaprašiem?

L.V.: Riksi vienmēr pastāv. Pirms katra produkta iznākšanas tirgū, mēs uztraucamies. Piemēram, bija reklāmas klips *OKartei*, kur bija cilvēks lēcēja. Viņš leca no televīzijas torņa. Viņam bija kostīms, kas atgādināja spārnus. Pēc nedēļas čalis noleca no Vanšu tilta. Mums tas ir jāņem vērā. Mēs izņemām klipus, jo tajā brīdī visi mediji pievērsās šai tēmai. Mūsu klips šādā kontekstā iegūst pavisam citu nozīmi. Vai arī gadījums par *Neatkarību*, kuru mēs mēģinām vairāk reklamēt tieši straumē (internetā). Neatkarības nedēļā, ap 18.novembri, kurā mūsu produkts labi atbilst un tika reklamēts, notika terorakti Parīzē. Uzreiz reklāmās izmantotie sižeti par karavīriem, zemessardzi iegūst pavisam citu noskaņu. Mēs komunikāciju veidojam nevis, lai radītu sajūtu, ka ir iespējams karš, bet gan tieši otrādi, -lai radītu sajūtu, ka varam būt drošībā, ka mums ir aizsardzība. Un tas nāca mūsu komunikācijai par labu, bet nekad nevar to paredzēt.

E.H.: Paldies atbildēm. Novēlu veiksmīgu darbību LMT arī turpmāk.

L.V.: Paldies.

Skype intervija ar Valdi Krebu

Vieta un laiks: Valdis Krebs – Ņujorka, plkst.11.00, 24.05.2016; Elīna Helmane – Rīga, plkst.18.00, 24.05.2016.

Intervijas ilgums: 00:45:00

Elīna Helmane: How would you describe internet freedom? In what development stage do you think it is?

Valdis Krebs: Well, the internet is advertised as being this open media that anybody can talk to anybody, right? So, it is easy to do and let's all go and talk to people all across the world. It's great, but what often happens is these media are controlled by large companies. There was a very good article in today's news what China is doing about its censorship. They don't want certain news to get in the country, especially news that reflects badly on the government. So they control what's happening. And other media, weirdly in US, it happens too. Right now we are having big presidential elections. There's the corporative media view on what's going on and if you go on *Youtube* or other places like that you can hear all kind of other opinions. But lot of times if you want to suppress the opinion or to ignore opinion you don't need to actively do it like in China through censorship or technology, but you just need to make it hard to get to. So, if people can't easily find it, if it is not on Facebook, it doesn't exist. So if you can't get your message on Facebook or Twitter, and it can be a very good message, it is lost. And then another thing, this is what I talked about in my TED talk, is that the media the way it is set up, is very organized and we can connect anybody, but in that process those who own the media own the wires own the technology can also watch us do that. And as long as they don't care what we are doing that's fine, but if they start caring what we are doing whether sell as advertising or to monitor our political views and I think especially in Eastern Europe with the tensions now with Russia becomes much more critical thing because Europeans are monitoring Russian media, the Russian media is monitoring Western media and both sides are trying to convince people of certain views. And those views may be painted in a certain way.

E.H.: I have a feeling based on my own experience that here in Latvia there has been little discussion about internet freedom in a wider public space. I almost sense that people don't want to admit that they are not always the owners of their choices when it comes to media, especially when the new technologies are involved. There is this attitude – we will think about it tomorrow, not today. But maybe it is just me..?

V.K.: I see your point. I think that's right because that was my own experience when I was in Latvia. And it is understandable because it is a big issue that can turn very bad. People don't want to think about things that can go wrong. It is a natural human response. In a recent history we all know what can happen when things go bad.

E.H.: How would you comment internet development? Is it becoming more decentralized or the opposite – more centralized? And can we even speak about decentralized internet if the root of it was a centralized system in the first place?

V.K.: In the nineteen fifties there was a big cold war between Soviet Union and US. And everybody was afraid of what might happen. And someone in US said: "Well, what would happen if we had our own

centralized system? So, we have switchboard here we have switchboard there and if they all would get bombed then no one could talk to everybody else. In other words, - open space system. Do you know what that is?

E.H.: No.

V.K.: It is very central. There is a central entity that distributes the messages anywhere else. And if that central entity is bombed or disabled somehow then messages don't get out to the spokes. Whereas the internet was set up where we don't need these central entities and anybody can talk to anybody. If the path of communication is blocked in one way there are three or four other ways how the path of communication can be accomplished. So that was the main idea – in times when all the technology can be destroyed how we can manage to still talk to each other. And then what happened was the military started to share their technology with various universities. Originally the aim was that the universities could help to build this thing but gradually the universities, the professors started to use it for academic purposes. They started sharing research they started to talk to each other. So, it started as a military thing and it then went to university academic thing and then finally in the early nineteen nineties it became more and more commercialized because originally you have all the .coms now... So, you have cnn.com and bbc.co.uk and things like that but what you had before was just universities like .org or .edu. – nonprofit organizations. So, originally the internet tried to keep all the commercial traffic off and commercial traffic was viewed almost as pollution on the internet. It was nineteen eighties, nineteen seventies. And then in nineties we got the World Wide Web and that was when the internet just exploded. Internet was this great thing and all the commercials came into it. Since the nineties internet has been a commercial entity instead of the government or academic entity.

E.H.: Yes, my thoughts exactly. Internet indeed is a huge business now and I notice that especially when it comes to commercials. The internet has a great memory or intelligent advertisement strategy where we are being followed by the commercials. There must be very complicated and smart search engine behind it. And not only a technical one. Some persons or monopolists in business I would say.

V.K.: Unfortunately these are those very popular sites like *cnn.com* or *yahoo.com* or other where people go on regular basis. These sites will figure it out what are you interested in. The advertisers will follow you around the web and it is not usually the smaller sites the academic sites that would do that although if you go to some academic publications like Harvard business publications you will notice lots of advertisement. They know that lot of business people are coming there to read academic research and therefore they try to sell them. Yes, that is some kind of a problem with surveillance. I mean internet is used to follow you around to sell you things.

E.H.: How would you comment *selfie* culture? Why do you think people are so eager to post their data so freely? Do they realize the data importance they are sharing?

V.K.: This is a question about reputation, status in internet age. I think there is a misconception that you can become famous by clicking on someone's profile picture. In reality it is the opposite. I have friends, respectable colleagues who don't participate in this trend which promises you higher status. People who have status and reputation in real life understand that they don't need that. It arises another issue about experts in internet. People like to call themselves experts because they think they know the principles of web, but actually they don't. The problem is they teach others how to do business in internet even they don't understand the web completely. I have spoken to those *clicksperts* – we call them *cliksperts* in US. It's funny because they think all it takes to understand the web is to click on more pictures, more sites.

E.H.: Thank you, Valdis, for your time. It was very helpful.

V.K.: You are welcome. If you have more questions, you can email me or send a message in skype.
